

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Ústav sociální práce

**Pohled pracovníků OSPOD na rodičovské kompetence v kontextu
nejlepšího zájmu dítěte**

Diplomová práce

Autor: Bc. Veronika Slováková
Studijní program: N6731 Sociální práce a sociální politika
Studijní obor: Sociální práce
Forma studia: prezenční
Vedoucí práce: Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

Hradec Králové

2019

Zadání diplomové práce

Autor: Veronika Slováková

Studium: U17029

Studijní program: N6731 Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce

Název diplomové práce: **Pohled pracovníků OSPOD na rodičovské kompetence v kontextu nejlepšího zájmu dítěte**

Název diplomové práce AJ: Child Protection Services's view of parental competencies in the best interests of the child

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tato diplomová práce se bude zabývat tématem rodičovských kompetencí v kontextu posuzování a určování nejlepšího zájmu dítěte. Cílem práce bude popsat pohled pracovníků Orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) na rodičovské kompetence při posuzování a určování nejlepšího zájmu dítěte. Teoretická část bude rozdělena do tří oddílů. První část se práce zaměří na různé pohledy na téma nejlepší zájem dítěte. V druhém oddíle budou zpracovány rozličné pohledy na rodičovské kompetence. Poslední oddíl se bude zabývat pohledem na tuto problematiku Orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Praktická část diplomové práce bude zpracována metodou kvalitativního rozhovoru s pracovníky OSPOD.

DISMAN, M. 2007. Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Karolinum
HOFSCHEIDEROVÁ, A. 2016. Praktický právní průvodce nejlepším zájmem dítěte. Liga lidských práv
HRUŠÁKOVÁ, M. 1993. Dítě, rodina, stát: (úvahy nad právním postavením dítěte). Brno: Masarykova univerzita
MATOUŠEK, O. 1997. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Sociologické nakladatelství
MATOUŠEK, O. 2003. Slovník sociální práce. Praha: Portál

Garantující pracoviště: Ústav sociální práce,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

Oponent: Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 29.6.2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala sama pod vedením vedoucí diplomové práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

Diplomová práce je řešena v rámci projektu SPEV s názvem „*Uplatňování principu nejlepšího zájmu dítěte v činnosti orgánů sociálně právní ochrany dětí.*“

V Hradci Králové dne:.....

.....
Veronika Slováková

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce, Mgr. Lucii Smutkové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a odborné vedení mé práce. Také bych chtěla poděkovat všem sociálním pracovníkům, kteří si udělali čas na poskytnutí rozhovoru. V neposlední řadě mé díky patří všem, kteří mě podporovali v průběhu psaní mé diplomové práce.

Anotace

SLOVÁKOVÁ, Veronika. *Pohled pracovníků OSPOD na rodičovské kompetence v kontextu nejlepšího zájmu dítěte*. Hradec Králové, 2019, 83s. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce Filozofické fakulty. Vedoucí práce: Mgr. Lucie Smutková, PhD.

Diplomová práce se zabývá tématem posuzování rodičovských kompetencí v kontextu nejlepšího zájmu dítěte. Cílem této práce je zjistit, jaký pohled mají pracovníci sociálně právní ochrany dětí na rodičovské kompetence při posuzování nejlepšího zájmu dítěte a následně zjistit, jak pracovníci vnímají pojem rodičovské kompetence, jak je posuzují, jak je vztahují k nejlepšímu zájmu dítěte a jak s nimi pracují v praxi. Diplomová práce je řešena v rámci projektu SPEV s názvem „*Uplatňování principu nejlepšího zájmu dítěte v činnosti orgánů sociálně právní ochrany dětí*.“ Práce má teoreticko-výzkumný charakter. Teoretická část popisuje poznatky, které se vztahují k tématu rodičovských kompetencí a nejlepšího zájmu dítěte. Především se zaměřuje na rodinu, kompetence, rodičovské kompetence, nejlepší zájem dítěte a proces zjišťování nejlepšího zájmu dítěte. Pro výzkumnou část byla zvolena kvalitativní strategie výzkumu s využitím metody polostrukturovaných rozhovorů. Na základně analýzy získaných dat jsou zjišťovány stanovené cíle.

Klíčová slova: rodičovské kompetence, nejlepší zájem dítěte, sociálně právní ochrana dětí

Annotation

SLOVÁKOVÁ, Veronika. *Child Protection Services's view of parental competencies in the best interests of the child*. Hradec Králové, 2019, 83 p. Diploma thesis. University of Hradec Králové, Institute of Social Work, Philosophical Faculty. Leader of the Diploma thesis: Mgr. Lucie Smutková, PhD.

This diploma thesis deals with the assessment of parental competences in the context of the best interest of the child. The aim of the thesis is to discover what is the view of Child Protection Services on parental competences in assessing the best interest of the child; to discover how these workers perceive the term parental competence, how they assess it, how they relate it to the best interest of the child and how they work with it in praxis. The thesis is written within the project SPEV called “*Application of the principle of the best interest of the child in the activities of the bodies of social and legal protection of children.*” The work has theoretical and research character. The theoretical part describes findings connected to the topic of parental competences and the best interest of the child. It focuses on the family, competences, parental competences, the best interest of the child and the process of its investigation. The research part consists of qualitative research strategy with the use of the method of semi-structured interviews. Set goals are based on the analysis of the obtained data.

Key words: parental competences, the best interest of the child, child protection services

Obsah

ÚVOD.....	10
TEORETICKÁ ČÁST	13
1 RODINA A RODIČOVSTVÍ	14
1.1 Vymezení rodiny a rodičovství.....	14
1.2 Funkce rodiny	18
1.3 Potřeby dítěte	20
2 RODIČOVSKÉ KOMPETENCE	25
2.1 Definice kompetence	25
2.2 Definice rodičovských kompetencí	26
2.2.1 Posilování rodičovských kompetencí	31
2.2.2 Rodičovská odpovědnost.....	35
2.3 Pohled na kompetence sociálních pracovníků	38
3 RODIČOVSKÉ KOMPETENCE V KONTEXTU NEJLEPŠÍHO ZÁJMU DÍTĚTE	43
3.1 Definice nejlepšího zájmu dítěte.....	43
3.2 Zjišťování a posuzování nejlepšího zájmu dítěte.....	48
SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI.....	53
VÝZKUMNÁ ČÁST.....	54
4 METODICKÉ UKOTVENÍ VÝZKUMNÉ STRATEGIE	55
4.1 Cíle výzkumu.....	55
4.1.1 Dílčí cíle výzkumu	55
4.2 Transformační tabulka	56
4.3 Kvalitativní výzkumná strategie a metoda sběru informací	57
4.4 Soubor respondentů	58

4.5	Realizace výzkumu	59
4.5.1	Příprava výzkumu a předvýzkum	59
4.5.2	Průběh výzkumu	60
4.6	Rizika a etická pravidla výzkumu	61
5	INTERPRETACE ZJIŠTĚNÝCH INFORMACÍ	62
5.1	DVC1: Zjistit, jak pracovníci OSPOD vnímají pojem rodičovské kompetence 62	
5.2	DVC 2: Zjistit, jak pracovníci OSPOD posuzují rodičovské kompetence	65
5.3	DVC3: Zjistit, jak pracovníci OSPOD vztahují rodičovské kompetence k nejlepšímu zájmu dítěte	69
5.4	DVC4: Zjistit, zdali a jak využívají pracovníci OSPOD síť služeb při práci s rodičovskými kompetencemi a jejich posilování	71
	ZÁVĚR	74
	SEZNAM TABULEK	77
	SEZNAM ZDROJŮ	78
	PŘÍLOHY	83

Seznam použitých zkratk

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

NCR – Národní centrum pro rodinu

o. z. – Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

OSPOD – Orgány sociálně právní ochrany dětí

SPEV – Specifický výzkum

SPOD – Sociálně právní ochrana dětí

Úmluva – Úmluva o právech dítěte

ÚVOD

Diplomová práce se zabývá tématem rodičovských kompetencí v kontextu nejlepšího zájmu dítěte. Rodičovské kompetence jsou aktuálním tématem v oblasti sociálně právní ochrany dětí. Stejně tak i nejlepší zájem dítěte. Jedná se o témata, se kterými pracovníci pracují každodenně, proto je třeba jim věnovat pozornost.

V dnešní době není lehké se orientovat v přemíře informací na jakékoli téma. V oblasti rodičovství a výchovy dítěte bylo vydáno nepočítaně publikací a textů, že je pro rodiče snadné cítit se zmateně. Pracovníci, kteří se věnují sociálně právní ochraně dětí, se s takovými rodiči často setkávají a je jejich prací jim s rodičovskou rolí pomoci. V této práci budou rodičovské kompetence vnímány jako schopnosti a dovednosti, které umožňují dítěti rozvoj, a to ve všech oblastech života. Kompetentní rodiče dokáží sami nebo s podporou naplňovat potřeby dítěte, podle věku dítěte, jeho fyzické i psychické vyspělosti a tím umožňují rozvoj jeho potenciálu (MPSV, 2019). Nejlepší zájem dítěte bude v této práci vztahován především k právům dítěte deklarovaným Úmluvou o právech dítěte. Pro dítě je nejlepším zájmem respektování a naplňování těchto práv.

Sociální pracovník může pomoci svým klientům rodičovské kompetence posilovat a rozvíjet. Posilování rodičovských kompetencí má přínos nejen pro rodiče, ale zejména pro dítě, které dostane lepší podmínky pro psychický i fyzický vývoj. V rámci posilování rodičovských kompetencí je třeba uvážit jedinečnost a individualitu nejen rodiče samotného, ale také rodiny jako celku. V kontextu posuzování rodičovských kompetencí a nejlepšího zájmu dítěte nelze opomenout individualitu a hodnotový systém samotného sociálního pracovníka, který s klienty vstupuje do vzájemných interakcí.

Sociální práce s rodinou je oblastí, která se objevuje již v počátcích samotné sociální práce. V poslední době vyvolávají pojmy rodičovské kompetence a nejlepší zájem dítěte diskuzi, která je způsobena nedostatečným výkladem těchto pojmů a skutečností, že umožňují při práci s nimi subjektivní pohled. I mezi samotnými sociálními pracovníky nepanuje v rámci výkladu těchto pojmů shoda. To byl důvod, proč jsem si toto téma

diplomové práce vybrala. Jedná se o téma velmi aktuální v oblasti sociálně právní ochrany dětí a také o téma, které není příliš probádané.

Dalším důvodem výběru tématu je moje účast na projektu specifického výzkumu (dále jen „SPEV“) s názvem „*Uplatňování principu nejlepšího zájmu dítěte v činnosti orgánů sociálně právní ochrany dětí*“, v jehož rámci je diplomová práce řešena. Jeho cílem je prozkoumat problematiku nejlepšího zájmu dítěte a rodičovských kompetencí z právního i sociálního pohledu.

Diplomová práce má teoreticko-výzkumný charakter. Hlavním cílem práce je zjistit, jaký pohled mají pracovníci sociálně právní ochrany dětí na rodičovské kompetence při posuzování nejlepšího zájmu dítěte v Královéhradeckém kraji. Aby mohl tento cíl být naplněn, byly stanoveny čtyři dílčí výzkumné cíle. První se zaměřuje na to, jaký pohled mají sociální pracovníci na rodičovské kompetence, jak si je vykládají a jak jim rozumí. Druhý zjišťuje, jak tyto kompetence pracovníci posuzují a zjišťují. Třetí dílčí cíl vztahuje rodičovské kompetence k nejlepšímu zájmu dítěte. Poslední dílčí cíl se orientuje na praktické využití sítě služeb při práci s rodičovskými kompetencemi a jejich posilování. K naplnění těchto cílů bude využito kvalitativní výzkumné strategie a techniky polostrukturovaných rozhovorů.

V teoretické části práce jsou popsány poznatky o rodičovských kompetencích a nejlepším zájmu dítěte v teoretické rovině. První kapitola se zabývá rodinou. Je v práci zařazena z důvodu pochopení celkového kontextu oblasti, kterou se práce zabývá. Obsahuje podkapitoly týkající se vymezení rodiny, funkcí rodiny a potřeb dítěte, které jsou třeba pro následné definování rodičovských kompetencí a nejlepšího zájmu dítěte. Druhá kapitola se věnuje kompetencím, v počátku v obecné rovině, následně jsou konkretizovány kompetence rodičovské. Protože se téma práce vztahuje k sociálním pracovníkům sociálně právní ochrany dítěte, jsou v jedné podkapitole popsány i kompetence sociálního pracovníka. Třetí kapitola se věnuje kontextu nejlepšího zájmu dítěte, který je v této části vymezen a definován. V této kapitole je také popsán proces zjišťování nejlepšího zájmu dítěte.

Výzkumná část této práce navazuje na teoretické vymezení. Zaměřuje se na dosažení stanovených cílů. V této části je popsána zvolená výzkumná strategie, která je kvalitativní. Pro sběr dat byla zvolena technika polostrukturovaných rozhovorů, především kvůli pochopení problematiky do hloubky a zjištění, jak toto téma vnímají sociální pracovníci. Diplomová práce je řešena v rámci výše zmíněného projektu a i to je důvod, proč byla tato výzkumná strategie využita i ve výzkumné části diplomové práce. Dále je v této části popsán celkový průběh výzkumu, jeho prostředí a rizika. Následuje samotná interpretace zjištěných informací, která je rozčleněna podle stanovených dílčích výzkumných cílů.

Aplikačním cílem diplomové práce je přispění k praktické reflexi pojmů rodičovské kompetence a nejlepší zájem dítěte.

TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA A RODIČOVSTVÍ

První kapitola se věnuje rodině a rodičovství. Pro pochopení kontextu rodičovských kompetencí a nejlepšího zájmu dítěte je potřeba ucelit pohled na rodinu, na její funkce, na rodičovství a potřeby dítěte. V dnešní době se model tradiční rodiny proměňuje, což může znamenat i rozdílné vnímání toho, co je a co není rodina. Schopnosti zvládat těžkosti má vliv na způsob posilování rodičovských kompetencí a potřebu odborné pomoci rodiny. Potřeby dítěte a míra jejich naplňování může být jedním hlediskem, které se využívá pro posouzení situace dítěte a zjišťování jeho nejlepšího zájmu.

1.1 Vymezení rodiny a rodičovství

Vymezení rodiny je podstatné, protože je to prvotní společenský prostor, ve kterém se dítě nachází. Dle Slovníku sociální práce je rodina „*v užším tradičnějším pojetí skupina lidí spojená pouty pokrevního příbuzenství nebo právních svazků. V širším pojetí (...) se za rodinu začíná považovat i skupina lidí, která se jako rodina deklaruje na základě vzájemné náklonnosti.*“ (Matoušek, 2008, str. 177) Hartl s Hartlovou uvádějí, že rodina je „*společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí.*“ (Hartl, Hartlová, 2010, str. 504) Obě tyto definice se zabývají jen lidskými vztahy, přičemž je za rodinu považován i svazek bezdětný.

Právě dítě jako základní prvek rodiny uvádějí Kraus a Poláčková, přičemž ho označují jako výchozí znak každé rodiny. V jejich pojetí je rodina současnosti společenský útvar minimálně tří jedinců, mezi nimiž jsou rodičovské, příbuzenské nebo manželské vztahy (Kraus, Poláčková, 2001). O péči o dítě rozšířil definici rodiny také sociolog Anthony Giddens, který uvádí, že rodina je „*skupina osob spojených přímým příbuzenstvím, jejíž dospělí členové a členky na sebe berou zodpovědnost za děti.*“ (Giddens, 2013, str. 308-309)

V současnosti je obtížné definovat rodinu. Užívané definice, které předpokládají příbuzenství vzniklé sňatkem nebo narozením vlastních dětí, jsou příliš úzké. Proto hovoří spíše o rodinném soužití. Jedinou podmínkou tohoto soužití je citová vazba mezi dospělými členy rodinného soužití. Tito členové mohou být rozdílného či stejného

pohlaví. Uzavřená manželství negarantují trvalost a stálost soužití. Pokud v jedné domácnosti žije jeden dospělý s dítětem či dětmi, je soužití vázáno poutem rodičovským. Toto pouto je možné považovat za významnější než partnerství vzhledem k tomu, že nelze zrušit, je definitivní (Matoušek, Pazlarová, 2010).

Dalším způsobem, jak definovat rodinu, je nahlížet na ni jako na systém. Systém nedovoluje poznat rodinu pouze na základě jednotlivců, jelikož chování jednotlivých lidí ovlivňuje ostatní. „*Prvky tohoto systému nejsou jednotliví lidé sami o sobě, nýbrž lidé ve vzájemných interakcích a vztazích. Mluví se o síti vztahů.*“ (Matějček, 2005, str. 359) Systém rodiny se obvykle skládá ze subsystémů, které se vyskytují ve většině rodin. Jsou dány nejčastěji postavením v mocenské hierarchii, generační příslušností nebo pohlavím (Matějček, 2005). Nejpodstatnějšími subsystémy jsou subsystém partnerský, který tvoří základ rodiny a vyskytuje se ve všech vývojových fázích životního cyklu rodiny. Dále subsystém rodič-dítě, který vzniká otěhotněním ženy a rozšiřuje základní subsystém a subsystém sourozenecký, který učí děti spolupráci, vyjednávání, soutěžení a podobně (Sobotková, 2012). Dalšími přirozenými subsystémy mohou být prarodiče. Pokud dojde k poruše v jednom subsystému, v jednom prvku, začne se hroutit systém jako celek. Subsystémy nejsou jediné prvky, které rodinu ovlivňují. Rodina je zapojena do společenského systému, kam patří příbuzní, sousedé, přátelé. Zvnějšku se rodina obklopuje dalšími širšími sociálními vztahy, ke kterým patří instituce jako škola, zaměstnavatel, služby nebo poradny. Tento výčet obklopujících systémů ukončují systémy neosobní, celospolečenské. Obvykle se jedná o normy, zákony a předpisy, zvyky nebo výchovné praktiky. K poznání a posouzení rodiny podle této definice je potřebné znát i její okolí, její společenské vztahy a normy, kterými se řídí (Matějček, 2005). Sobotková tento prostorový kontext rozšiřuje o kontext časový. „*Existuje celá řada koncepcí životního cyklu rodiny, které vycházejí z předpokladu, že rodina se vyvíjí v logicky následujících stádiích.*“ (Sobotková, 2012, str. 25)

Český právní řád v dnešní době neobsahuje definici pojmu rodina. Například trestní zákoník pod hlavou IV uvádí trestné činy proti rodině, nicméně vymezení, co je považováno za rodinu, neobsahuje (Zákon č. 40/2009 Sb.). Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „O. Z.“) říká, že rodina, rodičovství a manželství využívají

zvláštní zákonné ochrany. Druhá část občanského zákoníku se věnuje rodinnému právu. Ovšem pojem rodina zmiňuje pouze v souvislosti s hlavním účelem založení manželství (Zákon č. 89/2012 Sb.). Ve stejném kontextu o rodině uvažoval i dnes již neplatný zákon o rodině (Zákon č. 94/1963 Sb.)

Definice rodiny je obtížná, je těžké dosáhnout vytvoření jednotné a obecně přijímané definice (Sobotková, 2012). Každý obor se orientuje podle své definice, přičemž se soustředí na rozdílné aspekty. Pedagogika zdůrazňuje výchovně-socializační funkci rodiny, sociologie rodinu uvádí jako malou sociální skupinu nebo sociální instituci, ekonomie považují rodinu za výrobní nebo spotřební jednotku (Kraus, Poláčková, 2001).

Rozdílnost v pokusech o definování rodiny se projevuje například v určování velikosti a šíři rodiny. To, co zůstává nezpochybněno, je funkce rodiny. Pro účely tohoto textu budu rodinu chápat jako uskupení alespoň dvou lidí, přičemž jeden z nich je dítě. Pro tuto práci není podstatné, zda je rodič biologický, adoptivní či pěstoun. Právě na dítě je z pohledu orgánů sociálně právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) kladen důraz, proto ho považují za základní jednotku rodiny.

Jak je zmíněno výše, pro některé autory je podmínkou pro definování rodiny narození dítěte. S tím se pojí i rodičovství, celková životní změna obou partnerů a jejich rolí. Rodičovství jsou *„účelně zaměřené aktivity, které zajišťují přežití a celkový rozvoj dítěte.“* (Hoghughi, Long, 2004, str. 5) Tato definice nezohledňuje vztahy mezi zúčastněnými subjekty. Gillernová popisuje rodičovství jako *„trvalý vztah mezi dítětem a jeho pečovateli, přičemž lze rozlišit rodičovství biologické a rodičovství psychosociální.“* (Gillernová, 2011, str. 15) To zahrnuje všechny druhy rodinného soužití. Biologickým neboli pokrevním či vlastním rodičem se člověk stane zplozením a porozením dítěte. Jeho spouštěčem je přirozený rodičovský pud a touha po dětech. Nicméně na lidi působí i společenské a psychologické síly. Tyto síly podněcují v lidech možnost přijmout za své i cizí dítě. Dítě přijímá za rodiče ty osoby, které se k nim mateřsky a otcovsky chovají, poskytují mu ochranu, bezpečí a uspokojují jeho potřeby, nikoli ty, kteří své rodičovství prokazují pouze úředním potvrzením. Oba tyto typy

rodičovství nejsou v protikladu, nýbrž obvykle ve většině rodin ve vzájemném souladu. Biologické rodičovství může existovat bez psychologického rodičovství. To nastane v případě, když rodiče své dítě opustí. Opačný příklad, existence psychologického rodičovství bez biologického, nastává, když lidé, kteří nemají své biologické dítě, přijmou za své dítě cizí (Matějček, 1999). Stejným způsobem uvažovala i Maříková v práci *Gendrový aspekt rodičovství*, která je součástí knihy *Životní cyklus*. Autorka rozlišuje rodičovství jako skutečnost, že se člověk stal rodičem, že přivedl na svět dítě. To odkazuje k biologickému rodičovství. Druhým způsobem je rodičovství jako činnost. Znamená to, že se člověk může stát rodičem až na základě své aktivity, vytvořením vztahu k dítěti, péče o něj. Rodičem v tomto nastíněném významu může být kdokoli, pohlaví osoby, která o dítě pečuje, není určující (Hamplová, Šalamounová, Šamanová, 2006). V kontextu cílů této diplomové práce bude za rodiče považována každá osoba, která se stará o dítě. Nebude podstatné, zda je rodičem biologickým nebo psychologickým.

V dnešní době rodičovství a plození dětí ztratilo svůj spontánní charakter a stalo se předmětem mnoha úvah i ekonomických a časových kalkulací. Reprodukční strategie se proměňuje společně s tím, jak ve společnosti rodičovství soupeří s mnoha alternativními rolemi i alternativními životními styly. „*Tradiční podoba rodičovství (mateřství a otcovství) je současně podrobována kritické teoretické reflexi a v rovině každodennosti se individualizuje a mění i jejich obsah i funkce.*“ (Sirovátka, 2008, str. 105) Partneři, kteří uvažují o rodičovství, jej plánují s přihlédnutím ke svým kariérním a ekonomickým možnostem. Z tohoto důvodu rodičovství odkládají do pozdějšího věku, případně se jej vědomě a cíleně i nevědomě vzdávají (Sirovátka, 2008).

Pokud se zaměříme na rozdílnost pojmů rodina a rodičovství, dojdeme k poznání, že v rodině, podle jakékoli definice, jsou obsaženy vztahy mezi všemi jejími subjekty. Je tedy pojata celá vztahová síť mezi členy rodiny navzájem. Rodičovství, v tomto případě rodičovství biologické i psychologické, určuje pouze takový vztah, který se týká pouze rodičů a dětí. Nezahrnuje sourozenecký vztah nebo vztah mezi prarodiči a vnoučaty, ba ani vztah mezi partnery navzájem.

1.2 Funkce rodiny

Následující text je zaměřen na funkce rodiny. Na funkce rodiny lze nahlížet z různých úhlů. Rodinné fungování je naplňování a fungování ve čtyřech oblastech: osobní fungování, které se soustředí na spokojenost členů se svou rolí a pozicí v rodině, manželské, potažmo partnerské fungování, které upírá pozornost na sexuální spokojenost a vzájemný soulad partnerů, rodičovské fungování, v němž rodiče pocíťují obohacení vycházející z rodičovské role a mají odpovědnost za výchovu dítěte, a socioekonomické fungování, které se vztahuje k ekonomické úrovni rodiny, sociální podpurné sítě a sociální začlenění (Sauber, 1993 in Sobotková, 2012). Toto rozdělení je založeno na rolích v rodině, které nemusí být stejné ve všech rodinách. Členové rodiny by měli být především spokojeni se svými rolmi, a měli by respektovat role ostatních členů.

Další definice je stručná: „*Rodinné fungování je způsob, jakým rodina plní své funkce.*“ (Pattersonová, 2002 in Sobotková, 2012, str. 71) Zmíněné funkce jsou čtyři. Rodina pomáhá svým členům začlenit se do rodinné struktury, poskytuje pocit sounáležitosti a ovlivňuje osobní identitu, smysl a zaměření života. Ekonomická podpora, tedy zajišťování základních i rozvojových potřeb členů rodiny, a péče, výchova a socializace jsou další funkce, které umožňují fyzický, psychický, sociální a duchovní vývoj dětí i dospělých. Tyto funkce také svým členům zprostředkovávají sociální hodnoty a normy. Poslední funkce je ochrana členů, kteří jsou nějakým způsobem zranitelní – mladí, nemocní, hendikepovaní, staří či jinak závislých na ostatních (Pattersonová, 2002 in Sobotková, 2012).

Dunovský považuje za základní funkce rodiny biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací, emocionální a socializačně-výchovnou funkci. První jmenovaná funkce udržuje život početím a narozením nového člověka. To se může uplatnit i mimo rodinu, nicméně nejde jen o přivedení dítěte na svět, ale i o zajištění potřebných podmínek pro život a jeho správný vývoj. Proto teprve v rodině nabývá tato funkce plný význam. Funkce ekonomicko-zabezpečovací se již nevztahuje pouze k dítěti, ale ke všem členům rodiny. V současnosti není již podstatná výrobní složka rodiny, ale rodina se stala

převážně spotřební jednotkou, která je závislá na výrobní činnosti společnosti. Tato funkce zabezpečuje nejen potřebu materiální, ale poskytuje členům rodiny životní jistoty v dalších oblastech života. Emocionální funkce je podstatná nejen pro děti, ale v jiné podobě i pro dospělé. Citové vztahy by měly poskytovat jistotu a citové zázemí pro všechny členy rodiny. Funkce socializačně-výchovná je nejpodstatnější rodinná funkce. „*Spočívá v opravdovém zájmu o dítě a kvalitní péče o ně, v jeho výchově, v jeho přijetí, jaké je, porozumění mu v jeho vývoji a potřebách a požadavcích, jež nutno včas, náležitým způsobem a s plným zaujetím pro ně uspokojovat, rozvíjet všechny jeho schopnosti a síly.*“ (Dunovský, 1999, str. 93) Tato definice je komplexní a zahrnuje všechny aspekty, které poukazují na fungující rodinu. Její obsah je vztahován především na rodiny s dětmi, na které je tato práce zaměřena.

Funkce rodiny popisované různými autory jsou obvykle shodné či velmi podobné. Je nutno podotknout, že záleží na období, ve kterém byly definovány. Funkce rodiny se proměňují společně se změnami ve společnosti. Původní komplex funkcí se zužuje, některé funkce za rodinu převzal stát. V současné západní civilizaci má rodina především tři funkce – podporování socializace a s tím související vychovávání dětí, vztahovou podporu dospělých lidí a ekonomickou podporu všech členů, přičemž v prvních dvou funkcích nebude rodina zastupitelná patrně nikdy (Matoušek, Pazlarová, 2010).

Šrajer a Musil uvádějí tři kategorie životních úkolů, se kterými mohou rodiny potřebovat pomoc:

- zvládání důsledků nedostatečného potenciálu členů rodiny přiměřeně reagovat na potřeby dětí,
- zvládání důsledků změn pojetí a uspořádání rolí v rodině,
- zvládání důsledků změn podpory rodiny a očekávání vůči rodině ze strany sociálního prostředí. (2008)

Dle výše popsaného existuje několik bodů, na které se mohou sociální pracovníci při práci s rodinou zaměřit. Všechny zde zmíněné funkce rodiny mají za cíl jediné – zabezpečit rodiče a dítě. Rodič by měl jednat v nejlepším zájmu dítěte a v jeho

prospěch, chránit dítě před nepříznivými situacemi a zároveň ho učit, jak takovým situacím čelit a překonávat je (Dunovský, 1999).

1.3 Potřeby dítěte

Tato kapitola je do práce zařazena, protože jednou z možností východiska posuzování a hodnocení situace dítěte je možné využít přehled potřeb dítěte a způsob a míra jejich naplnění. Také zjišťování rodičovských kompetencí je možno vztahovat k tomu, jak rodiče naplňují potřeby dítěte. Potřeba je obecně definována jako „*nutnost organismu něco získat nebo se něčeho zbavit*“ (Hartl, Hartlová, 2010, str. 433) Tento stav přebytku nebo naopak nedostatku se může projevit v biologické nebo sociální oblasti lidského života. „*V kontextu sociální práce může být potřeba konstrukt popisující něco, co pociťuje klient, nebo definuje expert, resp. agentura nebo stát.*“ (Matoušek, 2016, str. 148) Vzhledem k zaměření práce budou uváděné lidské potřeby vztahovány především k dítěti.

Jeden z významných autorů, kteří se zabývali potřebami, je Abraham H. Maslow. Jeho základní myšlenka je, že člověk je živočich, který má potřeby, přičemž zřídka dosáhne takového stavu uspokojení těchto potřeb na delší období. Obvykle se po uspokojení jedné potřeby objeví jiná, které zaujme její místo. Autor tyto potřeby popsal a strukturoval do hierarchicky sestaveného žebříčku. Počátek tohoto žebříčku tvoří tzv. fyziologické potřeby, kam se řadí potřeba spánku, přijímání potravy, dýchání, rozmnožování a podobně. Tyto potřeby, které jsou důležité pro přežití, jsou společné všem živočichům. Pokud jedna z těchto fyziologických potřeb není uspokojena, jedinec soustředí veškerou energii na uspokojení, všechny ostatní potřeby jsou odsunuty do pozadí nebo přestávají existovat. Druhým stupněm na žebříčku jsou potřeby bezpečí a zajištění. Patří sem, jak již z názvu vyplývá, potřeba bezpečí, jistoty, ale také řádu, osvobození od strachu nebo pevné struktury. Nenaplnění těchto potřeb může vést ke změně hodnotového žebříčku jedince, ke změně pohledu na svět nebo způsobu nahlížení na budoucnost. V případě dětí je nenaplnění tohoto stupně potřeb velmi zřetelné. Při pocitu strachu dítě vyhledává náruč matky nebo jiné pečující osoby, schovává se za její záda. Dalším stupněm žebříčku potřeb je potřeba lásky a potřeba někam patřit. Tyto

sociální potřeby se projevují touhou po přátelství, partnerovi nebo dětech. Potřeba pociťovat lásku matky, otce či jiné pečující osoby je důležitá v prvních letech života dítěte. Tato potřeba se následně rozrůstá v potřebu patřit do kolektivu dětí, například ve školním zařízení. Čtvrtým stupněm je potřeba úcty, ocenění. Tato potřeba se dělí na dvě skupiny. První je touha po síle, úspěchu, také po svobodě a nezávislosti. Tyto potřeby podněcují respekt nás samotných, vlastní sebeúctu. Druhou skupinou jsou potřeby, které uspokojují touhu po pověsti nebo prestiž, hodnocení jedince ostatními lidmi. Tyto čtyři stupně žebříčku jsou označovány jako D-potřeby, z anglického deficiency (deficit, nedostatek). Uspokojení těchto potřeb vede k odstranění nějakého nedostatku. Posledním patrem žebříčku potřeb je potřeba seberealizace. Tato potřeba se označuje jako B-potřeba, z anglického being-values (potřeba hodnot, růstu). I při uspokojení všech předchozích potřeb může jedinec pociťovat neklid, nespokojenost. Jedná se o potřebu vnitřního naplnění, něčeho, co dává smysl jeho existenci. Předchozí potřeby byly stejné pro celou lidskou populaci, kdežto tato potřeba je velmi individuální, liší se u každého jedince. Také je to jediná potřeba, která nemůže být zcela naplněna. Není to tak, že by k přechodu na vyšší potřebu bylo třeba zcela uspokojit potřeby základní. Velká část populace má částečně uspokojeny a částečně neuspokojeny základní potřeby, přičemž uspokojují i potřebu seberealizace (Maslow, 1954).

Jedním z dalších modelů dělení lidských potřeb je rozdělení do čtyř kategorií – biologické, psychické, sociální a vývojové potřeby. Mezi biologické potřeby se řadí v první řadě potřeba řádné výživy dítěte, zpočátku se jedná především o kojení, dále o vyváženou stravu. Dalšími biologickými potřebami dítěte jsou například potřeba čistoty, dostatku tepla a obranyschopnosti. Významná biologická potřeba je potřeba stimulace, dostatek adekvátních stimulů, které dítě podněcují a rozvíjejí. V tomto bodě je znatelný přesah biologických potřeb k potřebám psychickým a sociálním. Další je zdravotní hledisko, které zahrnuje komplexní péči preventivní a péči léčebnou nebo rehabilitační. Psychologické potřeby navazují na biologické. „*Uspokojování těchto potřeb umožňuje dítěti nejenom se přiměřeně rozvíjet v oblasti intelektu, citů a vůle, ale i v chování, interakci s okolím, chápání sebe a lidí, společenských hodnot i celého prostředí, jehož součástí, ale i samostatným plnoprávným jedincem se stává.*“ (Dunovský, 1999, str. 50) K psychologickým potřebám se řadí potřeba stimulace a náležitého přívodu podnětů,

kteřá je zmiňována i v potřebách biologických, a to i ve stejném významu. Dále se uvádí potřeba smysluplnosti světa. Aby podněty, které dítě přijímá, přešly do formy poznatků a zkušeností musí být postupně zpracovány. To vyžaduje jejich smysl a řád. Pokud dětský svět zůstává stále stejný, nemění se, pak se proces učení rozvíjí snadno jako životní samozřejmost. Potřeba jistoty je pro dítě důležitá, především k mateřské osobě, protože je jedním z předpokladů pro utváření vztahů dítěte, nejčastěji vztahů důvěry k dalším lidem. Další potřebou je potřeba vědomí vlastní identity, uvědomění vlastního „já“. To si dítě vytváří podle toho, jak ho přijímají blízcí lidé, jak hodnotí jeho projevy, jak ho oceňují či co odmítají. Tato potřeba je pro dítě podstatná zejména ve smyslu prožívání společenských vztahů a pro vývoj jeho společenských postojů v pozdějším věku. Poslední z psychických potřeb je potřeba otevřené budoucnosti. Tato specificky lidská potřeba dává lidem časové rozpětí života – uvědomění si minulosti, současnosti a budoucnosti. Pokud je tato potřeba nenaplněna, budoucnost se uzavře, může nastat stav apatie, beznaděje a zoufalství. Třetí kategorií jsou základní sociální potřeby, jež jsou spjaty s potřebami psychickými. Hlavní je potřeba lásky a bezpečí. To dítě potřebuje pociťovat především od pečujících osob, v kontextu této práce od rodičů. S tím souvisí i potřeba přijetí dítěte, takového, jaké je. Následuje potřeba identifikace s dítětem a rozvinutí všech jeho sil a schopností. Také do této kategorie patří potřeba osvojení zdravého životního stylu a to již od útlého dětství. Poslední kategorií jsou vývojové potřeby. „*Vývojové potřeby (...) vedou k činnostem, kterými se lidský jedinec sám rozvíjí. Motivují k aktivitám, které prostřednictvím procesu učení realizují vnitřní možnosti jedince a umožňují postupně překračovat již dosaženou úroveň.*“ (Dunovský, 1999, str. 52) Motivace se v průběhu života zvyšuje a formuje tak proces plného sebeuvědomění dítěte. To si posléze tvoří své vlastní plány a postupně je realizuje (Dunovský, 1999).

Allen a Marotz rozdělily potřeby dítěte na tělesné potřeby, psychické potřeby, potřebu učít se a potřebu úcty a sebevědomí. Mezi tělesné potřeby řadí přístřeší a ochranu, výživné jídlo, které je přiměřené věku dítěte, teplo a ošacení, zdravotní péči, čistotu a vyvážený poměr aktivity a odpočinku. K psychickým potřebám náleží láska a

důslednost, neboli výchovná péče rodičů či opatrovníků, k níž patří vřelost, opatrování a vnímání tělesných potřeb dítěte. Dále bezpečí a důvěra, reciproční výměna¹, správná očekávání dospělých, co a jak dokáže dítě v různém věku zvládnout a co ještě ne a přijímání kulturních, etnických nebo vývojových odlišností. Potřeba učit se by měla být naplňována vhodnými prostředky vzhledem k věku a schopnostem dítěte. Pro dítě je nejranější formou učení hra, poznávání a zkoumání, přičemž by měly existovat hranice, které budou dodržovány. Dospělí lidé, by se měli soustředit na to, jaké chování dítěti ukazují, jelikož se děti naučí spíše to, co reálně vidí, než to, co je jim říkáno. „*Chyby a selhání je třeba brát jako důležité kroky v procesu učení a nikdy by neměly být důvodem k peskování či zesměšňování dítěte.*“ (Allen, Marotz, 2008, str. 16) Dítě by také mělo být zahrnuto do aktivní jazykové skupiny lidí, v níž se naučí komunikovat nejprve prostřednictvím zvuků, gest, znaků, později také slov a vět. Potřeba úcty a sebevědomí se naplňuje v prostředí, kde je dítě povzbuzováno a jeho snaha oceňována, nejen za velké úspěchy, ale i za maličkosti. V tomhle ohledu si je rodič vědom toho, že postupné osvojování dovedností vyžaduje velké úsilí a soustředění. Podstatná je pozitivní reakce na každý krok, kterým se dítě přiblíží ke komplexnímu zvládnutí úkolu (Allen, Marotz, 2008).

Nejčastěji se v kontextu sociální práce s rodinou potřeby dítěte definují dle Matějčka. Ten rozlišil pět základních potřeb. Jedná se o potřebu stimulace, která zajišťuje potřebný přísun podnětů pro dítě zvenčí. Další je potřeba smysluplného světa. Jedná se o pravidla, řád a smysl v chaosu všech podnětů, které se k dítěti dostanou. Tento chaos a jeho následný řád jsou základem veškerého učení. Potřebu životní jistoty a bezpečí zajišťují citové vztahy s lidmi, kteří se nacházejí v blízkém okolí dítěte. Podle úrovně jistoty, kterou dítě pociťuje v rodině, si vytváří sebejistotu a sebevědomí. Následující potřeba je potřeba osobní hodnoty. Dítě potřebuje být uznáváno, oceňováno a přijímáno. Uvědomování si vlastní hodnoty bývá označováno jako osobní identita. Poslední je potřeba životní perspektivy. Naplňování této potřeby umožňuje člověku žít

---

¹ Reciproční výměna – situace, ve kterých se dítě, setkává s „dáváním a braním“ ve vzájemných vztazích (Allen, Marotz, 2008)

v čase, k něčemu směřovat či se o něco snažit. Tato potřeba představuje časový rozměr života (Matějček, 2002 In MPSV, 2019).

Při porovnání nastíněných rozdělení potřeb je zřejmé, že tělesné, biologické nebo fyziologické potřeby jsou u všech autorů na prvním místě. Potřeby, které jsou nejdůležitější pro samotnou lidskou existenci, nelze ničím nahradit. V případě jejich nenaplnění jsou všechny ostatní potřeby odsunuty. Všichni uvedení autoři dále popisují potřeby psychické, potřeby bezpečí a jistoty, potřeby lásky a úcty, potřebu někam patřit. Vzhledem k zaměření práce na dítě považuji za důležitou potřebu učení se, potřebu stimulace, potřeby vývojové.

2 RODIČOVSKÉ KOMPETENCE

Kapitola je zaměřena na kompetence, přičemž začne vymezením pojmu kompetence. Dále bude následovat zaměření na rodičovské kompetence, protože ty jsou hlavním předmětem zájmu ve vztahu k cíli této práce. Na konci kapitoly budou představeny kompetence sociálního pracovníka, který musí mimo jiné disponovat i určitými odbornými schopnostmi, s nimiž vstupuje do interakce s klienty. A sociální pracovníci – pracovníci sociálně právní ochrany dětí (dále jen „SPOD“) budou také respondenty dále prováděného výzkumného šetření.

2.1 Definice kompetence

Podle slovníku cizích slov znamená kompetentní „*příslušný, povoláný, oprávněný, způsobilý*.“ (Klimeš, 1985, str. 357) Podle Velkého psychologického slovníku je termín kompetence schopnost, způsobilost nebo kvalifikace (Hartl, Hartlová, 2010). Sociologický slovník ji definuje jako „*schopnost zvládnout nějakou činnost nebo situaci, popř. schopnost zařadit nové poznatky do širšího kontextu*.“ (Jandourek, 2001, str. 125) Slovníkové definování výrazu kompetence se shoduje ve vyjádření, že kompetence předpokládá nějakou schopnost nebo způsobilost, ať již odbornou či neodbornou.

Výraz kompetence využívá odborná i laická veřejnost. Pro neodbornou veřejnost je kompetence spíše synonymum pro možnost se vyjádřit k nějakému problému, mít pravomoc o něčem rozhodnout. S tím se pro většinu lidí pojí i výrazy jako moc, vliv nebo autorita. To neznamena, že by takto podaný význam kompetence nebyl přijímaný i odbornou veřejností. Pokud kompetence nabudou významu oprávnění nebo pravomoc jednotlivce činit rozhodnutí, měla by se s nimi pojít i odpovědnost za výsledky v rozhodovacích procesech. Jiné odborné pojetí pojem kompetence chápe jako „*specifický soubor znalostí, dovedností zkušeností, metod a postupů, ale také například postojů, které jednatel využívá k úspěšnému řešení nejrůznějších úkolů a životních situací a jež mu umožňují osobní rozvoj i naplnění jeho životních aspirací*.“ (Veteška,

Tureckiová, 2008, str. 25) Tuto sadu zdrojů si jedinec osvojuje a rozvíjí v procesech učení a vzdělávání (Veteška, Tureckiová, 2008).

Klíčové kompetence obsahují kompetence, které nemají jasně definované hranice jednotlivých odborností. Ukazují, zda se člověk chová přiměřeně situaci, přičemž je v souladu sám se sebou. Aby člověk mohl disponovat kompetencemi, je třeba využít potenciálu kompetence k jednání. Ta je velmi individuální a vyvíjí se společným působením kompetence sociální, kompetence ve vztahu k vlastní osobě a kompetence v oblasti metod. Sociální kompetence zahrnuje komunikativnost, schopnost týmové práce, schopnost čelit konfliktům, všechny schopnosti, které umožňují kontakt s ostatními lidmi. Kompetencí ve vztahu k vlastní osobě se rozumí schopnost sebereflexe, vědomé nakládání s vlastní hodnotou a její rozvíjení. Kompetence v oblasti metod se skládá ze zvažování šancí a rizik, umění dávat věci do kontextu, vidět mezi nimi souvislosti, zvládnutí vytvořit neortodoxní řešení, schopnosti uplatňovat odborné znalosti, které pomohou dosáhnout cíle a podobně. Klíčových kompetencí – schopností je vymezeno celkem šest – komunikace a kooperace, řešení problémů a tvořivost, samostatnost a výkonnost, odpovědnost, přemýšlení a učení a argumentace a hodnocení. Tyto kompetence ovšem nejsou striktně oddělené, prolínají se (Beltz, 2001).

Z výše uvedených charakteristik vyplývá, že kompetence jsou nejčastěji shrnovány jako schopnosti, znalosti a dovednosti, které jedinec využívá při řešení jednotlivých situací. To může být považováno za podstatu kompetence, která může být vztažena i k tak specifické skupině kompetencí jako jsou kompetence rodičovské.

2.2 Definice rodičovských kompetencí

Vzhledem k výše uvedeným definicím pojmů rodina, rodičovství a kompetence mohou být rodičovské kompetence shrnuty jako dovednost být rodičem, přičemž jsou uplatňovány schopnosti a dovednosti tak, aby bylo docíleno správného rozvoje dítěte a připravenosti na jeho budoucí život. *„Být dobrým rodičem neznamená být perfektní. Dobrý rodič je spíše zásadový člověk, který usiluje o zlepšení svých rodičovských dovedností.“* (Van Pelt, 2000, str. 240) Tuto dovednost se může každý člověk naučit,

rozvíjet či vylepšovat, nejedná se o schopnost, se kterou by se člověk rodil. Rozvíjení rodičovských kompetencí a dovedností pomáhá nalézt rodičům potřebnou jistotu a sebedůvěru při výchově dětí. Rodiče potřebují také podporu, povzbuzení a nadhled, aby porozuměli svým dětem a jejich potřebám, a dokázali snížit svá očekávání, která jsou často nerealistická. Toto rozvíjení je účinnější, pokud rodiče získají praktický nácvik rodičovských kompetencí než teoretické informace (Rodičovské kompetence a možnosti jejich posílení - příklad Kursů efektivního rodičovství, 2010).

Jednu z dalších možností vymezení rodičovských kompetencí nabídlo Národní centrum pro rodinu (dále jen „NCR“). To vymezilo několik kompetencí, na které je možné se zaměřit. První z nich je kompetence ke vztahu. Vztah k dítěti začíná ještě před jeho narozením. Nepřímý kontakt rodiče s dítětem získávají zahrnováním dítěte do budoucích událostí, nakupováním potřeb a hraček pro dítě, přípravou pokojíčku. Přímým kontaktem se rozumí mluvení na dítě nebo vybírání jména. V prenatálním stádiu je realitou pro dítě matčina přítomnost (NCR, 2010). „*Mezi matkou a plodem se v této době vytvoří určitý komunikační systém, v němž je podíl matky bohatší a diferencovanější, ale i plod je jeho aktivním účastníkem.*“ (Vágnerová, 2012, str. 64) Po narození je dítě zcela odkázáno na rodičovskou péči a to až do doby, kdy se o sebe dokáže postarat samo. Schopnost učit se nové dovednosti je silně ovlivněna citovým poutem, které vznikne mezi ním a pečující osobou, nejčastěji matkou. Tato pevná vazba není podstatná jen v prvních letech života dítěte. Pokud dítě cítí nenaplněnou potřebu nebo ohrožení, dá najevo svoji nespokojenost pláčem, natahováním rukou směrem k matce nebo útekem do její náruče. V pozdějším věku, po překonaném pubertálním období, hledají adolescenti rodičovské útočiště stejně, jen se projevují odlišně. Uklidní je rozhovor s rodiči či pouhá jejich přítomnost (NCR, 2010). Jak již bylo zmíněno výše, za rodiče je považována každá pečující osoba, nemusí se jednat o biologickou matku či otce.

Druhou kompetencí je kompetence k blízkosti. Pro dítě, ale i pro rodiče je podstatné být spolu, trávit spolu čas. Ten může být naplněn například hrou, prací, mluvením i mlčením. Pro rodiče to ovšem znamená sladit pracovní život s tím soukromým,

rodičovským. „*Důležité je, aby možnosti harmonizace rodiny a profese přinášely v první řadě prospěch naplňování rodičovských kompetencí, to znamená, aby prospívaly blahu dítěte.*“ (NCR, 2010, str. 11) To předkládá, že zaměstnanci, kteří mají rodičovské povinnosti, by měli být vnímáni jako matky a otcové, případně pečující osoby, které disponují zvláštními zájmy a povinnostmi (NCR, 2010).

Kompetence k různosti ukazuje, kam zařadit další osoby, které mají vztah s dítětem. Prvotní vztah obvykle s matkou byl předmětem první kompetence, ovšem v životě dítěte se obvykle vyskytuje více lidí, kteří na něj mají vliv. Vztah s otcem často bývá odlišný od vztahu s matkou. Otec více experimentuje s dítětem, učí dítě přizpůsobovat se novým situacím, stimuluje schopnosti, které dítě později využije při kontaktu s vrstevnickou skupinou (NCR, 2010). „*Chlapec od svého otce přebírá mužské rysy, které se později stanou součástí jeho osobnosti; učí se jednat jako muž.*“ (Van Pelt, 2000, str. 203) Pro dívku je přítomnost otce v rodině podstatná především k pochopení mužské a ženské role, také pro uvědomění své vlastní ženskosti (Van Pelt, 2000). Dítě dále ovlivňují vztahy se sourozenci. Ty mohou být zdrojem zkušeností, sourozenecké interakce, které nemusí být jen přátelské, rozvíjejí schopnost porozumění pocitům a potřebám jiných lidí. Vzhledem ke sdílení rodinného prostředí a rodičů, bývají sourozenecké vztahy citově významné. V rodinné struktuře mohou být sourozenci spojenci, ale i nepřátelé. Pokud mají společný cíl, stávají se z nich spojenci. Pokud se dělí o rodičovskou pozornost nebo jiná privilegia či materiální výhody, přecházejí do nepřátelského vztahu. To se odráží na věkovém rozdílu mezi sourozenci, v případě malého rozestupu bývá sourozenecká rivalita vyšší (Vágnerová, 2012).

Další kompetencí je kompetence ke spolupráci. Dítě se učí spolupracovat s rodiči i s vrstevníky. Dítě se učí především tím, co vidí u svých rodičů a opakuje to po nich. Rodiče mu dovednost spolupráce mohou předávat tím, že budou zastávat stejné výchovné principy, které v případě neshody neřeší před dítětem. Vzájemná vstřícnost a pomoc při rozdělování domácích prací může být dalším způsobem, jak dítě naučit kooperaci. Souhra v tomto aspektu života by měla být výsledkem spolupráce. Podstatnou součástí této kompetence je učení úcty a vzájemného respektu. To se netýká

jen partnerů, ale také dalších členů rodiny, případně dalších lidí. Tato kompetence a její předávání dítěti závisí na faktorech, které si oba rodiče přinesly ze svého dětství, z výchovy a výchovného stylu jejich rodičů (NCR, 2010).

Pro dnešní prostředí je v tomto výčtu kompetencí vhodně zařazena kompetence k mediální gramotnosti². Médii se již nerozumí jen noviny, rádio nebo televize, ale především mobilní telefony, počítače a internet. *„Jedním z přirozených rodičovských úkolů je naučit dítě, jak se ochránit před různými riziky, která mu hrozí v jeho bezprostředním okolí.“* (NCR, 2010, str. 17) Tato ochrana začíná již u malých batolat, která rodiče učí, co je k jídlu, kam se nesmí sahat a podobně. V pozdějším věku děti potřebují informace o bezpečnosti především v případě, že se pohybují samy mimo domov, tedy informace o chování v dopravním provozu, jak reagovat na různé lidi, jak se chovat v krizových situacích. Dnes se k bezpečnosti dítěte připojuje také bezpečné chování v prostředí internetu. K tomu patří nastavení podmínek využívání počítače a internetu v rodině. Ty mohou mít podobu pravidla, kolik času dítě na internetu stráví, co bude během této doby dělat, za jakých podmínek může počítač využívat (NCR, 2010).

Poslední kompetencí podle Národního centra pro rodinu je kompetence k řešení konfliktů. *„Schopnost řešit problémy a čelit konfliktům je jednou z nejdůležitějších sociálních schopností, které se děti od prvních dní učí v rodině a později naučené postupy používají, aby obstály mezi vrstevníky.“* (NCR, 2010, str. 20) To, jak dítě vnímá konflikty v rodině, se proměňuje s jeho věkem. Pro malé dítě není jednoduché porozumět konfliktům a hádkám a rozlišit důležitost sporů. Pro něj se otřásá jeho svět v základech s každým konfliktem. Oproti tomu starší dítě, případně dospívající, již svým chováním a spory hledá své postavení v rodině a prosazuje své zájmy (NCR, 2010).

---

² Mediální gramotnost – souhrn schopností, které umožňují v médiích vyhledávat, využívat a předávat informace. Tyto informace mediálně gramotný člověk využívá pro svůj rozvoj, vzdělávání uspokojování potřeb. Její součástí je schopnost kritického čtení a schopnost rozlišit pravdivé a lživé informace (NCR, 2010).

Rodičovské kompetence rodiče naplňují, pokud mají pocit, že jsou milováni, nezávislí, schopni efektivně řešit problémy rodiny, tráví společný čas s rodinou podle svých představ, schopni přizpůsobit se změnám, a co je podstatné, pokud oni sami mají pocit, že jako rodina fungují dobře. Prvek, který velmi výrazně ovlivňuje plnění rodičovských kompetencí, je ekonomická situace rodiny. Pokud je přístup k financím nedostatečný či omezený, bývají rodiče ve stresu, protože nemohou uspokojovat základní potřeby. S tímto stresem se stěží vyrovnávají, a to má dopad na plnění rodičovských kompetencí (Gleeson a kol., 2016).

Další vysvětlení rodičovských kompetencí nabídl tým projektu „*Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí*“, který funguje pod záštitou Ministerstva práce a sociálních věcí (dále jen „MPSV“). „*Rodičovské kompetence jsou takové schopnosti a dovednosti rodičů, které umožňují dítěti se přiměřeně vyvíjet ve všech oblastech života. Znamená to, že rodiče sami nebo s podporou dokážou uspokojovat potřeby dítěte v kontextu jeho věku, duševního, mentálního i tělesného vývoje, a umožňují/podporují tím optimální rozvoj jeho potenciálu.*“ (MPSV, 2019, str. 12) Tato definice se zaměřuje na zdravý vývoj dítěte. Pokud by rodič těmito kompetencemi nedisponoval, měla by mu být nabídnuta podpora a služba, která by se zaměřila na posílení, případně naučení těchto schopností.

Rodičovské kompetence v kontextu české sociální práce vymezilo právě MPSV. To definovalo rodičovské kompetence jako „*Výkony rodičovských rolí, které respektují individualitu dítěte, jeho práva a důstojnost, nepoužívají tělesné tresty jako legitimní prostředek výchovy dítěte. Jde o takový přístup k rodičovství, který dítěti poskytuje dostatek vstřícnosti, vřelosti, akceptace a bezpečí.*“ (MPSV, 2011, str. 4) Kromě již opakujících se pojmů, jako jsou vřelost nebo bezpečí, MPSV vyzdvihuje neakceptaci tělesných trestů vykonávaných na dítěti. Společně s respektováním individuality dítěte se jedná o nejdůležitější aspekty této definice.

O dva roky později MPSV vysvětluje rodičovské kompetence jako „*soubor vlastností, dovedností, schopností a znalostí, které rodič uplatňuje při výchově a ovlivňování dítěte a jeho vývoje.*“ (MPSV, 2014, str. 2) K definici MPSV uvedlo příklady kompetencí.

Vlastnosti, které činí člověka kompetentního k rodičovství, jsou trpělivost, osobnostní připravenost a zralost k výchově dítěte a zdravé sebevědomí k výkonu rodičovské role. Dovednosti, kterými by měl kompetentní člověk disponovat, jsou základní péči o dítě, schopnost organizovat čas nebo umění připravovat kvalitní a vyváženou stravu podle věku dítěte. Další jsou schopnosti, které by měl rodič mít. Jsou to například naslouchání, povzbuzování, výchova a vedení dítěte včetně stanovení hranic, zájem o dítě, zajištění bezpečného prostředí. Poslední jsou znalosti, které zvyšují kompetentnost člověka k rodičovství. Jedná se o biologické a emoční potřeby dětí, psychomotorický vývoj dítěte, rozvoj schopností a dovedností a v neposlední řadě i znalost práv dítěte (MPSV, 2014). Jelikož práce je zaměřena na pracovníky OSPOD, bude kombinace těchto dvou definic brána jako výchozí.

Rodičovské kompetence, jejich kvalita a jejich posuzování je často citovaná opora, která se využívá pro vyhodnocování situace dítěte nebo při rozhodování ve věci péče o nezletilé dítě. Z tohoto důvodu je potřeba, aby termín rodičovských kompetencí byl jednoznačně vymezen a definován. Sjednotilo by se kritérium, které by pomohlo posoudit případnou podporu, kterou by rodina mohla potřebovat. V kontextu české sociální práce však rodičovské kompetence a jejich rozsah nejsou jednoznačně ukotveny (MPSV, 2019).

2.2.1 Posilování rodičovských kompetencí

Rodičovské kompetence, jakkoli jsou definovány, nejsou vrozené. Rodič se může zdokonalovat v péči o dítě, může posilovat své rodičovské kompetence a podporovat jejich pozitivní rozvoj. MPSV popisuje posilování rodičovských kompetencí jako osvětovou činnost a praktický nácvik schopností a dovedností, které se uplatňují při péči o dítě. Tato podpora má za cíl rodičovské kompetence upevnit, prohloubit a zkvalitnit (MPSV, 2008).

Sociální pracovníci a pracovníce mají za cíl určit, které kompetence, které rodič má a které využívá při výchově a péči o dítě, je vhodné posílit či podpořit. Prvním takovým principem je vědomí pracovníka, že rodičovské kompetence se zásadně posuzují podle

potřeb dítěte, o nichž vypovídá kapitola výše. Rodiče se snaží potřeby dítěte naplňovat podle míry jejich schopnosti či podle vnějších faktorů. Tento koncept, kdy jsou primárně vyhodnocovány potřeby dítěte, umožňuje jednotný pohled na situaci rodiny ze strany různých aktérů a umožňuje vyhodnocovat přiměřenost rodičovských kompetencí vzhledem k časové rovině vývoje dítěte (MPSV, 2019).

Dalším principem je skutečnost, že potřeby dětí se nemění, zůstávají stejné, mění se pouze intenzita jejich naplňování. Je zřejmé, že primárně uspokojované potřeby novorozence budou jiné, než ty, které primárně potřebuje uspokojit dospívající mladý člověk. Nelze však opominout žádnou z potřeb, významností jsou všechny na stejné úrovni, vyzdvihnout lze pouze potřebu bezpečí, která je předpokladem naplnění ostatních potřeb. Tyto potřeby je třeba posuzovat komplexně a ve vzájemných souvislostech vždy s využitím vhodných nástrojů a s aktivní spoluprací dítěte i rodiny. Ekonomická situace rodiny může ovlivnit naplňování jiných než materiálních potřeb dítěte. Pokud rodič selhává v materiálním zabezpečení dítěte, obvykle také nevěnuje pozornost jeho rozvíjení v socializaci nebo vzdělávání. Pokud se materiální situace stabilizuje, opětovně se posílí původní kompetence rodiče, které vlivem ekonomické situace zanedbával (MPSV, 2019).

Podpora rodiny a rodičů, kteří potřebují pomoc od sociálních pracovníků, musí být založená na vzájemné důvěře. Pro rodiče může být skutečnost, že potřebují odbornou pomoc, jistým ukazatelem selhání v oblasti, která by měla být pro každého přirozená, a to v naplňování rodičovské role a péči o dítě. Instituce, která službu pomoci nabízí, by měla brát v potaz individualitu rodiny, její přirozenost. Pokud služba rozpozná přirozené způsoby, jakým rodina přijme pomoc, a bude je respektovat, je velká pravděpodobnost účinného působení. Dalším principem je přiměřenost podpory rodiny. Služba, která mapuje situaci, se zaměří, kromě na zjištěné nedostatky, na kompetence, jimiž rodiče disponují a je možné je rozvíjet. *„Formulace nabídky pomoci zareaguje přiměřeně na potřeby dítěte a rodiny v tom smyslu, že nebude od rodičů a rodinného systému vyžadovat to, čeho nejsou schopni dosáhnout. Soustředí se výhradně na naplnění potřeb dítěte (nikoli potřeb rodičů, školy či jiných institucí a aktérů).“* (MPSV,

2019, str. 122) Podpora rodiny by měla být poskytnuta včas, ideálně na úrovni prevence. Tento princip vyžaduje včasnou identifikaci nedostatečných kompetencí a měl by se zaměřit na prevenci, která by mohla zmírnit či zcela odstranit následky, které vyvstaly nedostatečnými rodičovskými kompetencemi. Rodina mohla projít službami, které nebraly na rodičovské kompetence a jejich posílení zřetel a byly tak pro její fungování neefektivní, přestože by takový postup mohl rodině pomoci ve více směrech jejího fungování. Posledním principem je flexibilita podpory rodiny. Tato podpora by měla vycházet z individuality rodinné situace a flexibilně se jí přizpůsobit (MPSV, 2019).

Výše uvedené principy jsou součástí publikace vydané v rámci projektu „*Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí*“, který má za cíl podporovat rozvoj potenciálu aktérů, kteří jsou zainteresováni v síti služeb pro děti a rodiny v České republice. Zaměřuje se na posílení multidisciplinární a mezirezortní spolupráce v oblasti péče o ohrožené dítě a jeho rodinu, podporu OSPOD a dalších klíčových aktérů v oblasti síťování služeb pro ohrožené děti, podporu a rozvoj sítí těchto služeb na lokální, krajské a celostátní úrovni. Také usiluje o sjednocení pohledu na dítě, rodinu a potřeby dítěte, což by znamenalo zefektivnění poskytovaných služeb a inovaci celého systému. Projekt je realizován v období 1. 1. 2016 – 30. 6. 2019. Proto nelze výše popsané principy momentálně považovat za obecně platné a využívané v praxi. Jedná se o náhled principů, které se teprve zavádí do praxe ne jako nová metoda práce s rodinou, ale jako inovativní přístup, který vymezuje a sjednocuje rodičovské kompetence optikou potřeb dítěte.

Nástroje využívané k posilování rodičovských kompetencí jsou vzhledem k tématu práce odvozeny od potřeb dítěte. Mezi nástroje využívané pro podporu dětí a rodiny lze zařadit celostní přístup k podpoře dítěte a rodiny, osvětu, která je zaměřena na základní práva a svobody dětí. Dále podporu multidisciplinárních týmů, což zahrnuje například osvojení rolí jednotlivých aktérů podpůrného procesu. Dalšími nástroji jsou osvěta a edukace aktérů pro oblast potřeb dětí a rodičovských kompetencí, maximální využití terénní práce, která pracuje s rodinami v jejich přirozeném prostředí, depistáž

ohrožených dětí a spolupráce s lékaři či školami, aktivizace rodičů a podpora participace dětí. Pracovníci také mohou využít možností dobrovolnických programů, peer programů, rodičovských skupin, dále metod praktického nácviku rodičovských dovedností. V ideálním případě by tento měl proběhnout v přirozeném prostředí rodiny nebo například formou videotréninku. Dále je možné využít cílené podpory dětí, například formou dětské skupiny nebo poradenství. V neposlední řadě je třeba působit směrem k podpoře otevřené společnosti, spoluutvářet veřejné mínění a pracovat na přijetí specifických potřeb a odlišností (MPSV, 2019).

S posilováním rodičovských kompetencí souvisí rodinné a rodičovské vzdělávání, které může být součástí celoživotního vzdělávání. Rodinné vzdělávání lze definovat jako preventivní a vzdělávací aktivity, které zahrnují vzdělávací programy, jejich implementace, evaluace a výzkum. To vše se vztahuje primárně ke zvyšování kvality života jednotlivce i rodiny. Na úrovni mikro rodiny se předpokládá, že rodinné vzdělávání bude zvyšovat pocit životní spokojenosti konkrétních účastníků. Na makro úrovni se předpokládá, že vzdělanost rodičů bude působit jako prevence proti sociálním deviacím. Například správně poskytnutá podpora a pomoc rodině s dítětem, které vykazuje známky agresivního chování, zlepší životní podmínky nejen konkrétnímu dítěti a jeho rodině, ale může také odvrátit důsledky, které by chování takového dítěte mělo pro společnost. Rodinné vzdělávání může být rozděleno na sektory podle cílové skupiny. První sektor představuje rodinné vzdělávání v rámci školního vzdělávání, probíhá v systému formálního vzdělávání. Druhý sektor se orientuje na mladé lidi, kteří zamýšlejí rodinu v budoucnosti založit. Třetí sektor se orientuje na lidi, kteří již rodinu založili. Tyto dva sektory probíhají v systému neformálního vzdělávání. V kontextu sociální práce s rodinou se pozornost zaměřuje na vzdělávání dospělých osob, které již rodinu mají, případně ji aktuálně hodlají založit (Šedřová, 2006).

Rodičovské vzdělávání je součástí rodinného vzdělávání, v některých zemích je vnímáno jako samostatná oblast vzdělávání. Rodičovské vzdělávání je možno charakterizovat jako organizovanou a záměrnou snahu změnit, nebo posílit rodičovské znalosti a dovednosti, mezi které lze zahrnout vychovatelské a pečovatelské znalosti a

dovednosti, v rámci rodinného systému. Toto vzdělávání vzniklo jako reakce na rozrušení vazeb širší rodiny, protože v minulosti se bezdětné ženy podílely na výchově a péči o sourozence, synovce a neteře, případně další děti. Ve chvíli, kdy se sama stala matkou, věděla, co péče o dítě obnáší. Dnešní moderní západní prvorodičky často do styku s novorozenci nepřišly, dokud neporodily vlastní dítě (Šedřová, 2007). Dnes bývají rodiče na dítě připraveni po materiální a ekonomické stránce, přičemž je mnohdy zaskočí stránka sociální. Jejich představy jsou idealizované a nejsou připraveni na reálný život s dítětem a jeho vývojovými potřebami (Rodičovské kompetence a možnosti jejich posílení - příklad Kursů efektivního rodičovství, 2010). Rodinné i rodičovské vzdělávání je možné realizovat ve třech formách – individuální, skupinové a masové. Do oblasti individuálního vzdělávání spadá poradenství a koučování, v oblasti skupinového vzdělávání je využíváno neformálních vzdělávacích programů, které jsou určené pro stabilní skupinu účastníků. Do oblasti masové spadají knihy, letáky, televizní pořady, webové stránky a internetové portály, které se zaměřují na dítě, rodinu a rodičovství (Šedřová, 2006).

Rodičovské vzdělávání by mělo být realizováno především na preventivní úrovni, čímž by se předešlo pozdějším důsledkům nevhodné péče o dítě. Metod, jak toto učení distribuovat mezi rodiče, je mnoho. V podstatě pro všechny rodiče mohou být dostupné knihy, odborné články, případně přednášky a podobně. Rodič se může sebevzdělávat i v případě, že s výchovou dítěte nemá potíže. V případě složitějších problémů, které vznikly nedostatečným povědomím o rodičovství ze strany rodiče, je doporučováno vyhledat odbornou pomoc, například pedagogicko-psychologickou poradnu, protože tyto potíže se mohou dále stupňovat. Samozřejmostí je zohlednění celkových okolností rodiny a jejich možností řešení vzniklé situace.

2.2.2 Rodičovská odpovědnost

Zařazení rodičovské odpovědnosti do této práce by mělo nabídnout právní pohled na rodičovské kompetence, protože český právní řád pojem rodičovské kompetence nezná. Vztah rodiče a dítěte je považován za jeden z nejdůležitějších ve společnosti. Právní řád v České republice upravuje vznik rodičovství i skutečnost, kdo se stane rodičem v o. z.

Také klade důraz na rovnost a vzájemnost práv a povinností. To znamená, že tato práva a povinnosti nemá pouze rodič k dítěti, ale také dítě k rodiči. Ani rodiče, ani dítě se nemohou těchto práv a povinností vzdát, výjimku tvoří právo rodiče dát souhlas k osvojení dítěte podle § 809 a následujících v o. z. (Hrušáková, 2017).

Některá práva a povinnosti jsou trvalého charakteru, ale mohou se proměňovat v čase či v jednotlivostech. To platí například u výše vzájemné vyživovací povinnosti mezi rodiči a dětmi nebo u povinnosti úcty. Jiná se mění ve vazbě na postupné dospívání dítěte a zanikají nabytím svéprávnosti dítěte. V tomto případě se může jednat například o práva a povinnosti, která vyplývají z rodičovské odpovědnosti. Práva a povinnosti rodičů a dítěte lze členit na práva přirozená, která vyplývají z lidské důstojnosti v rodině jako přirozeném stavu a jehož existenci podporuje stát. Příkladem může být již samotné právo na rodinný život, zejména právo na život v rodině svého původu, se svými rodiči. Dále jsou práva statusová, která tvoří obsah státem zákonně přiznaného osobního stavu příbuzenského a která zahrnují například právo na určení nebo popření otcovství. Práva závazková jsou založena na zákonem uznaných právních skutečnostech. Příkladem může být vyživovací závazek mezi rodiči a dětmi. „*Obsahem rodinněprávních závazků mohou být práva (...) na plnění nemajetkové osobní povahy anebo na plnění povahy majetkové včetně peněžité, např. pohledávka dítěte (věřitele) na výživné za povinným rodičem (dlužníkem).*“ (Hrušáková, 2017, str. 208) Právě s plněním práv a povinností rodičů a dětí se pojí zákonný pojem rodičovská odpovědnost, jehož obsah upravuje o. z. (Hrušáková, 2017).

Rodičovská odpovědnost je v českém právním řádu zakotvena v zákoně č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Rodičovská odpovědnost obsahuje dílčí právní a morální pravidla a vzniká každému rodiči narozeného dítěte a zaniká ve chvíli nabytí zletilosti dítěte. Tuto dobu trvání může změnit pouze soud. Obsah je definován jako povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a ve spravování jeho majetku. Péče o dítě je klíčovou součástí rodičovské odpovědnosti. Jedná se především péče o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, mravní a

rozumový vývoj. Ochrana dítěte před vnějším světem s ohledem na jeho stupeň vývoje, zralosti věku či temperamentu je další tradiční náplň rodičovství. Pojem ochrana se rozumí cokoli, co je v zájmu dítěte. Právo na udržování osobního styku vyhází z přirozených práv, a z rodičovství vůbec. Rodičovství by nebylo možno bez osobního kontaktu rodiče a dítěte realizovat (Hrušáková, 2017).

Rodičovská odpovědnost nezahrnuje vyživovací povinnost a právo na výživné, protože jejich trvání není závislé na nabytí zletilosti ani svéprávnosti. S vyživovací povinností se pravděpodobně za svůj život setká naprostá většina lidí, ať se jedná o pozici vyživovaného či vyživujícího. Nemusí se jednat pouze o vyživovací povinnost ve vztahu rodič a dítě, ale také například mezi manželi a to i rozvedenými, či jako příspěvek na výživu a náklady neprovdané matce. Dále do rodičovské odpovědnosti nepatří právo dát souhlas k osvojení dítěte a určení jména a příjmení dítěte (Hrušáková, 2017).

V kontextu rodičovské odpovědnosti není dítě pouze pasivním účastníkem. Náleží mu participační práva, mezi něž patří právo být informováno, právo vyjádřit svůj názor a své přání, právo svým názorem ovlivnit rozhodnutí a právo svým názorem zcela určit rozhodnutí. Před důležitým rozhodnutím, které se týká zájmu dítěte, rodiče sdělí podstatné informace, aby si dítě mohlo na vzniklou situaci utvořit názor. Dítě by také mělo být informováno o důsledcích jakéhokoli rozhodnutí v dané věci. Rodiče, případně soud, by měli dát vždy prostor dítěti svůj názor a přání vyjádřit. Jedná-li se o věci, která přímo ovlivňuje dítě, musí soud vždy sledovat jeho nejlepší zájem, jeho blaho a prospěch. Zákon také upravuje práva a povinnosti mezi rodiči navzájem, přičemž je preferována dohoda. Také se zaměřuje na práva a povinnosti ke třetím osobám, které se vztahují na zastoupení dítěte jeho rodiči, kdy rodiče zastupují dítě společně, jednat ovšem může každý z nich (Hrušáková, 2017).

Dle výše popsaného může dojít k situaci, v níž rodič postrádá informace o tom, jaká má práva a povinnosti, ale také o právech a povinnostech dítěte. V kontextu neznalosti se potom mohou dostat do potíží. V rámci prevence by sociální pracovníci měli informace

o právech a povinnostech rodičů i dětí šířit mezi rodiče, pro které by to znamenalo další možnost, jak své rodičovské kompetence posilovat.

2.3 Pohled na kompetence sociálních pracovníků

V kontextu této práce je možno zmínit kromě rodičovských kompetencí také kompetence sociálního pracovníka. Ty dokreslí obraz kompetencí v sociální práci s rodinou, protože sociální pracovníci se také pohybují v oblasti kompetencí, přestože se jedná o kompetence profesní. Obecně lze říci, že je pojem kompetence v oboru sociální práce chápán na základě popisu pracovních činností nebo ze způsobu pracovního chování. Znamená to, že nevychází z hodnocení pracovního výkonu a to především proto, že chybí postupy a metody, jak v oblasti sociální práce výkon pracovníka měřit. Tento výkon nelze rozdělit na prvky, které by bylo možné jasně definovat a měřit. Nelze využít ani hodnocení na základě spokojenosti klienta, protože sociální pracovník mnohdy jedná proti zájmu klienta, případně volí mezi dvěma špatnými alternativami. V sociální práci jsou kompetence také často definovány dvojznačně nebo obsahově příliš široce, což nechává prostor pro rozdílný či subjektivní výklad. Také z důvodu variability obsahu práce sociálního pracovníka nelze obecně jeho kompetence definovat. Z hlediska oblastí, ve kterých sociální práce působí, lze profesní kompetence dělit na tři skupiny, kompetence ve vztahu ke klientům, kompetence ve vztahu k pracovní organizaci a pracovního týmu a kompetence ve vztahu k systému sociálních služeb (Mlčák, 2005). Toto jsou důvody, proč není jednoduché zobecňovat kompetence v sociální práci. Je třeba rozlišovat oblast, ve které sociální pracovník působí.

Havrdová říká, že *„kompetentní sociální pracovník je ten, kdo je vybaven pravomocí vykonávat sociální práci jednak jako absolvent odborného vzdělání, jednak jako člen sociální organizace a kdo je schopen ve svém povolání jednat v souladu s uznávanou profesionální rolí.“* (Havrdová, 1999, str. 42) Tato definice se opírá o obecné definice kompetence, které říkají, že kompetentní člověk je způsobilý, oprávněný, ví, jak ve které situaci jednat, má schopnosti, které ho k tomuto opravňují. Autorka sestavila soustavu praktických kompetencí, které se vzájemně prolínají. Ta obsahuje šest kompetencí – kompetence rozvíjet účinnou komunikaci, kompetence orientovat se a

plánovat postup, kompetence podporovat a pomáhat k soběstačnosti, kompetence zasahovat a poskytovat služby, kompetence přispívat k práci organizace a kompetence odborně růst. Rozvíjení účinné komunikace znamená, že pracovník umí klientům naslouchat, vytváří podmínky pro otevřenou komunikaci s klienty či skupinami, motivuje klienty ke změně v jejich životech, podněcuje spolupráci. To lze nejlépe vyzorovat v přímé interakci s klientem či rodinou. Kompetence zaměřující se na orientaci a plánování postupu spočívá v přehledu pracovníka o potřebách klienta, současných i potencionálních, o zdrojích, kterými klient disponuje. Dále pracovník společně s klientem plánuje postupy, které reagují na zjištěnou nouzi, reflektuje možná rizika a určuje meze spolupráce. Třetí kompetence je schopnost podporovat a pomáhat k soběstačnosti. Pracovník by měl napomáhat klientovi využívat příležitosti, ve kterých může využít lidské síly, svých schopností a potenciálu. To klientovi umožňuje přebrat zodpovědnost, zabezpečovat svá práva a předcházet chování, které by mohlo být ohrožující pro něho či pro společnost. Kompetence zasahovat a poskytovat služby zajišťuje přiměřenou úroveň podpory, péče, ochrany či kontroly klientovi. Dále klienta zapojuje do preventivních opatření a podporuje spolupráci mezi jednotlivci, skupinami, členy komunity či organizacemi. Kompetence přispívat k práci organizace se zaměřuje na spolupráci s kolegy, pracovník podává výkon jako odpovědný člen organizace, přispívá ke zlepšení a hodnocení organizace ve vztahu ke klientům, využívá všech možných zdrojů, které má k dispozici. Poslední kompetence je odborný růst. Pracovník je schopen konzultovat a rozvíjet svůj osobní i profesní růst, má způsobilost se kvalifikovaně rozhodovat, využívat celé sítě služeb. Také plní své profesní povinnosti v určeném čase a přispívá k pozitivním změnám ve svém oboru (Havrdová, 1999).

Výše popsané kompetence jsou jistým zobecněním kompetencí, které lze vztáhnout na většinu ve službách pracujících lidí, také na sociální pracovníky. Tato práce se zabývá tématem, které má v agendě OSPOD, proto se následující odstavce budou věnovat úzce zaměřeným kompetencím pracovníků tohoto odvětví.

Kompetence pracovníků sociálně-právní ochrany dětí určuje zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon upravuje

vymezení sociálně-právní ochrany, určuje, na které děti je třeba se zaměřit nebo kdo může tuto ochranu zajišťovat. Kompetence jsou zde chápány jako oprávnění, pravomoc či oprávnění k výkonu daných činností a věnuje se jim třetí část zákona SPOD. V této části jsou kompetence pracovníka OSPOD, jeho pravomoci podrobněji popsány, nicméně nezahrnují osobnostní kompetence člověka, pracovníka. Z tohoto důvodu nebude kompetencím ze zákona SPOD věnována další pozornost. Další kompetence, které se týkají pracovníků OSPOD, vyplývají ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, konkrétněji podle §110, který určuje předpoklady k výkonu sociálního pracovníka.

Model kompetencí, který zahrnuje širší dovednosti a schopnosti pracovníků OSPOD představili Šíp a Hájková. Tento model zahrnuje kvalifikaci, která může být zaměňována s kompetencí. Rozdíl je v hodnocení, přičemž kompetence se hodnotí na více úrovních, kvalifikace se hodnotí pouze na dvou úrovních – přijatelná/nepřijatelná. Častějším výrazem může být stupeň vzdělání, který je požadován k výkonu dané pozice. Další kompetencí jsou zkušenosti, které vypovídají o rolích a pozicích, které pracovník vykonával dříve a jaké možné kompetence si touto činností rozšiřoval. Model kompetencí zahrnuje také sociální kompetence, které zahrnují dovednosti potřebné k navazování a udržování vztahů nejen s klienty, ale také se spolupracovníky, dovednosti adaptovat se na různé společenské situace, schopnosti řešit konflikty neagresivní formou a podobně. Dalšími kompetencemi jsou klíčové, základní kompetence. Zahrnují celoživotní proces jednotlivce, který slouží k rozvoji osobnosti. Například se jedná o loajalitu, odpovědnost, spolehlivost nebo organizování či plánování vlastní práce. Odborné kompetence, jež jsou třeba k vykonávání agendy sociálně-právní ochrany dětí, stanovuje legislativa a standardy kvality. Tyto kompetence jsou vzhledem k rozmanité činnosti OSPOD rozdělovány podle odborných specializací. Například se jedná o respektování základních lidských práv, zohledňování nejlepšího zájmu dítěte či podpora participace klienta na celém procesu. Některé pracovní pozice vyžadují manažerské dovednosti. Ty spočívají ve vedení a řízení lidí. Jedná se například o osobní vůdcovství, vedení a řízení skupin, řízení úkolů a procesů. Poslední kategorií jsou kompetence, které jsou obecně třeba k vykonávání dalších rolí v rámci úřadu. To

zahrnuje například bezpečnost práce, znalost informačních technologií, které daný úřad využívá a podobně (Šíp, Hájková, 2019).

Potřeba znalosti legislativy je pro výkon pracovníka OSPOD nezpochybnitelná. Nicméně to není jediná kompetence, jíž musí pracovník OSPOD disponovat. Právě kompetence sociální, která zahrnuje umění komunikace, či klíčové kompetence dělají z těchto pracovníků členy úřadu, ke kterým lidé přicházejí s důvěrou pro pomoc. Kompetence manažerské a sociální na úrovni pracovníků vytvářejí příjemné prostředí, kompetence organizování práce a času pomáhají předcházet pocitu vyhoření. Celý výčet kompetencí potom tvoří jistý ideál schopností, které jsou pro pozici pracovníka OSPOD žádoucí.

Mezi činnost sociálních pracovníků patří mimo jiné vyhodnocování potřeb dítěte a situace rodiny. Jedná se o základní metodu sociální práce, která je podstatná pro efektivní práci s dítětem a rodinou. Vzhledem k rychlosti a komplexnosti vyhodnocení je uvažováno o dvou druzích vyhodnocování. Úvodní vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny probíhá do sedmi dnů od ohlášení. V jeho rámci je určována závažnost ohrožení dítěte a vymezena rychlost a intenzita následného postupu. V některých případech je toto vyhodnocení dostačující. Dále potom může následovat ukončení případu nebo vytvoření individuálního plánu ochrany dítěte a realizace jeho jednotlivých kroků. Formulář individuálního plánu ochrany dítěte se skládá z hlavičky, která obsahuje informace o dítěti, dále z tabulky ve které jsou uvedeny cíle plánu, kroky, které povedou k naplnění těchto cílů, osoby, které se na plnění cílů budou účastnit, termíny, které vymezují časový rámec plánu a ukazatel činnosti. Je také určen termín pro přehodnocení plánu. Pokud úvodní vyhodnocení dostačující není, následuje komplexní vyhodnocení situace dítěte, které se uskutečňuje do třiceti dnů od ohlášení. To spočívá v komplexním hodnocení potřeb, rizik a silných stránek dítěte, rodiny a komunity. Toto vyhodnocení se nezaměřuje pouze na danou situaci, ale zkoumá i historii situace dítěte a rodiny, rodičovské kompetence a další případné zdroje okolo dítěte a rodiny (Racek, Solařová, Svobodová, 2014).

Vyhodnocování situace dítěte spočívá na několika základních principech. Vyhodnocování je založeno na informacích a znalostech o dítěti, jeho pohledu, vývoji, o diskriminaci, teorii citové vazby či podpůrných faktorech. Dále by všechna zjištění, která se uvádějí do rámce, měla být založena na důkazech. Naprosto zásadní jsou informace od rodiny. Pracovník by měl využít výzkumy a své znalosti pro pochopení získaných informací. Je kladen důraz na přesné zaznamenání, které rozlišuje zdroje informací. Dalším principem, který se uplatňuje při vyhodnocování situace dítěte, je vědomí, že toto vyhodnocování je proces, nikoli jednorázové opatření. V rámci tohoto procesu je vhodné vytvořit si s rodinou dobrý pracovní vztah, spolupracovat s dalšími odborníky, vhodně volit intervence pro danou rodinu a průběžně přehodnocovat dopad intervencí a samotného hodnotícího procesu na rodinu. V rámci vyhodnocování je pozornost zaměřena na dítě. Je brán do úvahy jeho názor, přání a pocity. Dále nesmí být ohroženo bezpečí dítěte. Informovanost o probíhajícím vyhodnocování potřeb dítěte se vztahuje na všechny účastníky a také na dítě, a to přiměřeně jeho věku a rozumovým schopnostem. S tím souvisí i transparentnost vyhodnocovacího procesu. Konečný záznam by měl být shrnutím celého procesu spolupráce. Dále je uplatňován princip spolupráce, vhodný je multidisciplinární přístup. Hodnocení se zaměřuje na podporu a pozitivní aspekty v situaci dítěte a rodiny. Dalším principem je princip jedinečnosti, přičemž tento je uplatňován i v případě, že se v rodině nachází více dětí. Na každé je vypracováno samostatné hodnocení. Na vyhodnocování je třeba se dívat celostním pohledem a vzít do úvahy jak jsou naplňovány vývojové potřeby dítěte, jaký na ně má dopad celá situace, pozitivní i negativní dopady prostředí a rodiny na dítě nebo na schopnosti rodičů naplňovat potřeby dítěte (Racek, Solařová, Svobodová, 2014).

3 RODIČOVSKÉ KOMPETENCE V KONTEXTU NEJLEPŠÍHO ZÁJMU DÍTĚTE

V předchozích kapitolách byl několikrát zmíněn nejlepší zájem dítěte. Tato kapitola dává rodičovské kompetence do kontextu nejlepšího zájmu dítěte. Dále v této kapitole bude nejlepší zájem dítěte definován a vysvětlen, budou popsány různé pohledy autorů. Poslední podkapitola pojednává o procesu zjišťování nejlepšího zájmu dítěte. Vzájemná souvislost rodičovských kompetencí a nejlepšího zájmu dítěte spočívá v takové péči o dítě, která zajistí jeho adekvátní rozvoj.

3.1 Definice nejlepšího zájmu dítěte

Nejlepší zájem dítěte je pojem, který se v české sociální práci často využívá. Jedná se o jeden ze zásadních principů, které deklarují ochranu práv dítěte na mezinárodní úrovni. Počátky vymezení nejlepšího zájmu dítěte můžeme nalézt v Ženevské deklaraci práv dítěte z roku 1924, ve které je poprvé zakotvena skutečnost, že lidstvo má dát dítěti to nejlepší, co má. Dítě potřebuje specifické záruky, například prostředky nezbytné pro jeho normální vývoj, hmotné i duchovní, péči a specifickou právní ochranu a to jak před narozením, tak i po něm, a to z důvodů jeho tělesné i psychické nevyspělosti a nezralosti (Ženevská deklarace práv dítěte, 1924).

V kontextu českého právního řádu není nejlepší zájem dítěte vymezen. Nejen v kontextu českého, ale i zahraničního práva se častěji využívá pojem zájem dítěte. „*Zájem dítěte je pojmem, jehož obsah nelze v právním předpise vymezit – konkrétní normy tento pojem sice často obsahují, nikde ovšem nevymezují, co je jím třeba rozumět (a je třeba na tomto místě podotknout, že to ani učinit nemohou), ale navíc jej užívají v různých souvislostech.*“ (Hrušáková, 1993, str. 21) To právě umožňuje nejen sociálním pracovníkům OSPOD, ale také dalším subjektům nejen státu, jistou subjektivitu ve výkladu pojmu nejlepšího zájmu dítěte.

MPSV se pokusilo nejlepší zájem dítěte definovat v Národním akčním plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011.

Vymezilo nejlepší zájem dítěte jako „*takový stav, kdy je zachována životní úroveň a podmínky, nezbytné pro jeho zdravý tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální rozvoj a je chráněno právo dítěte na plný a harmonický rozvoj jeho osobnosti a schopností; plnohodnotné dětství a osobní potenciál dítěte je plně vyvinut v rámci rodiny; cizí péče a podpora je dítěti poskytována jen v nezbytně nutné míře.*“ (MPSV, 2008, str. 5)

Nejvýznamnějším dokumentem, který se zabývá ochranou práv dítěte a nejlepším zájmem dítěte, je nepochybně Úmluva o právech dítěte (dále jen „Úmluva“). Ta byla přijata Valným shromážděním OSN dne 20. listopadu 1989 v New Yorku a vstoupila v platnost dne 2. září 1990. Jménem České a Slovenské republiky byla Úmluva podepsána dne 30. září 1990 a vstoupila v platnost dne 6. února 1991. V současnosti je smluvními stranami 196³ států. Úmluva přináší nový pohled na pozici dítěte ve společnosti. Je vnímáno jako samostatná lidská bytost se svými právy. Dítě tedy není považováno za majetek rodičů, ale za plnohodnotného člena společnosti s právy a odpovědností. Pro účely Úmluvy je jako dítě myšlena každá lidská bytost mladší 18 let, pokud právní řád, který se na dítě vztahuje, neurčuje zletilost dříve. Úmluva upravuje práva dítěte, mimo jiné právo dítěte na život, na jméno, poznat své rodiče a být jimi vychováván, na ochranu soukromí, ochranu před násilím, ponižováním a vykořisťováním, vzdělání, svobodu projevu, životní úroveň potřebnou pro jeho rozvoj či na odpočinek a volný čas. Oproti tomu smluvní státy se zavázaly přijmout opatření například ke snížení dětské úmrtnosti, zajištění lékařské pomoci dětem, zajištění bezplatného základního vzdělání pro všechny děti, zabránění únosů a obchodování s dětmi, zajištění ochrany před užíváním narkotik nebo před sexuálním vykořisťováním. Na dodržování smluvních podmínek dohlíží Výbor pro práva dítěte (Úmluva o právech dítěte a související dokumenty, 2016). Tento dokument je podstatný zejména díky svému rozsahu platnosti a také rozsahu obsahu. Právě z Úmluvy vychází nejčastější definování nejlepšího zájmu dítěte.

---

³ Aktuální údaje je možno zkontrolovat zde: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en#7

Nejlepšimu zájmu dítěte se v Úmluvě věnuje článek 3, odstavec 1. „*Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.*“ (Úmluva o právech dítěte a související dokumenty, 2016, str. 3) Jak poznamenal Kornel, český překlad uvádí pouze „zájem dítěte“. V originálním znění se mluví o „the best interest of the child“ v překladu tedy „nejlepší zájem dítěte“. Právě superlativ indikuje snahu o dosažení maximálního blaha dítěte (Kornel, 2013). Vzhledem k pojetí práce bude využíván anglický překlad, tedy „nejlepší zájem dítěte“, přestože není v českém právu konkrétně definován. Také lépe vystihuje podstatu významu a obsahu tohoto pojmu, protože pozornost není soustředěna pouze k zájmu dítěte, ale k tomu, co je pro dítě nejlepší, nejvhodnější. Dalším důvodem využití tohoto termínu je skutečnost, že podle článku 54 Úmluvy není český překlad uznáván jako oficiální⁴.

Z definice Úmluvy není jasně zřetelné, co jsou nejlepší zájmy dítěte. Ty lze odvodit z dalšího textu úmluvy, který se věnuje právům dítěte. Mezi nejdůležitější práva lze zařadit právo na rovné zacházení (článek 2), právo na život (článek 6), právo znát své rodiče a být jimi vychován (článek 7), právo na vyjádření vlastního názoru a na skutečnost, že tomu názoru bude věnována patřičná pozornost (článek 12), právo na svobodu projevu (článek 13) nebo právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství (článek 14). Text úmluvy ukazuje, že zájem dítěte je předním, nikoli však jediným hlediskem, které zohledňují jakékoli osoby, které vykonávají veřejné či soukromé činnosti sociální péče, soudy, správní nebo zákonodárné orgány (Kornel, 2012).

Obdobně s odkazem na Úmluvu definovala nejlepší zájem dítěte Hofschneiderová. Autorka upozorňuje, že nejlepší zájem dítěte by měl být vnímán jako právní institut, který má svůj jasně daný obsah. Také by se měl vyhnout subjektivním pohledům pracovníků. „*Výbor OSN pro práva dítěte definuje obsah nejlepšího zájmu dítěte jako*

---

⁴ Mezi oficiální překlady se dle čl. 54 Úmluvy o právech dítěte řadí překlad anglický, arabský, čínský, francouzský, ruský a španělský. Tato znění mají stejnou platnost.

právo dítěte na celostní rozvoj a na plné a účinné požívání všech práv garantovaných Úmluvou o právech dítěte.“ (Hofschneiderová, 2016, str. 6-7) Druhá část této definice odkazuje na práva dítěte. V ideálním případě by dítě mělo mít možnost využívat všechna svá práva deklarovaná úmluvou. To ale nemusí být v jednotlivých případech možné. Jednotlivá práva dítěte se mohou dostat do konfliktu. Například rodiči týrané a zneužívané dítě má právo na rodiče a výchovu, ale také má právo na ochranu před všemi druhy násilí. V takovém případě, pokud není možné ideálního stavu dosáhnout, je žádoucí se k ideálnímu stavu alespoň přiblížit. V nejlepším zájmu dítěte je navrhnout takové opatření, které bude vzhledem k jeho právům nejšetrnější (Hofschneiderová, 2016). Dalším dokumentem, který se vztahuje k právům dítěte je Listina základních práv a svobod, která se zaměřuje na všechny žijící osoby bez ohledu na věk. Tato práva se z velké části, kterou lze vztáhnout k dítěti, shodují, proto tomuto dokumentu nebude věnována větší pozornost.

Kovařík ve své definici nejlepšího zájmu dítěte vychází z potřeb dítěte, o nichž hovoří kapitola výše. Říká, že nejlepší zájem dítěte je *„takové uspořádání životní situace dítěte, v němž mohou být trvale, smysluplně a individuálně přiměřeně uspokojovány základní životní potřeby dítěte.*“ (Kovařík, 2004, str. 92) Při posuzování uspokojování potřeb je třeba se zaměřit na konkrétné potřeby, které nám poskytnou komplexní pohled na životní situaci dítěte. Konkrétně se jedná o potřebu stimulace, potřebu „smysluplného světa“, potřebu jistoty a bezpečí, potřebu osobní identity a potřebu životní perspektivy. Nejedná se tedy o potřeby základní, pro autora je pravděpodobně samozřejmé jejich naplňování. Toto schéma posuzování nejlepšího zájmu dítěte může pomoci nejen z hlediska terapie, ale také z hlediska prevence a konkrétní sociální péče (Kovařík, 2004).

Pohledy odborníků se mohou lišit, zejména pokud je zahrnuta subjektivita pracovníka. Vaničková ukazuje tři aspekty, které slouží k zasazení nejlepšího zájmu dítěte do kontextu. Prvním z nich je kultura. Převládající paternalistická a na perspektivě dospělých založená kultura, která převládá i v našem prostředí, nepovažuje dítě za natolik rozumné, aby mohlo vyjadřovat svůj zájem. Ten potom zastupují jeho rodiče,

případně zástupci státu a odborníci, přičemž se nejlepší zájem dítěte může dostat do rozporu se zájmem rodičů, případně dalších zástupců dítěte. Dítěti v této kultuře není dán dostatečný prostor pro vyjádření svého zájmu, není slyšeno, často proto nemá možnost spolurozhodovat o věcech a situacích, které se ho bytostně dotýkají (Vaníčková, 2012). Jsou v podstatě čtyři možnosti, jak může dítě participovat na rozhodování. Prvním z nich je nejnižší úroveň, v této situaci je dítě pouze informováno. Následuje právo dítěte vyjádřit svůj názor, v dalším stupni může tímto názorem změnit rozhodnutí. Poslední je situace, kdy je přání dítěte určující pro rozhodnutí o něm. Přání dítěte se může dostat do konfliktu s jeho nejlepším zájmem (Kornel, 2013). Tento názor či přání, které dítě vysloví, nelze pouze převzít, ale je nutno ho porovnat s tím, jak jsou naplňovány jeho potřeby (Majer, Pečinka, 2018). Druhým aspektem je osobnost. V tomto kontextu je myšlena osobnost pracovníka, který o nejlepším zájmu dítěte rozhoduje. Žádoucím postojem k dětem a osobnostním rysem je náklonnost a láskyplnost k dětem. Ke zjišťování názoru dítěte je třeba určité citlivosti, vybudování vztahu, který je založen na důvěře, zajistit dítěti pocit bezpečí, pochopení situace z perspektivy dítěte. Posledním aspektem je sociální prostor, který mu umožní své potřeby a názory projevit. Je také třeba brát ohledy na životní a sociální podmínky dítěte (Vaníčková, 2012). Autorka tyto postřehy vztahuje na pedagogické prostředí, nicméně není důvod neuplatňovat je i v sociální práci. Kultura ovlivňuje jednání všech jejích členů, osobnost sociálního pracovníka také vyžaduje jisté rysy a sociální prostor dítěte se rozšíří o působení sociálního pracovníka, přičemž tento prostor není vytvářen pouze jednou osobou, ale jedná se o celou síť interakcí, pozic a rolí v životě člověka.

Ve věci nejlepšího zájmu dítěte hraje významnou roli také pracovník Orgánu sociálně-právní ochrany dětí. OSPOD zde slouží jako nástroj státu, který primárně ochraňuje a naplňuje nejlepší zájem dítěte. Z výše popsaného je zjevné, že nejlepší zájem dítěte je velmi individuální, musí zohledňovat v každém jediném případě veškeré skutečnosti a souvislosti, kterých se dotýká. Tato individuální úvaha je úlohou pracovníků OSPOD, kteří by měli zajistit, aby se jí každému dítěti skutečně dostalo. Je třeba zmínit, že OSPOD nenese ve vztahu k dítěti odpovědnost za výsledek, ale za proces. Je zodpovědný za skutečnost, že při poskytování sociálně-právní ochrany bude postupovat

přiměřeně (Hofschneiderová, 2016). O této přiměřenosti a o zjišťování nejlepšího zájmu dítěte bude následující kapitola.

Definice nejlepšího zájmu dítěte nejčastěji vychází z Úmluvy o právech dítěte. Ta bývá obecně přijímanou všemi subjekty, které tento pojem využívají. Nicméně v podstatě žádný autor kromě Hrušákové v definici nejlepšího zájmu dítěte nezmiňuje skutečnost, že nejlepší zájem je hodnocen a posuzován z pozice dospělého člověka, nikoli z pozice dítěte. Autorka upozorňuje na rozdílnost ve vnímání nejlepšího zájmu staršího dítěte a dospělých lidí, kteří o něm rozhodují (Hrušáková, 1993). Při zjišťování nejlepšího zájmu dítěte by tato skutečnost měla být zahrnuta.

3.2 Zjišťování a posuzování nejlepšího zájmu dítěte

Nejlepší zájem dítěte má sice základ plynoucí z Úmluvy, nicméně každého sociálního pracovníka ovlivňuje subjektivní pohled na to, co je pro dítě nejlepší, co mu zajistí blaho. V této kapitole bude popsán postup zjišťování nejlepšího zájmu dítěte, který popsala Anna Hofschneiderová.

Při zjišťování nejlepšího zájmu dítěte je třeba soustředit pozornost na hledání přiměřenosti a rovnováhy mezi všemi právy dítěte. *„Je třeba se vyvarovat bezdůvodného upřednostnění jednoho zájmu dítěte před jiným. To nutně předpokládá, aby si odpovědný subjekt předně definoval, jaké všechny zájmy dítěte jsou v konkrétní otázce či situaci dotčeny, a to při náležitém zohlednění konkrétních okolností případu.“* (Hofschneiderová, 2016, str. 10). Zájmy, kterých se daná situace týká, je nutno individuálně posoudit ve vzájemných souvislostech. Také je třeba na ně hledět jako na časově proměnné, nelze usuzovat, že nejlepší zájem v jednom časovém úseku dítěte bude stejný po uplynutí času (Hofschneiderová, 2016).

Obecně lze zjišťování nejlepšího zájmu dítěte rozdělit na dvě fáze. První je posuzování nejlepšího zájmu dítěte. V tomto procesu je cílem zjistit, jaké složky nejlepšího zájmu dítěte jsou dotčeny, přisoudit jim konkrétní obsah a zvážit jejich význam. To vše v kontextu daného konkrétního případu, individuality klienta a ve vzájemných

souvislostech. Druhou fází je určení nejlepšího zájmu dítěte. „*Fáze určení úzce souvisí se zajištěním procesních záruk při autoritativní determinaci nejlepšího zájmu dítěte příslušným orgánem.*“ (Hofschneiderová, 2016, str. 11) Zjednodušeně lze konstatovat, že tato fáze souvisí se správním nebo soudním rozhodováním o přijetí opatření, které se vykonávají za účelem ochrany dítěte (Hofschneiderová, 2016).

Při posuzování nejlepšího zájmu dítěte je možno využít opory, kterou vytvořila Organizace spojených národů. Ta má podobu neuzavřeného výčtu práv dítěte, která budou zásadně dotčena v každé situaci, ve které je třeba posoudit a zjišťovat nejlepší zájem dítěte. Sociální pracovník by měl mít na paměti, že neexistuje žádná hierarchie základních práv dítěte, a to ani v případě práva dítěte na život. Organizace spojených národů takto určila tato práva:

1. Názor dítěte
2. Identita dítěte
3. Zachování rodinného prostředí a navázaných vztahů
4. Péče, ochrana a bezpečí dítěte
5. Zvláštní zranitelnost dítěte
6. Právo dítěte na zdraví
7. Právo dítěte na vzdělání

Názor dítěte vyplývá z paradigmatu Úmluvy, které říká, že dítě je samostatný právní subjekt a náleží mu participační práva. „*Obecně platí, že dodržení povinností vyplývajících z participačních práv dítěte, včetně práva dítěte na vyjádření názoru v každé záležitosti, která se jej dotýká, je nezbytným předpokladem zjištění nejlepšího zájmu dítěte.*“ (Hofschneiderová, 2016, str. 13) Dále platí, že čím je dítě dospělejší, jeho názor se více vymezuje a determinuje. Dítě, popřípadě dospívající, může svůj život ovlivňovat, a to i takovým způsobem, který společnost pro něj nepovažuje za to nejlepší. Čím dospělejší dítě je, tím bude těžší jeho zájmy chránit proti jeho vůli. Názor dítěte nemusí být vyjádřen pouze verbálně. I velmi malé děti mohou svůj názor vyjádřit, pouze k tomu využívají jiné prostředky, než psané či mluvené slovo, například pláč. I přes povinnost vyslyšet názor dítěte jeho zohlednění neznamená, že mu bude vždy

vyhověno. V této souvislosti musí být přihlédnuto ke skutečnosti, že by vyhovění názoru dítěte vedlo k nepřiměřenému upřednostnění tohoto práva na úkor práva jiného, čímž by bylo v rozporu s nejlepším zájmem dítěte (Hofschneiderová, 2016). To, že dítě může projevit svůj názor a že k němu musí být přihlédnuto, vyjadřuje respekt společnosti k dítěti, případně k dospívajícímu. Jeho nedostatek by mohl vést k nedůvěře dítěte, k institucím, které by mu měly pomáhat, ale nevyslyší jeho názor, případně přání a touhy. To by mohlo vést k nedůvěře v pomáhající instituce v pozdějším věku. Také může ukázat rozdíl ve vnímání nejlepšího zájmu, kdy zejména starší dítě může mít jiný názor na to, co je pro něho dobré, než dospělý člověk, který o tomto zájmu rozhoduje (Hrušáková, 1993).

Právo na identitu dítěte vyjadřuje skutečnost, že přestože děti mají univerzální potřeby, které jsou shodné pro všechny, jsou to individuální osoby. Každé dítě je jiné. Dítě si svoji identitu utváří na základě takových charakteristik jako je pohlaví, sexuální orientace, náboženství a víra, kultura dítěte, osobnost dítěte či etnicita. Dalším bodem je rodinné prostředí, které je z hlediska sociální práce považováno za přirozené prostředí pro růst a blaho každého člena, zejména dětí. Proto je odloučení dítěte od rodičů nutno brát až jako krajní řešení. Předtím je potřeba nabídnout rodičům pomoc například v podobě posilování rodičovských kompetencí, které by se měly posilovat již v rámci prevence (Hofschneiderová, 2016).

„Kritérium péče, ochrany a bezpečí dítěte lze shrnout též do pojmu blaho dítěte. To je třeba chápat v nejširším slova smyslu jako základní materiální, fyzické, vzdělávací i emocionální potřeby dítěte, jakož i potřebu citové vazby a bezpečí.“ (Hofschneiderová, 2016, str. 18) Dítě si vytváří blízké vztahy již od narození, tyto vztahy mu do budoucna poskytují stabilní zázemí, které mu zajišťuje správný vývoj. Při posuzování nejlepšího zájmu dítěte je třeba brát zřetel na zvláštní zranitelnost dítěte. Zvláště zranitelné dítě může být například dítě se zdravotním postižením, dítě náležící k etnické menšině, dítě, které bylo v minulosti týráno a podobně. Je třeba přijmout taková opatření, aby dítě mohlo realizovat všechna svá práva na stejné úrovni jako ostatní děti a nebylo znevýhodňováno. Právo dítěte na zdraví zaručuje, že v případě léčby, která může mít

více podob nebo která má nejasné výsledky, budou náležitě posouzena rizika, která z ní vyplývají. Dítě by mělo být informováno, vzhledem k jeho věku a stupni vývoje, a mělo by být brán v potaz jeho názor. Posledním je právo dítěte na vzdělání, které zaručuje přístup ke kvalitnímu vzdělávání již od raného věku, včetně formálního a neformálního vzdělávání (Hofschneiderová, 2016). Tato práva nejsou dána takto ve striktním pořadí. Jedná se pouze o souhrn práv dětí, která bývají nejčastěji problémová, nejvíce bývají dotčena. Pracovník posuzuje nejlepší zájem dítěte podle individuální situace klienta.

Postup posuzování nejlepšího zájmu dítěte lze rozdělit do dvou fází. První z nich je určení všech zájmů dítěte, které jsou v jeho situaci dotčeny. Pracovník se soustředí na skutečnosti, které nastanou, pokud bude konkrétní opatření přijato, či naopak nepřijato. Orientuje se na všechny aspekty života dítěte a jejich zasažení tímto opatřením. Druhá fáze spočívá v posouzení zájmů dítěte ve vzájemných souvislostech. Toto posuzování nastane ve chvíli, pokud budou některá práva, která pracovník identifikoval v prvním kroku, ve vzájemném rozporu. *„V kontextu odebrání dětí z péče jejich rodičů bude vždy dotčeno právo dítěte na zachování jeho rodinného prostředí, které se bude dostávat do konfliktu s právem dítěte na zachování života a zdraví, právem dítěte na příznivý vývoj, právem dítěte na ochranu před týráním, zneužíváním a zanedbáváním nebo třeba právem dítěte na vzdělání.“* (Hofschneiderová, 2016, str. 21) V tomto případě je třeba mít na paměti, že všechna tato jsou rovnocenná, žádné z nich nepřevyšuje ta ostatní.

Z výše uvedeného vyplývá, že je třeba nalézt přiměřenost, rovnováhu mezi právy. Tuto přiměřenost je třeba považovat za právní pojem, který lze určit na základě třístupňového algoritmu. Prvním z kritérií je vhodnost navrhovaného opatření. Ta spočívá v nalezení způsobilosti k dosažení vytyčeného cíle. Tímto cílem bude snaha o zajištění ochrany jednoho, případně více práv dítěte. Naplnění tohoto cíle je podmíněno kvalitním využitím základů sociální práce, zejména se jedná o vyhodnocení situace dítěte a rodiny a individuální plán ochrany dítěte. *„U řady opatření totiž nelze učinit závěr o tom, zda vůbec budou způsobilá dosáhnout sledovaného cíle, když neznáme příčinu konkrétního problému, s nímž se dítě a jeho rodina potýká, stejně jako obsah přijímaného opatření,*

tedy např. konkrétní zaměření a rozsah služby, již konkrétní poskytovatel nabízí.“ (Hofschneiderová, 2016, str. 23) Znalost příčiny problému v konkrétním případě je nezbytná také k navržení alternativních opatření ke krajním opatření, v tomto případě odnětí dítěte z péče rodičů. Druhým stupněm algoritmu, podle kterého se hledá přiměřenost, je potřebnost. Potřebnost navrhovaného opatření odpovídá na otázku, zda by nebylo možné určeného cíle dosáhnout jinými prostředky, které by méně rozporovaly druhé právo. Třetím kritériem je přiměřenost v užším smyslu. To znamená, že hranice, kterou jedno právo překračuje do druhého práva dítěte, je vyvážena celkovým významem cíle, který byl určen na počátku. Míra užitku by měla být vyšší nežli míra omezení druhého práva (Hofschneiderová, 2016). Tento algoritmus by měl být využíván s ohledem na konkrétní aktuální situaci klienta.

Druhou fází, která nastává po procesu zjišťování nejlepšího zájmu dítěte, je fáze určení nejlepšího zájmu dítěte, která *„souvisí s existencí odpovídajících procesních záruk pro všechny osoby zúčastněné v procesu rozhodování o opatření přijímaném za účelem ochrany dítěte.“* (Hofschneiderová, 2016, str. 33) Procesní záruky jsou ukotveny v českém právním řádu, nicméně to není dostatečné. Pokud dítě potřebuje pro ochranu svých práv podporu a opatření, kterou není vzhledem ke své zvláštní charakteristice schopno si zařídit, musí mu být poskytnuta. To souvisí s participačními právy dítěte popsány výše (Hofschneiderová, 2016).

Nalezení nejlepšího zájmu dítěte je proces, který se nevyhne subjektivnímu pohledu sociálního pracovníka. Pokud to věk dítěte umožňuje, měl by být na prvním místě názor samotného dítěte. Tento proces zahrnuje uvážení všech práv dítěte a jejich naplňování. Ve všech případech je podstatné zohlednit situaci rodiny a dítěte a jejich individualitu.

Rodičovské kompetence jsou, vzhledem k definici popsané výše, dovednosti a schopnosti, které rodiče uplatňují při péči o dítě. Tyto kompetence zajišťují dítěti zdravý rozvoj, přiměřený k jeho věku a fyzické i psychické vyspělosti. Již přidaný superlativ nejlepší indikuje optimálnost zájmu dítěte. A tento nejlepší zájem spočívá právě ve vhodném rozvoji dítěte. Na závěr lze konstatovat, že rodičovské kompetence a nejlepší zájem dítěte se nacházejí ve vzájemném vztahu.

SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI

Předchozí text se věnuje popisu problematiky rodičovských kompetencí v kontextu nejlepšího zájmu dítěte v teoretické rovině. První kapitola je zaměřena na definování rodiny, a jejich funkcí a na přehled potřeb dítěte. Definice rodiny může být založena na lidských vztazích, přičemž v takovém případě je za rodinu považován i bezdětný svazek. Vzhledem k zaměření této práce je za rodinu považováno jakékoli uskupení alespoň dvou lidí, přičemž jeden z nich je dítě. Funkce rodiny se proměňují společně se změnami ve společnosti. Ty jsou nejčastěji děleny na fyziologické či biologické, které jsou podstatné pro samotnou existenci jedince. Následují potřeby psychické, například potřeba bezpečí a jistoty nebo potřeba lásky a úcty. Pro dítě jsou podstatné i potřeby stimulace a vývoje.

Druhá kapitola se zabývá rodičovskými kompetencemi. V úvodu je popsána definice kompetence, která je nejčastěji vnímána jako schopnost, znalost nebo dovednost. Tyto schopnosti jsou jedincem využívány při řešení jednotlivých situací. To lze vztáhnout i na specifické rodičovské kompetence. Rodiče tyto kompetence využívají při péči o dítě a zajištění jeho vývoje. Rodičovské kompetence lze posilovat a rozvíjet, lze s nimi pracovat. Tato kapitola zahrnuje také pohled na kompetence sociálního pracovníka, a popis vyhodnocování potřeb dítěte, na jehož základě tvoří individuální plán ochrany dítěte.

Poslední kapitola dává do kontextu rodičovské kompetence a nejlepší zájem dítěte. Nejlepší zájem dítěte v tomto textu vychází z Úmluvy o právech dítěte, která deklaruje práva dítěte. Pro dítě je nejlepším zájmem respektování a naplňování těchto práv.

VÝZKUMNÁ ČÁST

4 METODICKÉ UKOTVENÍ VÝZKUMNÉ STRATEGIE

Tématem této diplomové práce jsou rodičovské kompetence a nejlepší zájem dítěte. Tyto pojmy jsou dnes velmi skloňované v praxi sociální práce s rodinou. Přes dané definice nechávají prostor pro subjektivitu každého sociálního pracovníka. Právě tato subjektivita a diverzita je předmětem výzkumné části diplomové práce. V následující kapitole jsou uvedeny cíle výzkumu, dílčí cíle výzkumu (dále jen „DVC“), transformační tabulka, metoda sběru dat a popsán způsob výběru souboru respondentů.

4.1 Cíle výzkumu

Hlavním cílem výzkumu je zjistit, jaký pohled mají pracovníci sociálně právní ochrany dětí na rodičovské kompetence při posuzování nejlepšího zájmu dítěte v Královéhradeckém kraji. Rodičovské kompetence a především nejlepší zájem dítěte je dnes velké téma na poli sociální práce s rodinou. Nicméně subjektivita výkladu těchto pojmů může být předmětem diskuze, případně sporů v praxi sociální práce.

4.1.1 Dílčí cíle výzkumu

Hlavní cíl zjišťuje celkový pohled na rodičovské kompetence pracovníků v kontextu nejlepšího zájmu dítěte. Aby byl tento cíl naplněn, byl rozčleněn na dílčí výzkumné cíle. Dílčí výzkumné cíle jsou stanoveny čtyři. První z nich se zaměřuje na samotný pojem rodičovské kompetence, druhý na jejich posuzování. Třetí DVC popisuje, jak pracovníci vztahují rodičovské kompetence k nejlepšímu zájmu dítěte, přičemž tento je zde také zkoumán. Poslední se zaměřuje na praktické využití těchto poznatků, na využívání sítě služeb a posilování rodičovských kompetencí. Konkrétně se jedná o tyto DVC:

- Zjistit, jak pracovníci OSPOD vnímají pojem rodičovské kompetence
- Zjistit, jak pracovníci OSPOD posuzují rodičovské kompetence
- Zjistit, jak pracovníci OSPOD vztahují rodičovské kompetence k nejlepšímu zájmu dítěte.

- Zjistit, zdali a jak využívají pracovníci OSPOD síť služeb při práci s rodičovskými kompetencemi a jejich posilování.

Přehled hlavního a dílčích cílů, společně se způsobem zjišťování, zdrojem zjišťování a otázkami, které vedou k tomuto zjištění je uveden v transformační tabulce v následující podkapitole.

4.2 Transformační tabulka

Výsledek transformace je uveden níže v Tabulce č. 1. Jedná se o tabulku, v níž se nachází hlavní cíl, ke kterému se vztahují DVC. Dále je zde uveden způsob a zdroj zjišťování a tazatelské otázky.

Tabulka 1: Transformační tabulka

Hlavní cíl: Zjistit, jaký pohled mají pracovníci sociálně právní ochrany dětí na rodičovské kompetence při posuzování nejlepšího zájmu dítěte v Královéhradeckém kraji.			
Dílčí výzkumné cíle	Způsob zjišťování	Zdroj zjišťování	Tazatelská otázka/kritérium
DVC1: Zjistit, jak pracovníci OSPOD vnímají pojem rodičovské kompetence.	Rozhovor	Dle specifikace souboru respondentů	Jak rozumíte pojmu rodičovské kompetence? Jak se vyvíjejí rodičovské kompetence s věkem rodiče a dítěte?
DVC2: Zjistit, jak pracovníci OSPOD posuzují rodičovské kompetence.	Rozhovor	Dle specifikace souboru respondentů	Jak posuzujete rodičovské kompetence? Jak se pozná kompetentní/nekompententní rodič? Jaké máte priority při

			posuzování rodičovských kompetencí? Jak vnímáte vývoj posuzování rodičovských kompetencí minulosti a dnes?
DVC3: Zjistit, jak pracovníci OSPOD vztahují rodičovské kompetence k nejlepšímu zájmu dítěte.	Rozhovor	Dle specifikace souboru respondentů	Jak rozumíte pojmu nejlepší zájem dítěte? Z čeho vychází praktické uplatňování konceptu nejlepšího zájmu dítěte ve vaší praxi? Jaký význam mají rodičovské kompetence ve vztahu k nejlepšímu zájmu dítěte?
DVC4: Zjistit, zdali a jak využívají pracovníci SPOD síť služeb při práci s rodičovskými kompetencemi a jejich posilování.	Rozhovor	Dle specifikace souboru respondentů	Jak pracujete s rodičovskými kompetencemi? Jaké zdroje využíváte při posilování rodičovských kompetencí?

Zdroj: vlastní

4.3 Kvalitativní výzkumná strategie a metoda sběru informací

Vzhledem k cílům práce byl zvolen kvalitativní výzkum. Ten umožňuje získat výzkumníkovi hlubší a detailnější data, je vhodný k získání informací a souvislostí o

jevech, o nichž prozatím data neexistují (Strauss, Corbin, 1999). Kvalitativní výzkum také umožňuje flexibilitu dotazování, přičemž na počátku jsou stanoveny výzkumné otázky, ke kterým mohou být doplňovány další otázky. Součástí tohoto typu výzkumu jsou i poznámky výzkumníka o chování respondentů při dotazování, o prostředí, ve kterém se respondenti nacházejí a podobně (Hendl, 2005). Tyto vlastnosti kvalitativního výzkumu byly hlavním důvodem, proč byl zvolen tento typ výzkumu. Dále byla tato výzkumná strategie využita v projektu SPEV, v rámci kterého je tato práce řešena.

Využitou metodou byl rozhovor, technikou byl polostrukturovaný rozhovor, který má danou strukturu, kterou je ale možné podle momentální potřeby výzkumníka pozměňovat a upravovat. Tato výhoda je především v možnosti doptávání se na danou problematiku, lepšímu porozumění odpovědi a podobně (Miovský, 2005). Rozhovory byly prováděny s pracovníky OSPOD v Královéhradeckém kraji. Rozhovory byly nahrávány, konkrétně na mobilní telefon a diktafon, a tyto nahrávky později přepsány do písemné podoby. Časové možnosti pracovníků na jednom pracovišti neumožňovali rozhovor každého pracovníka zvlášť, proto bylo realizováno jedno skupinové interview.

4.4 Soubor respondentů

Soubor respondentů byl vybrán účelově. „*Účelový výběr je založen pouze na úsudku výzkumníka o tom, co by mělo být pozorováno, a o tom, co je možné pozorovat.*“ (Disman, 2011, str. 112) Pro tento výzkum jsou předmětem zkoumání rodičovské kompetence v kontextu nejlepšího zájmu dítěte, proto byl soubor účelově vybrán mezi sociálními pracovníky OSPOD v Královéhradeckém kraji. Vzhledem k typu výběru vzorku není možné výsledky široce generalizovat, což ale neznamená, že nemají význam (Disman, 2011). Hlavním kritériem výběru souboru bylo pracovní zařazení na oddělení sociálně právní ochrany dětí. Přehled respondentů se nachází v Tabulce 2.

Celkem bylo osm respondentů. Mezi respondenty byli tři muži a osm žen. Vzhledem k tématu výzkumu nebylo pohlaví pracovníků podstatné, důležitá byla jejich funkce sociálního pracovníka v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Tito sociální pracovníci pocházeli z úřadů ve městech Hradec Králové, Dobruška, Nový Bydžov, Náchod a Nové Město nad Metují.

Tabulka 2: Soubor respondentů

Označení respondenta	Pohlaví	Číslo rozhovoru
R1	žena	Rozhovor č. 1
R2	žena	Rozhovor č. 2
R3	žena	Rozhovor č. 3
R4	žena	Rozhovor č. 4
R5	žena	Rozhovor č. 4
R6	muž	Rozhovor č. 4
R7	muž	Rozhovor č. 5
R8	žena	Rozhovor č. 6
R9	žena	Rozhovor č. 7
R10	muž	Rozhovor č. 8
R11	žena	Rozhovor č. 9

Zdroj: vlastní

4.5 Realizace výzkumu

Výzkum se skládá z několika částí. První z nich je příprava výzkumu a předvýzkum. V přípravné fázi byly zvoleny cíle výzkumu, dílčí cíle výzkumu a vytvořen scénář rozhovoru. V této části je také zahrnut časový harmonogram výzkumu. Dále navazuje popis prostředí výzkumu a konkrétní podoby realizace rozhovorů.

4.5.1 Příprava výzkumu a předvýzkum

Protože byl výzkum realizován jako součást projektu SPEV, který dal základní rámec cílům, proto zpočátku bylo pracováno především na dílčích výzkumných cílech. Stejně tak byl vytvořen scénář rozhovoru, který byl testován v rámci předvýzkumu. Ten proběhl v přítomnosti všech zúčastněných v prostorách Univerzity Hradec Králové na budově E. Z předvýzkumu vyplynulo, že je třeba doplnit otázky týkající se životních

postojů klientů, protože tento aspekt nebyl v původním scénáři zahrnut. Další úpravy nebyly zapotřebí.

Respondenti byli kontaktováni nejprve akademickými výzkumníky s dotazem na ochotu poskytnutí rozhovoru. Následně byli kontaktováni emailem a byl domluven konkrétní termín schůzky. Rozhovory byly realizovány i přepisovány ještě druhou studentkou. Ta měla v kompetenci rozhovory uskutečňované v Hradci Králové. Rozhovory byly nahrávány na mobilní telefon nebo na diktafon, každý respondent byl na tuto skutečnost upozorněn ještě před zahájením rozhovoru. Nebyl nikdo, kdo by s tímto požadavkem nesouhlasil. Scénář rozhovoru byl strukturován do čtyř bloků, podle DVC. V prvních chvílích byl respondentům také sdělen přibližný časový limit jedné hodiny rozhovoru, přičemž tento čas nebyl ani jednou překročen. Respondenti také byli poučeni o účelu rozhovoru a o zajištění anonymity při analýze výsledků výzkumu.

Tabulka 3: Časový harmonogram

Příprava výzkumu:	únor – květen 2018
Předvýzkum:	Červen 2018
Sbírání dat:	červenec – září 2018
Přepis dat:	srpen – říjen 2018
Analýza dat:	srpen – listopad 2019

Zdroj: vlastní

Časový harmonogram musel být přizpůsoben harmonogramu SPEV. To je důvod, proč je časová prodleva mezi sběrem a analýzou dat.

4.5.2 Průběh výzkumu

Všechny schůzky byly uskutečněny v kancelářích pracovníků, většina místností byla upravena pro práci s rodinami s dětmi. Toto řešení bylo nejvíce vhodné právě pro respondenty, protože nemuseli rozhovor poskytovat v osobním volnu. Nahrávání bylo

ve všech případech v poklidu, což se odrazilo i při prepisování rozhovorů do psané podoby, kdy bylo dobře rozumět mluvenému slovu. Jeden přepsaný rozhovor se nachází v příloze č. 3. Tento rozhovor je zároveň i kódován, o čemž vypovídá kapitola o interpretaci získaných informací

Při rozhovorech byl kromě jednoho případu přítomen pouze jeden respondent. Časová situace respondentů v na jednom pracovišti neumožňovala realizaci rozhovoru každého pracovníka zvlášť, proto bylo uskutečněno jedno skupinové interview. Nicméně přesto poskytl podstatné informace pro naplnění cílů této práce.

Atmosféra rozhovorů byla příjemná až přátelská, respondenti k dotazujícím přistupovali jako ke kolegům. Dotazující neměli pocit, že pracovníky vyrušují či zdržují od práce, spíše se pro ně jednalo o příjemné zpestření.

4.6 Rizika a etická pravidla výzkumu

Mezi největší rizika tohoto výzkumu se jednoznačně řadí nemožnost zobecnění. Počet respondentů je vzhledem k celkovému počtu sociálních pracovníků OSPOD velmi nízký. Vzhledem k provedení tohoto výzkumu pouze s pracovníky působících v Královéhradeckém kraji, jsou zjištěné informace platné pouze pro tento soubor. Zobecnění na celorepublikové úrovni není možné.

Respondenti byli seznámeni s tím, že získané informace budou zpracovávány anonymně, bez vazby na konkrétní pracovníky. Byli ujistěni o anonymitě.

Z hlediska etiky byli respondenti upozorněni na možnost nezodpovězení otázky. Během dotazování k takové situaci nedošlo. Vzhledem k předmětu zkoumání, ve kterém figurují děti, respondenti používali vymyšlená jména, aby nedošlo k narušení anonymity dětí či rodičů. Etická pravidla nebyla z pohledu výzkumníků nijak narušena.

Dalším možným rizikem je dvojice dotazujících (v Hradci Králové byly rozhovory provedeny jinou tazatelkou než v ostatních městech). Kvalitativní výzkum může být ovlivněn výzkumníkem, přičemž v tomto případě může každého výzkumníka

ovlivňovat něco jiného. Nejedná se o riziko, které by mohlo zásadním způsobem ovlivnit celý výzkum, nicméně je třeba vnímat ho jako možnost.

5 INTERPRETACE ZJIŠTĚNÝCH INFORMACÍ

Tato kapitola předkládá popis interpretace zjištěných informací a konečné výsledky výzkumu. V úvodu je popsán postup práce se získanými informacemi. Následují podkapitoly, které uvádějí zjištěné informace vyplývající z výzkumu. Každá podkapitola se zaměřuje na jeden dílčí výzkumný cíl.

Po dokončení sběru informací oběma dotazujícími, bylo třeba data přepsat do psané podoby. K tomu byl využit textový procesor Microsoft Word. Tato část výzkumu byla zdlouhavá. Ukázka přepsaného a kódovaného rozhovoru se nachází v příloze číslo 3. Ostatní přepisy rozhovorů jsou uloženy v mém osobním archivu.

Pro analýzu dat bylo využito kódování vytvořené v programu MAXQDA Analytics Pro 2018. Celkem bylo vytvořeno 20 kódů, které byly seskupeny do čtyř hlavních skupin podle dílčích cílů výzkumu a jejich témat. Každý kód má jinou barvu. Soustava kódů je k nahlédnutí v příloze práce číslo 2. Kódování je využíváno k rozkrytí obsahu rozhovorů, na jeho základě je možné formulovat podobnosti získaných informací.

Interpretace budou uvedeny postupně podle jednotlivých dílčích výzkumných cílů. Tyto interpretace budou doplněny o doslovné citace respondentů, které budou uvedeny kurzívou a v uvozovkách.

5.1 DVC1: Zjistit, jak pracovníci OSPOD vnímají pojem rodičovské kompetence

Prvním dílčím cílem bylo zjistit, jaký pohled mají pracovníci na rodičovské kompetence, jak tento pojem vnímají, co si pod ním představují, jak si ho vykládají. Navazuje zjišťování, jak se tyto kompetence proměňují v čase, myšleno s věkem rodiče a dítěte.

Obecně jsou za rodičovské kompetence respondenty považovány schopnosti a dovednosti, které by měl rodič v péči o dítě zvládat a umět, případně jsou nazývány

povinnostmi rodiče. Z jednoho rozhovoru vyplynulo, že respondentka považuje za počátek rodičovských kompetencí již výběr partnera, se kterým bude rodinu zakládat. Zdůvodnila to tím, že pokud rodiče sedící v její kanceláři svalují vinu jeden na druhého, tak si nevybrali vhodného partnera, schopného domluvy nebo kompromisu. Při vhodné volbě by dle jejího názoru nemuseli OSPOD vůbec navštěvovat. Tato poznámka, že rodičovské kompetence počínají již výběrem partnera, přesahuje v teoretické části popsané definice rodičovských kompetencí, protože začíná ještě před rodičovstvím.

Zmíněné dovednosti, které by rodič měl být schopný ovládat, se ve vnímání respondentů nejčastěji opírají o potřeby a práva dítěte. V každém rozhovoru bylo nějakým způsobem zmíněno, že je potřeba uvážit individuálně každý případ. Rodič, který není kompetentní naplnit základní potřeby dítěte, vyžaduje jinou a důkladnější pomoc než rodič, který není kompetentní v plnění dalších potřeb. Na základní potřeby navazují například potřeby lásky, bezpečí, rozvoje. *„Ano, je to o té potřebě lásky, bezpečí, o tom rozvoji a vytvářet ty podmínky, aby se to dítě mohlo rozvíjet s cílem, že z něj jednou bude dospělý jedinec a že by měl on sám nějak v té společnosti fungovat a případně potencionálně teda zase vychovávat další děti.“* (R9) Tyto potřeby formují dítě v dospělého člověka, vytváří z něho plnohodnotného člena společnosti. S tím souvisí i další zmiňovaná dovednost a to nastavování hranic dítěti a dbání na jejich dodržování. Podle respondentů je důležité, aby dítě vědělo, co může a co nemůže. V tomto bodě záleží na tom, co dítě každodenně zažívá, to ho formuje do budoucna. Pro pracovníky je mnohem jednodušší posoudit a vyhodnotit základní potřeby, které se nacházejí na počátku formuláře, který se využívá pro vyhodnocování situace dítěte, než vyhodnocovat potřeby sekundární. Tento formulář slouží respondentům pro důkladné zkoumání všech potřeb dítěte zvlášť. Posoudit, zda je naplňována například potřeba hry nebo bezpečí není snadné, a také to nelze zjistit během krátké doby. Tyto potřeby jsou ovlivněny osobností rodičů, jejich zkušenostmi z dětství a i jejich výchovou. Jedna pracovnice uvedla, že potřeby jsou také ovlivněny osobnostmi samotnými pracovníky, a jejich představou, jak by tyto potřeby měly být naplňovány. Proto je toto vyhodnocování mnohem složitější.

Rodičovské kompetence také byly respondenty vztahovány k právům dítěte. Nejdůležitějším právem dítěte, které by rodiče měli ochraňovat, je dle respondentů právo na bezpečný a láskyplný život, ideálně ve své rodině. *„Ono to jde jedno s druhým, jo těžko něco jo, jakoby úplně jako dát na první místo, jo. Ale to bezpečí, ta láska, prostě to rodinný zázemí, právo toho dítěte na tu rodinu, vyrůstat v tý svý rodině, jo, to mi přijde jako nejdůležitější.“* (R1) Právě možnost ponechání dítěte v rodině, ať již vlastní či náhradní, je velmi důležité pro většinu respondentů. Práva dítěte zahrnují například i právo na život, které vychází z listiny základních lidských práv nebo z úmluvy o právech dítěte. Pro respondenty pracující převážně se staršími dětmi bylo kromě těchto základních práv velmi podstatné právo dítěte na svůj názor a na jeho vyslyšení. To je jedno z práv, které postupem času mají pro dítě vyšší hodnotu. Čím je dítě starší, tím více chce rozhodovat o svém životě.

Další část rozhovoru se zaměřovala na to, zda se rodičovské kompetence mění s věkem rodiče i dítěte. Opět je dle mínění pracovníků důležité uvážit individualitu rodiče. Přesto převažoval názor, že ano, že se rodičovské kompetence proměňují s věkem dítěte. Malé dítě má jiné potřeby než například dítě chodící do školy. *„No určitě se to mění. Tady péče o to miminko, tam jde o tu základní péči, kdežto u toho školáka už u těch rodičů hledáme i to, jestli to dítě taky rozvíjej, jestli nějak vnímaj, že začalo chodit do školy, připravujou se s ním, spolupracujou s tou školou, jestli ji berou jako partnerskou instituci a tak, no.“* (R4) Často je péče o novorozence či batole brána jako základ, na který se nabalují další schopnosti či kompetence, přičemž některé mohou mizet. Tato základní péče je vnímána jako jednodušší a to hlavně z toho důvodu, že je snadné identifikovat potřeby dítěte, kterých není tolik. Jedná se hlavně o potřeby základní, dítě je třeba nakrmit, přebalit, dopřát mu pocit bezpečí. Tyto základní potřeby již později umí dítě uspokojovat samo, nicméně přibývají potřeby, které je třeba uspokojit. Na druhou stranu starší dítě obvykle dokáže komunikovat s rodičem, dokáže říct, co zrovna v danou chvíli považuje za důležité. Rodič, který je kompetentní by měl být schopen své dítě vyslyšet a umožnit mu věnovat se tomu důležitému. Péče o malé dítě je v tomto složitější, protože rodič nedostává zpětnou vazbu od dítěte. Jedna respondentka zmínila, že tyto změny souvisí se zkušenostmi rodičů a jejich sdílení s ostatními rodiči. Jsou to situace, kdy se rodič spřátelí s jiným rodičem a vidí, že u nich něco funguje a zkusí to

aplikovat ve své rodině. Přesto podle respondentů existují případy, kdy nedochází u rodičů k adekvátní reakci na vývoj potřeb dítěte. Jedná se dle jejich zkušenosti především o mladé rodiče ve věku do devatenácti let.

Shrnutí: Respondenti si rodičovské kompetence vykládají hodně podobně, téměř stejně. Považují je za komplex dovedností a schopností, kterými by měl rodič disponovat v péči o dítě. Tyto dovednosti vztahují k právům dítěte a k jeho potřebám. Je podstatné, aby rodič dokázal uspokojit základní potřeby dítěte, například potřebu potravy či spánku. To je naprostý základ, ke kterému se postupem času přidávají další potřeby, které formují dítě do budoucna. Pro naprostou většinu pracovníků je nejdůležitější zajištění bezpečí dítěte. Dále všichni respondenti potvrdili, že se rodičovské kompetence mění s věkem rodiče i dítěte. Rodiče získávají cenné zkušenosti, dokáží s dítětem komunikovat a efektivněji uspokojovat jeho potřeby.

5.2 DVC 2: Zjistit, jak pracovníci OSPOD posuzují rodičovské kompetence

Druhým dílčím cílem je zjistit, jakým způsobem pracovníci OSPOD posuzují a zjišťují rodičovské kompetence. Jedna část tohoto cíle se zaměřuje na kompetentnost rodičů a jejich charakteristiky. Poslední část porovnává rodičovské kompetence a jejich posuzování v minulosti a dnes.

Dotazovaní uvedli, že mají několik možností, z čeho při posuzování rodičovských kompetencí vycházet. Na prvním místě jsou zákony, kterých se všichni dotazovaní striktně drží. Další teoretické ukotvení přinesla například metodika pro kurátory vydaná MPSV. V praxi ji pracovníci znají, ale mají také jisté výhrady, které se týkají například „protirečení jednotlivých bodů“. Pracovníci nejčastěji uváděli příklad dítěte staršího patnácti let. *„V podstatě ten a přiznám se, že by mě to ani nenapadlo, že některou formulaci zákona lze vykládat tak, že mě to prostě hlava nebere. Že dítě, který je starší patnácti let, má právo samo si určit, kde bude žít, jo. To znamená, že pokud se rozhodne, že bude na ulici, tak bude na ulici. Já teda nevím, a pořád si myslím, že rodičovská odpovědnost trvá do osmnácti let, ale výklad těch novejších metodik je, že podle zákona o evidenci obyvatel si může dítě od patnácti zvolit svoje bydliště samo. Tak z toho vychází, že od patnácti to dítě v podstatě si může bydlet, kde chce.“* (R5)

Nicméně několik pracovníků sdělilo, že metodika odfiltrovala případy, které OSPOD zneužívali. Tito lidé vyžadovali po pracovnících OSPOD řešení situací, kterými se OSPOD nezabývá. Na druhou stranu přinesla také administrativní povinnosti, které vyžadují čas, jehož není nazbyt. Tato metodika je stále ve fázi diskuze, která probíhá nejen na úrovních jednotlivých pracovišť, ale také krajských úřadů i samotného ministerstva.

V praxi rodičovské kompetence pracovníci nejčastěji zjišťují pomocí rozhovoru s rodiči či s dítětem. Důležitým aspektem v posuzování rodičovských kompetencí je individuální plán a vyhodnocování situace dítěte. Ten nabízí přehled kompetencí, kterými rodiče disponují a kterými ne. „(...) *když děláme to vyhodnocení, tak ten individuální plán je potom potřeba dělat s tím rodičem. A říct mu, že jsme třeba z toho vyhodnocení dospěli k závěru, že v tomhle tom a tomhle tom a tomhle tom by potřeboval pomoc, protože tím to dítě jakoby nedostává to, co potřebuje pro ten svůj vývoj.*“ (R5) Je třeba si uvědomit, že klientem OSPOD je ve většině případů dítě. Proto je v zájmu OSPOD i v zájmu rodiče jednat pro blaho a správný vývoj dítěte.

Další technikou, kterou respondenti zmínili, je pozorování chování a jednání dítěte a rodiče, a to ideálně v jejich domácím prostředí. Právě vzájemné interakce ukáží, jaký vztah mezi sebou zúčastnění mají. Toto pozorování nemůže být dle respondentů krátkodobou záležitostí, existuje hodně případů, ve kterých rodiče navádějí dítě k jinému, vhodnějšímu chování. K tomu dochází, zejména pokud rodič s dítětem přijdou na schůzku do kanceláře pracovníka. V rámci pozorování je vhodné se zaměřit i na jistou „chemii mezi rodičem a dítětem“, jejich komunikaci a neverbální chování. To je podle respondentů jeden z velmi podstatných indikátorů.

Ten nejdůležitější indikátor spočívá ve vlastní intuici pracovníka či pracovnice. To byla nejčastější odpověď, pracovníci vycházejí z vlastních zkušeností, z vlastní praxe. „*Takže asi tak, zas je to hodně si myslím i na té intuici, co tak jako si říkáte, že to není úplně tak, jak by to mělo být, což samozřejmě se nezíská okamžitě, ihned, ale jestliže s tou rodinou pracujete, tak pak třeba zjistíte, že to bude v pořádku anebo naopak tam vylezou věci na povrch, kdy to je špatně. Zas je to o tom, jak to člověk vnímá.*“ (R3) Na

tuto intuici nejvíce spoléhají pracovníci v menších městech, na větších pracovištích mají možnost pracovnice své případy konzultovat nejen v rámci supervize, ale také s vedoucí oddělení, nebo mezi sebou na poradách.

Jedna otázka se zaměřovala na to, jak pracovník pozná kompetentního rodiče. Nejčastěji respondenti odpovídali, že kompetentní rodič je ten, který dokáže reflektovat své chyby, případně selhání a je ochoten na sobě v tomto směru pracovat. Může se jednat jen o drobnosti, kdy ze strany OSPOD stačí rodiče jen jinak nasměrovat a celá situace se zklidní. V zásadnějších situacích je rodič kompetentní, pokud dokáže dítěti zajistit vhodné podmínky pro život. Častou odpovědí bylo, že pracovníci vlastně nepoznají kompetentního ani nekompetentního rodiče. *„Já si myslím, že se to vůbec nedá jako poznat, že prostě ten rodič může být kompetentní v něčem víc v něčem míň, v něčem vůbec, ale že se to fakt nedá úplně takhle jednoznačně říct.“* (R1) Může se stát, že rodič je kompetentní v jednom aspektu a ve druhém ne. Jsou kompetence, které jsou pro pracovnice důležité, a některé nejsou. Například zajištění bezpečí je velmi podstatné, důraz na uklizený pokoj již méně. Jedna respondentka uvedla, že jsou pro ni všichni rodiče kompetentní, kromě těch, co odmítli rodičovskou odpovědnost a nechtějí se o dítě starat, zřeknou se ho.

Při posuzování rodičovských kompetencí, ale i nejlepšího zájmu dítěte, mají pracovníci rozdílné pohledy na aspekty, které je třeba řešit. To souvisí i s detaily při podrobném vyhodnocování. Přibližně v polovině odpovědí bylo poznamenáno, že je důležité řešit problém do hloubky. Pracovník se různými technikami a metodami dostane až k samotnému jádru problémů, se kterými se rodina potýká. *„No, není to o tom jenom tytyty, prostě musíte dělat dětem svačiny, ale vim, že ten problém je hlubší. Že se musí začít někde jinde. A já mám ráda, když se problém řeší z hloubky než jenom osekávat takový ty problémový věci.“* (R2) Toto je z časového hlediska velmi náročné, nicméně pravděpodobnost, že se klient vrátí, klesá. Druhá polovina uvedla, že je pro ně důležité pomoci klientovi od potíží, které je k nim dostaly. Řeší pouze zakázku, která jim byla zadána. Někteří uvedli, že jsou pro ně podstatné obě roviny, nicméně z rozhovoru vyplynulo, že každý se v první chvíli zaměří na jednu část. Toto je aspekt, který si přináší každý pracovník sám, vychází z jistého osobnostního nastavení.

V kontextu tohoto posuzování rodičovských kompetencí bylo zjišťováno, zda je z pohledu respondentů možné jednu kompetenci nahradit druhou. V podstatě všichni respondenti se shodli na tom, že ano. Ale nemělo by se to týkat základní péče. Jsou kompetence, například právě ten uklizený pokoj, které se mohou upozadit a nahradit například časem stráveným společně, výlety, sportem a podobně. To závisí hodně na osobnostním nastavení rodiče. Někdo na pořádku bude lpět a někomu to bude lhostejné, protože si s dítětem užijí společně strávený čas. Stejně tak má každý rodič své limity, které v rámci kompetencí nemůže překročit. Tyto limity je třeba respektovat a nenutit rodiče snažit se je překonat.

Poslední část se týká vnímání rodičovských kompetencí a jejich posuzování dnes a v minulosti. Právě posuzování bylo většinou dotazovaných hodnoceno jako stejné, případně s drobnými odchylkami. Často bylo zmiňováno velké množství administrativy, která nebyla dříve vyžadována, dále jedna respondentka uvedla zúžení pohledu zaměření, další respondent zmínil určitou liberalitu v posuzování rodičovských kompetencí, která podle něj není vždy ku prospěchu. Celkově zhodnotil práci OSPOD před rokem 1989 jako direktivnější, jako orgán, který dbal především na prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, než na jeho názor. Co se týká kompetencí jako takových, nejvíce byly zmiňované sociální sítě, se kterými mnoho rodičů neumí zacházet, tudíž si neuvědomují rizika, která přinášejí pro děti. Celkově mobilní telefony a počítače nebyly hodnoceny příliš kladně, nicméně panovala shoda, že to k dnešní době patří.

Shrnutí: Rodičovské kompetence jsou podle respondentů posuzovány především rozhovorem a pozorováním rodiny. Pracovníci se snaží individuálně posoudit možnosti každého rodiče a pracovat s hranicemi, které jako člověk má. Podle toho i poznají kompetentního nebo nekompetentního rodiče. Kompetentní rodič dokáže reflektovat své nedostatky a pracovat na nich, dělá vše pro to, aby zlepšil situaci dítěte a nemusel dále OSPOD navštěvovat. Porovnání rodičovských kompetencí a jejich zjišťování s minulostí ukázalo, že dříve bylo posuzování rodičovských kompetencí zaměřeno více na kontrolu, dnes je více liberální. Pracovníci nejsou spokojeni s vysokou mírou administrativy, která slouží nejen jako nástroj pro samotné pracovnice, ale také jako

nástroj kontroly pro nadřazené orgány. V dnešní době jsou rodičovské kompetence rozšířeny o digitální aspekty, které zahrnují mobilní telefony, počítače a podobně.

5.3 DVC3: Zjistit, jak pracovníci OSPOD vztahují rodičovské kompetence k nejlepšímu zájmu dítěte

Tento dílčí výzkumný cíl se zaměřuje na propojenost rodičovských kompetencí a nejlepšího zájmu dítěte. V první části budou shrnuty odpovědi pracovníků na otázky ohledně pojmu nejlepšího zájmu dítěte, jak si tento pojem vykládají, co si pod ním představí a jak s ním pracují v praxi. Následně bude tento pojem vztažen k rodičovským kompetencím.

Nejlepší zájem dítěte je koncept, který v praxi sociálních pracovníků vychází z individuality každého případu. *„Mě napadá stanovení si asi možná priorit u těch dětí, protože nejlepší zájem může být u každého jiný, takže asi stanovit si, co je v tu danou chvíli pro to dítě to nejdůležitější a nejpotřebnější řešit.“* (R4) Existuje základ, základní potřeby a práva dítěte, který musí být naplňován za každých okolností. Jako tento základ bylo pracovníky uváděno uspokojení potřeby potravy, tepla či spánku. Ovšem v mnoha rodinách není problém s tímto základem, ale v něčem jiném. V mnoha případech je potíží ekonomická stránka rodiny. Právě v tom tkví rozmanitost nejlepšího zájmu dítěte, který nelze podle respondentů generalizovat.

Podle věku klienta je potřeba zohlednit i jeho názor. Protože, jak řekla jedna z respondentek, nikdo neví lépe, co je jeho nejlepší zájem, než dítě samo (R1). Dotazovaní odpovídali, že nejlepší zájem dítěte je komplex různých aspektů, který vytváří podmínky pro dobrý rozvoj dítěte, jeho psychickou pohodu, fyzickou kondici. Jedna z odpovědí vztahovala nejlepší zájem dítěte k jednotě výchovy obou rodičů. *„Z mého pohledu je nejlepší zájem dítěte, když se rodiče zvládnou domluvit, alespoň na základních věcech. A ty rodiče tak nějak výchovně táhnou za jeden provaz, to si myslím, že je nejlepší zájem dítěte.“* (R8) Tato respondentka také uvedla, že si myslí, že v dnešní době není nejlepší zájem dítěte trendem. Například rozvádějící se rodiče mají stále více nepřátelský postoj vůči sobě a příliš si neuvědomují roli vůči dítěti. Zmínila příklad dítěte, které již přes rok a půl přejíždí mezi Pardubicemi a Dobruškou a jehož rodiče

nejsou schopni se na ničem domluvit. Stále více se s takovými případy setkávají i další respondenti. Několik jich uvedlo, že rodiče si často nechtějí připustit chybu či selhání.

Při posuzování nejlepšího zájmu dítěte pracovníci vycházejí nejčastěji z rozhovorů s rodiči a dětmi, z informací dalších institucí, například školy nebo lékaře, a z vlastní intuice a zkušeností. To se shoduje s tím, jak zjišťují rodičovské kompetence. Existují zdroje, ze kterých respondenti při posuzování nejlepšího zájmu dítěte vycházejí. Základní je Úmluva, ve které je popsáno blaho dítěte. Dále také zmiňovaná metodika MPSV. Nicméně v praxi vycházejí ze souhrnu různých zdrojů, protože nejlepší zájem dítěte je u každého klienta jiný. Tyto teoretické zdroje kombinují s praktickými zkušenostmi, které získali během praxe, ve které s pojmem nejlepší zájem dítěte pracují často. Posuzování tohoto nejlepšího zájmu dítěte předchází důkladné vyhodnocení situace dítěte a rodiny. Bez toho není možné. Několik respondentů konstatovalo, že na to mají obvykle krátkou dobu, během které nelze poznat rodinu do hloubky. Každá rodina má svá specifika, ať se jedná o styl výchovy, který si rodiče převzali od svých rodičů, nebo o kulturní rozdíly. Právě kulturní rozdíly byly hlediskem, na kterém se shodli všichni respondenti. Kulturními rozdíly nemusí být pouze rozdíly v národnosti či náboženském příslušenství. Jedná se o specifika, která tvoří jedinečnost každé rodiny. Práci s těmito specifiky vnímají respondenti jako základ jejich povolání, schopnost zohledňovat kulturu rodiny je podstatou práce OSPOD. V tomto kontextu jsou kulturou myšleny rozdíly mezi jednotlivými kulturami.

Při rozhovorech na toto téma bylo respondenty upozorněno na skutečnost, že nejlepší zájem dítěte může být v některých případech upozaděn před zájmem celé společnosti. Někteří pracovníci si nevybavili případ, který by to potvrdil. Na druhou stranu několik jiných pracovníků se s tím setkali. Tyto případy popisovali, zejména pokud je dítě, v těchto případech obvykle starší 12 let, nebezpečné svému okolí, například agresivitou ve škole nebo pokud páchá trestnou činnost. Dvě odpovědi se týkaly také střídavé péče v případech, ve kterých se rodiče nejsou schopni domluvit a soudí se nepřiměřeně dlouhou dobu. Potom je z jejich pohledu zájem dítěte upozaděn, a převládají zájmy rodičů, potažmo společnosti. Tyto případy ale nejsou v českých podmínkách příliš časté.

Poslední část tohoto DVC se týká vztažení rodičovských kompetencí k nejlepšímu zájmu dítěte. Pracovníci uváděli, že mezi těmito pojmy panuje jasná souvislost. „*Já myslím, že to tam koroluje. Tyhle dva pojmy. Čím kompetentnější rodič, tím lépe naplňuje zájmy dítěte, tím větší bere ohled na to dítě, na jeho vývoj, rozvoj v různých oblastech, od těch základních až samozřejmě po ty vyšší.*“ (R6) Kompetence rodiče mají vliv na zájem dítěte. Pokud rodič s dítětem tráví čas, dává mu osobní péči, emocionální péči, pak jedná pro blaho dítěte. I toto závisí na věku dítěte, pro malé dítě je důležité něco jiného, především osobní kontakt. Pro náctiletého člověka je spíše třeba dohlédnout na školní docházku nebo zajištění volnočasových aktivit.

Shrnutí: Pojem nejlepší zájem dítěte využívají pracovníci v praxi často, ale znamená pro každého pracovníka v každém jednotlivém případě něco jiného. Vždy je třeba důkladně posoudit a vyhodnotit situaci dítěte. Rodičovské kompetence s tímto pojmem souvisí. Pokud je rodič kompetentní, pečuje o blaho dítěte, i přesto, že některé potřeby dítěte mohou být upozaděny. Čím více je rodič kompetentní, tím více naplňuje nejlepší zájem dítěte.

5.4 DVC4: Zjistit, zdali a jak využívají pracovníci OSPOD síť služeb při práci s rodičovskými kompetencemi a jejich posilování.

Poslední dílčí cíl se zaměřuje na posilování rodičovských kompetencí. Odpovídá na otázku, jak s kompetencemi pracovníci pracují, jak využívají podpůrnou síť služeb v okolí svého pracoviště.

Posilování rodičovských kompetencí je ve vnímání pracovníků OSPOD procesem, který obvykle začíná již první návštěvou. Spočívá v mluvení s rodičem, popsání jeho situace, vyjednávání, vysvětlení, co se stane, pokud se něco nezmění. Ve vyšším věku dítěte se celá situace probírá přímo s ním, protože to dítě může svoji situaci změnit samo. Tento samotný rozhovor je podle nich posilující v oblasti rodičovských kompetencí. Někteří rodiče potřebují pouze „malé postrčení“ a jejich situace se zklidní, někteří potřebují delší dobu pro změnu. Jeden respondent uvedl, že zpočátku je potřeba přistupovat ke klientovi více direktivním způsobem, protože domluva obvykle nezabírá. To se ale odráží na vztahu, který se s klientem snaží navázat. Pracovník by měl podle

respondentů rodiči vymezit role, které každý v dané situaci má. Měl by být transparentní a sdělovat, proč jedná způsobem, kterým jedná.

Jiná respondentka popsala metodu zprostředkování pocitu dítěte, kdy si často rodič uvědomí, jak situaci prožívá dítě. To pracovníci ukazují na jednoduchých příkladech, aby si to rodiče dokázali uvědomit. „(...) *velmi se nám osvědčuje, pokud to je s konkrétností s nějakým jako fakt návodem, mnohdy ukázat to na triviálních případech a nedělat z toho nějakou extra vědeckou, já nevím nějaký vědecký konstrukt, protože ona ta výchova je velmi přirozená a někdy fakt stačí málo, jen to ukázat.*“ (R. č. 9) Další dotazovaná poznamenala, že rodič, který potřebuje pomoc, již zná řešení své situace. Potvrdila tak, že často stačí nasměrovat rodiče jiným směrem.

Posilování rodičovských kompetencí je často záležitostí dlouhodobou. Respondenti se shodli na tvrzení, že nemají kapacitu posilovat rodičovské kompetence u každého klienta, proto využívají síť návazných služeb. Tu využívají obvykle již od počátku, právě z časových a kapacitních důvodů. S rodičem pracovníci mluví, vysvětlují mu, k čemu při vyhodnocování došli, snaží se, aby rodič tomu porozuměl. Nejen tomu, jaký to bude mít přínos pro něho, ale především jaký přínos to bude mít pro dítě, a to i do budoucna. Jedna z respondentek uvedla, že si myslí, že na rodiče pozitivně působí i samotná osobnost sociálního pracovníka. Samotný přístup může mít kladný vliv na řešení situace, ve které se rodina ocitla.

Pracovníci, kteří pracují na zakázce, sdělují návazným službám, ve kterých oblastech mají rodiče potíže, které kompetence je z jejich pohledu třeba posilovat. Návazná služba potom s rodičem pracuje, edukuje ho. Také mu ukazuje progres, který rodič učinil, a přínos pro celou rodinnou situaci. „*Ta síť služeb je velmi důležitá a člověk, nebo ospod'ák by měl umět v té síti služeb hledat ten potenciál, co je všechno možný té rodině nabídnout a nabízet, nabízet, nabízet.*“ (R. č. 7) Pracovník by měl znát tyto návazné služby a další odborníky, aby mohl rodině a rodičům nabízet služby, které mohou využívat.

Často zmiňované využívané služby byly organizace, které působí v blízkosti pracoviště OSPOD. Konkrétně to v oblasti Královéhradeckého kraje bylo nejčastěji centrum

prevence Mandl v Novém Městě nad Metují a sociálně aktivizační služba Triangl v Hradci Králové. Dále pracovníci využívají sanaci rodiny, případové konference a podobně. Několik respondentů konstatovalo, že kvalitních služeb není mnoho, a že by bylo třeba síť služeb rozšířit, hlavně v menších městech. Někteří klienti nemohou za službou dojíždět několik desítek kilometrů. Například v Hradci Králové tento problém neřeší. Často je třeba podpora odborníků, například terapeutů nebo psychologů. Některé služby mají klienti zdarma, například jedno pracoviště zprostředkovává neplacenou formu manželské a rodinné poradny. Další odborné poradenské činnosti poskytuje za poplatek. Tyto odborníky respondenti nejčastěji poptávají kvůli potížím rodičů v komunikační oblasti.

Dále dotazovaní uvedli, že v českém prostředí chybí prevence. S tou by se mohlo začít již na škole, aby si dospívající uvědomili, co znamená být rodičem, jaká je to odpovědnost. Například mladí lidé, kteří odešli z dětského domova, nemají návyky, které by se naučili v rodině. Děti takových rodičů se potom stávají často klienty OSPOD. Prevence by počet klientů OSPOD mohla snížit.

Shrnutí: Síť služeb je pro dotazované a jejich práci velmi podstatná a hojně ji využívají. V počátku spolupráce s klienty se pracovníci snaží rozhovory a vysvětlováním posilovat rodičovské kompetence sami, nicméně z časových a kapacitních důvodů využívají i další služby. Ty vybírají podle zaměření služby, ale také podle vzdálenosti od místa pracoviště.

ZÁVĚR

Diplomová práce byla zaměřena na téma posuzování rodičovských kompetencí v kontextu nejlepšího zájmu dítěte. Práce byla řešena v rámci projektu SPEV s názvem „Uplatňování principu nejlepšího zájmu dítěte v činnosti orgánů sociálně právní ochrany dětí.“ Hlavním cílem práce bylo zjistit, jaký pohled mají pracovníci sociálně právní ochrany dětí na rodičovské kompetence při posuzování nejlepšího zájmu dítěte v Královéhradeckém kraji. Stanovené dílčí cíle byly zaměřeny na vnímání samotného pojmu rodičovské kompetence, na jejich posuzování, na vztažení rodičovských kompetencí k nejlepšímu zájmu dítěte a na praktické posilování rodičovských kompetencí. Těchto cílů bylo dosaženo pomocí kvalitativní výzkumné strategie metodou polostrukturovaných rozhovorů.

Bylo zjištěno, že pracovníci orgánu sociálně právní ochrany dětí považují rodičovské kompetence za soubor vlastností a dovedností, které rodiče využívají při péči o dítě a jeho výchově. Nejčastěji respondenti hodnotí způsob rodičovských kompetencí podle naplňování především základních potřeb dítěte, dále také podle způsobu respektování práv dítěte. Za základní potřebu nejčastěji respondenti považují potřebu bezpečí, kterou z naprosté většiny uváděli na prvním místě. Dále se jednalo o potřeby týkající se stravování či hygieny. Na tyto základní potřeby teprve navazovali další potřeby, například potřeba lásky či přijetí. Rodičovské kompetence se proměňují s věkem dítěte, rodiče získávají zkušenosti, umí s dítětem komunikovat a efektivněji uspokojovat jeho potřeby.

Jako nejlepší zájem dítěte je nejčastěji uváděna taková situace, v níž má dítě vhodné podmínky pro psychický i fyzický vývoj. Je podstatné uvážit individualitu každého klient a jeho rodiny, protože nejlepší zájem může být pro každé dítě jiný. Nejlepším zájmem dítěte je mít kompetentního rodiče. V tom spočívá propojení rodičovských kompetencí a nejlepšího zájmu dítěte.

Pracovníci orgánu sociálně právní ochrany dětí se setkávají s klienty a jejich rodinami, kteří procházejí více či méně závažnými potížemi. Často je rodičovství považováno za něco automatického, co není potřeba se učit. Přesto velké množství potíží, se kterými

sociální pracovníci v této oblasti pracují, vycházejí právě z nízké kompetentnosti rodičů. Rozvíjení a posilování rodičovských kompetencí ale dle respondentů není možné v žádoucí míře, především z kapacitních a časových důvodů. Proto ve většině případů využívají síť služeb již od počátku práce s rodinou. Z výzkumného šetření mimo jiné vyplynulo, že v oblasti, kde výzkum probíhal, je nízká, případně žádná, úroveň prevence, která by mohla kompetence rodičů zvyšovat.

O aktuálnosti tohoto tématu také vypovídají reakce respondentů na toto téma. Sociální pracovníci často u pramenů jejich názorů zmínili metodiku MPSV, o níž živě diskutovali. Rodičovské kompetence a nejlepší zájem dítěte jsou její součástí a sociální pracovníci se s touto metodikou teprve učí pracovat tak, aby z ní měly užitek obě strany. Dle mého názoru by bylo zajímavé provést obdobný výzkum v čase, kdy se nebude tolik diskutovat o možných změnách v této metodice.

Diplomovou práci považuji za přínosnou v teoretické i praktické rovině. V teoretické rovině tento přínos spočívá v komplexnosti popisu rodičovských kompetencí a nejlepšího zájmu dítěte. Na tuto teoretickou část logicky navazuje část výzkumná, která zkoumá vnímání rodičovských kompetencí pracovníky sociálně právní ochrany dětí. Pro toto výzkumné šetření byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie s využitím metody polostrukturovaných rozhovorů. Dle mého názoru byla tato strategie využita adekvátně i s přihlédnutím k řešení práce v rámci zmiňovaného projektu. Nicméně vzhledem k oblasti výzkumu, která se vztahovala pouze na Královéhradecký kraj, a vzhledem k relativně nízkému počtu respondentů, nelze z dosažených výsledků vyvozovat obecnější závěry.

Vzhledem k výše uvedeným závěrům a poznatkům lze konstatovat, že stanovený hlavní cíl, který byl zaměřen na popis vnímání rodičovských kompetencí pracovníky sociálně právní ochrany dítěte v kontextu nejlepšího zájmu dítěte, byl naplněn. Všechny stanovené dílčí cíle, které jsou popsány výše, byly rovněž naplněny.

Diplomová práce by mohla být rozšířena například podrobnějším právním pohledem, který by rodičovské kompetence a nejlepší zájem dítěte probádal na úrovni práv a zákonů. Případně by mohl být obdobný výzkum proveden na celorepublikové úrovni,

přičemž výsledky by mohly vést k případným změnám v metodikách a pokynech vydávaných MPSV. Tento výzkum nebyl z kapacitních důvodů prozatím možný.

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Transformační tabulka.....	56
Tabulka 2: Soubor respondentů.....	59
Tabulka 3: Časový harmonogram.....	60

SEZNAM ZDROJŮ

- ALLEN, K. Eileen a Lynn R. MAROTZ. *Přehled vývoje dítěte: od prenatálního období do 8 let*. Vyd. 3. Přeložil Petra VLČKOVÁ. Praha: Portál, 2008. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-421-2
- BELZ, Horst. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení: východiska, metody, cvičení a hry*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-479-6.
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1966-8.
- DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada, 1999. Psyché (Grada). ISBN 80-7169-254-9.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Editor Philip W. SUTTON, přeložil Blanka KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, přeložil Zuzana KRULICHOVÁ, přeložil Daniela ORLANDO. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0807-1.
- GILLERNOVÁ, Ilona, Vladimír KEBZA a Milan RYMEŠ. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2798-1.
- GLEESON, James P.; HSIEH, Chang-ming; CRYER-COUPET, Qiana. Social support, family competence, and informal kinship caregiver parenting stress: The mediating and moderating effects of family resources. *Children and Youth Services Review*, 2016. 67: 32-42.
- HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ, ed. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Ilustroval Karel NEPRAŠ. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5.
- HAVRDOVÁ, Zuzana. *Kompetence v praxi sociální práce: metodická příručka pro učitele a supervizory v sociální práci*. Praha: Osmium, 1999. ISBN 80-902081-8-5.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- HOFSCHNEIDEROVÁ, A. Praktický právní průvodce nejlepším zájmem dítěte. *Liga lidských práv*, 2016.

- HOGHUGH, Masud a Nicholas LONG. *Handbook of parenting: theory and research for practice*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 2004. ISBN 0761971041.
- HRUŠÁKOVÁ Milana. *Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte)*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 8021006943.
- HRUŠÁKOVÁ, Milana, Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ a Lenka WESTPHALOVÁ. *Rodinné právo*. 2. vydání. V Praze: C.H. Beck, 2017. Academia iuris (C.H. Beck). ISBN 978-80-7400-644-9.
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 8071785350.
- KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 816 s. ISBN 14-621-85.
- KORNEL, Martin. Některé problematické aspekty principu nejlepšího zájmu dítěte. *Právní rozhledy*. 2013, roč. 21, č. 3, s. 88-90.
- KORNEL, Martin. Princip nejlepších zájmů dítěte. In *Dny práva 2011 – Days of Law 2011. Deklarace, Charty, Listiny a Lidskoprávní úmluvy a jejich význam pro proměny rodinného práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. s. 56-65, 9 s. ISBN 978-80-210-5913-9.
- KOVAŘÍK, Jiří, Věduna BUBLEOVÁ a Kateřina ŠLESINGEROVÁ. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-957-7.
- KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- MAJER, Michal; PEČINKA, Hynek. Hledání nejlepšího zájmu dítěte pohledem právním i sociálním. *RoLi - Rodinné listy*. Wolters Kluwer, 2018, č. 8, s.14
- MASLOW, Abraham H., *Motivation and Personality* [online]. Harper and Row Publishers, 1954 [cit. 30. 5. 2019]. Dostupné z: <https://holybooks-lichtenbergpress.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/Motivation-and-Personality-Maslow.pdf>
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1056-6.

- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Inovace v práci s ohroženými dětmi a rodinami*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2019.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Metodika Ministerstva práce a sociálních věcí pro poskytování dotací ze státního rozpočtu nestátním neziskovým organizacím v oblasti podpory rodiny pro rok 2012*. [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2011 [cit. 3. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/11307/Methodikaprorok2012.pdf>
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Metodika Ministerstva práce a sociálních věcí pro poskytování dotací ze státního rozpočtu nestátním neziskovým organizacím v oblasti podpory rodiny pro rok 2015*. [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2013 [cit. 3. 6. 2019]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/19047/Methodika_2015.pdf
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Metodika Ministerstva práce a sociálních věcí pro poskytování dotací ze státního rozpočtu nestátním neziskovým subjektům v oblasti podpory rodiny pro rok 2009*. [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2008 [cit. 18. 7. 2019]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/5535/Methodika_pro_rok_2009.pdf
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2008 [cit. 09. 09. 2019]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Úmluva o právech dítěte a související dokumenty*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2016. ISBN 978-80-7421-120-1.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.

- MLČÁK, Zdeněk, ed. *Profesní kompetence sociálních pracovníků a jejich hodnocení klienty*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2005. ISBN 80-7368-129-3.
- NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU. *Nezastupitelné rodičovské kompetence aneb co mu pro své dítě udělat já a nikdo jiný* [online]. Národní centrum pro rodinu Brno, 2010 [cit. 1. 6. 2019]. Dostupné z: http://www.badec.cz/rasto/brozurka/files/brozurka_a5_stranky_po_strankach.pdf
- PATTERSON, Joän M. Integrating family resilience and family stress theory. *Journal of marriage and family*, 2002, 64.2: 349-360. In SOBOTKOVÁ, I. 2007. *Psychologie rodiny*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál.
- RACEK, Jindřich, Hana SOLAŘOVÁ a Alena SVOBODOVÁ. *Vyhodnocování potřeb dětí: praktický průvodce: metodika vyhodnocování*. Praha: Lumos Foundation, c2014. ISBN 978-80-260-5521-1.
- Rodičovské kompetence a možnosti jejich posílení - příklad Kursů efektivního rodičovství. *Sociální práce*. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2010, 10(3), 49-51. ISSN 1213-6204.
- SAUBER, S. R. 1993. *The dictionary of family psychology and family therapy*. Londýn: Sage Publications. In SOBOTKOVÁ, I. 2007. *Psychologie rodiny*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál.
- SIROVÁTKA, Tomáš a Ondřej HORA, ed. *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. Boskovice: Fakulta sociálních studií (Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti) Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-140-5.
- SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0217-2.
- STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. SCAN. ISBN 80-85834-60-X.
- ŠEĐOVÁ, Klára. Chtějí se rodiče učit? Rodinné a rodičovské vzdělávání očima potenciálních účastníků. *Studia paedagogica*, 2007, 55.12: 79-92.

- ŠEĎOVÁ, Klára. Rodinné vzdělávání jako součást celoživotního učení. *Studia paedagogica*, 2006, 54.11: 55-66.
- ŠÍP, Michal a Zuzana HÁJKOVÁ. *Vzdělávání jako cílený rozvoj kompetencí: soubor doporučení pro optimalizaci systému vzdělávání pracovníků OSPOD*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2019. Právo na dětství. ISBN 978-80-7421-163-8.
- ŠRAJER, Jindřich a Libor MUSIL, ed. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice: Libor Musil v nakl. Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-145-0.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.
- VAN PELT, Nancy L. *Dítě v dobrých rukou: knížka pro správné rodiče*. Praha: Advent-Orion, 2000. ISBN 80-7172-420-3.
- VANÍČKOVÁ, Eva. *Stručný průvodce manuálem UNICEF pohledem nejlepšího zájmu dětí*. V Praze: UK - 3. LF, 2012. ISBN 978-80-260-2883-3.
- VETEŠKA, Jaroslav a Michaela TURECKIOVÁ. *Kompetence ve vzdělávání*. Praha: Grada, 2008. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1770-8.
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.
- Ženevská deklarace práv dítěte (Geneva Declaration of the Rights of the Child) přijata dne 26. 9. 1924 Společností národů. In: UN Documents [online]. [cit. 3. 9. 2019]. Dostupné z: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

1. Scénář rozhovoru.....	1
2. Soustava kódů.....	3
3. Přepsaný a kódovaný rozhovor.....	4

1 Scénář rozhovoru

Jak pracovnice/i SPOD rozumí termínu posuzování nejlepšího zájmu dítěte?

Jak rozumíte termínu posuzování nejlepšího zájmu dítěte (co to je)? Z čeho plyne?

Z čeho vychází praktické uplatňování konceptu nejlepšího zájmu dítěte ve vaší praxi – z vašeho vlastního porozumění tomuto konceptu (jak jste k němu došla/el) nebo z doporučené metodiky instituce (jakým způsobem vám byla předána a jak se s ní ztotožňujete)?

Máte svobodu v rozhodování? Řídíte se tím?

Jaké jsou hranice? Jsou ukotveny?

A jak to bylo v minulosti?

Jak pracovnice/i SPOD nejlepší zájem dítěte zjišťují v praxi?

Jak identifikujete práva dítěte, která jsou důležitá pro konkrétní situaci? Příklady? Proč je to důležité? Pokud je jedno vysoké, další ignorujete?

Zohledňujete kulturní aspekty rodiny – Romové a podobně? Z časového hlediska jsou pro vás důležité klíčové momenty, zbytek ne?

TO: podle čeho se rozhodujete v klíčovém okamžiku?

Vysvětlení metod, nebo jen papír?

Rozdíl výkladu pracoviště od pracoviště?

Je přehlédnut zájem dítěte kvůli zájmu společnosti?

Jak pracovnice/ci SPOD rozumí termínu rodičovské kompetence a jak ho vnímají ve vztahu k nejlepšímu zájmu dítěte?

Jak rozumíte pojmu rodičovské kompetence (co to podle Vás je)?

Mění se s věkem?

Jak se pozná kompetentní rodič?

Jaký význam mají podle Vás rodičovské kompetence ve vztahu k nejlepšímu zájmu dítěte?

Jak pracovníci/ci SPOD reálně pracují s tématem rodičovských kompetencí?

Jak přistupujete k posuzování rodičovských kompetencí klientů v kontextu nejlepšího zájmu dítěte?

Co je z Vašeho pohledu prioritou?

Jak to bylo v minulosti? Jak je to dnes?

Jak v praxi zacházíte s tématem rodičovských kompetencí klientů (jak s nimi pracujete – rovina intervencí – identifikace RK, případně jejich rozvoj, posilování..), z čeho přitom vycházíte)?

Posilujete tyto kompetence? Máte k tomu nějaké další zdroje?

1 Soustava kódů

2 Soustava kódů

Soustava kódů	
▼ Soustava kódů	506
sítě služeb	27
▼ Rodičovské kompetence	46
Priorita při posuzování rodičovských kompetencí	10
kompetentní rodič	26
posilování rodičovských kompetencí	28
posuzování rodičovských kompetencí v minulosti	20
Rodičovská odpovědnost	4
Proměna v čase	19
vztažení k NZD	20
▼ Práva dítěte	33
Upozadění práva dítěte	10
Nejpodstatnější právo dítěte	18
▼ NZD	39
NZD a společnost	24
Kulturní aspekty NZD	16
NZD v minulosti	24
Hranice NZD	12
▼ Vyhodnocování NZD	72
▼ Z čeho pracovníci vycházejí	34
Metodika MPSV	24

3 Přepsaný rozhovor

Rozhovor č. 2

Datum a čas: 11. 7. 2018, 10:00–11:00

Místo: Nové město nad Metují

Respondent: žena

T: Tazatel

R: Respondent

T: Dobrý den, rozhovor bude anonymní, je teda na téma posuzování nejlepšího zájmu dítěte a rodičovských kompetencí. A asi teda rovnou začneme. Nemělo by to trvat dýl než hodinu, tak uvidíme. Tak nejdříve, jak rozumíte termínu posuzování nejlepšího zájmu dítěte? Co to pro vás znamená?

R: Emm... To je takový individuální, to v každé rodině ten zájem dítěte je o trochu o něčem jiným. Jsou rodiny, kde nějaký ty jejich představy, ta životní úroveň zase vyžaduje něco jiného pro tu jejich konkrétní dítě. Ale z mého pohledu se asi musíme zaměřit na takový ty základní potřeby aspoň v tom uspokojování potřeb dětí. To znamená že, asi tak nějak ty základní práva, aby každé dítě mělo zachované, aby nebyly rodičema nějakým způsobem zneužívané, týrané, zanedbávané v takovém rozsahu, který by bylo už za hranicí nějaký takový em míry tolerance. Ale v každé rodině to je jiné. Mám několik rodin, kde třeba v jedné rodině řešíme, to už jsou jakoby opravdu kde tam jakoby ty základní potřeby jsou uspokojené, ale zase se tam řeší třeba vztahy mezi rodičema, který mají negativní dopady na děti a jsou zase rodiny, kde fakt řešíme ty základní věci, že děti nemají, co jíst a nemají, co, nechoděj pravidelně do školy a takový ty, jo, že to úplně nějak jinak. Záleží na rodině, no.

T: A z čeho vycházíte, když to posuzujete? Máte nějakou metodiku?

R: No, metodiky a já říkám takovej selskej rozum asi. Samozřejmě za doprovodu metodik, kterejch se musím držet. A zákona a všech těch věcí, který prostě v týchle tý práci máme k dispozici. Ale jinak zdravěj selskej rozum na prvním místě a pak

T: A pak teprv zákony, metodika...

R: Hmm.

A: To se na ni ještě zeptám, jak vám byla předána? Jak se s ní ztotožňujete?

R: Metodika?

T: No. Vysvětlil vám to třeba někdo? To je taková jako okrajová otázka, to není jako hlavní cíl.

R: Ona vlastně metodika a tyhle ty většinou jdou takovou tou vertikální spirálou dolu, takže ministerstvo, přes krajskej úřad, přes paní vedoucí k nám, takže ona nám to většinou tak nějak vyselektuje, když má čas to číst, tak nám pak už dá k dispozici takovou tu kratší verzi anebo si je načítáme, no. Což není fakt jednoduchý, protože na to fakt není čas a je to strašně zdlouhavý, není tam prakticky žádněj takovej konkrétní návod, to co oni si myslej, že podle toho my budeme dělat. Není to takovej ten jednoduchej recept, kterej my bysme si představovali. Protože když čtu ty metodiky a znám třeba požadavky na vzdělání na tyhle ty pozice, tak vlastně... Sice já mám vysokou školu, ale já bych musela bejt právník, musela bych bejt možná i ekonom, taky zdravotník jako několik... A to fakt nejsem. Natož když někdo že třeba tady stačí vyšší odborný vzdělání, což si nedovedu představit ani já to nedokážu opravdu některý ty věci pochopit. Co se v těch metodikách píše. Takže s tím úplně tak nějak ztotožněná nejsem.

T: Jasně.

R: Ale je to i v rámci nějakějch intervizí třeba, že každá pochopíme něco, tak si to podáme do kupy, pak jsou porady na krajským úřadě, takže pak jo. Ale je to zbytečně zdlouhavý a myslím si, že nám to zabírá hromadu času.

T: Že by to mohlo bejt jednodušší.

R: Hmm...

T: A při rozhodování máte takovou nějakou svobodu, nebo držíte se tím striktně nebo...?

R: V tom konkrétním případě?

T: Hm, v tom konkrétním případě, jo.

R: Nějakou... Tak já si většinou dám tak nějak svoji představu, jak bych asi tu práci v rodině nastavila, ale s tím, že se ještě radši tak nějak držím těch metodik, protože může nastat situace, kdy dojde třeba k nějakému problému, rodina si bude stěžovat nebo něco podobného, tak já si musím v uvozovkách krejt záda, jo, že jsem prostě neporušila něco, že jsem nepřekročila tu metodiku, kam až můžu, takže určitě se toho držím. Ale pak jsou situace, kdy třeba dělám i mnohem víc, protože vidím, že to ta rodina potřebuje a chce a spolupracuje, tak často jdu i za hranice jakoby svých možností nebo kompetencí, ale to už je na tom individuálním posouzení, protože prostě vidím, že tady to je fakt důležitý, jo. Takže když nám metodika říká: nestarejte se o děti, kterejm je patnáct, patnáctiletý dítě má právo se rozhodnout, kde bude žít a podobně... To je takový těžký, no.

T: Tam zapojit ten selskej rozum, že jo.

R: Selskej rozum, no. Takže když vidím, že ta rodina je nastavená na tu spolupráci, tak pokračujeme dál, jo. Prostě nevykašlu se na ně. I když bych podle metodiky se do toho už montovat neměla.

T: Jasně.

R: Nebo když rodina třeba nemá, nevím, peníze na něco, jo, tak samozřejmě tady máme ještě centrum prevence Mandl tady v Novém městě, tak ve spolupráci, ale tak nějak se doplňujem. Tak pomáháme i ty dávky, i když to taky není předmět mé práce. Ale vidím,

že to tý rodině pomůže a můžem se ale díky tomu zas posunout. Protože my kolikrát stagnujem na nějakých třeba doprovodnejch službách, rodina nemá peníze, ta já si to zas dám dohromady, tak jasně, když se jim pomůže nějakou hmotkou třeba, tak ta rodina bude mít na to, aby to mohla ten cíl, kterej já jsem třeba v tý rodině nastavila třeba v tom IPODu nebo v něčem, tak tím ho může docílit. Takže já musím dělat prostě takový jako kličky.

T: Ale hranice tam vlastně jsou.

R: Ale hranice udržuju, abych... Samozřejmě je to o tom, abych si kryla svoje vlastní záda.

T: Jasně.

R: Protože vim, že tady si mě nikdo nepodrzí.

T: A dříve než ta metodika přišla, tak jak to bylo? Bylo to jednodušší?

R: Já si myslím, že jo. Že to bylo... Takhle jednodušší. Abych tak úplně... Ono to má i svoje výhody. Protože ta metodika nám pomohla v tom, oddělit takový ty rodiny, který zneužívaly OSPOD. Zneužívaly jako předmět boje pro vlastní vyřizování konfliktů, že si vyhrožovaly "já na tebe zavolám sociálku" nebo "hmm, to tak ty tady máš děravý ponožky, výborně, tak hnedka to fotíme a posíláme na OSPOD." Tady díky metodice můžeme tyhle lidi prakticky ze začátku jakoby, jak to říct slušně, jako vyst'ouchnout, aby nás tímhle tím nezatěžovali, protože to není naše kompetence a naše práce, prostě nechci to řešit v rámci poradny a tak. Takže v tom to vnímám jako pozitivní, tu metodiku. Že nám pomohla tak nějak líp nahlídnout na to, co je naše práce a není, v tomhle tom konkrétním, v těch těch opravdu otravnejch kauzách, který... Prostě ty rodiče ani nežádaj pomoc, oni prostě jenom nás využívaj k tomu boji.

T: Jasně.

R: Jo, prostě. Takže fakt nebudem řešit odřený kolena, nebudem řešit odřený tepláky a podobně. To jo. A teď jsem se zase zamotala a už nevím, na co jste se ptala (smích).

T: Dříve jak to bylo.

R: Jo, dříve. Tak dříve mi to přišlo jednodušší v tom, že člověk tak jel nějaký ten systém práce, ale byli tam tyhle ty otrapové, který nám hodně, hodně tady znepríjemňovali práci a hrozně moc nás jakoby zdržovali, jo. To byli mejly, to ještě když ...tady mám třeba jednu rodinu, to si pamatuju, to byly prakticky denně tři mejly, jo. Kdy mi oni přeposílali komunikaci, co otec poslal matce, matka zase jemu a chtěli, aby my jsme dělali nějakýho rozhodčího. Já jsem to třeba utla i v té době, ještě když třeba ta metodika úplně nebyla. Takže jsem se snažila tak nějak, jako kdybych předvídala, že jako opravdu, ať se s tímhle na nás neobracej. Ale je to zatěžující, protože každá pošta, která přijde, musí projít nějakým tady systémem, kterej máme, čísla jednacích a podobně jakoby taková evidence, těhle těch písemností. Letět do toho, přidělit číslo, zadat všechno do počítače. To bylo tak strašného papírování, že já jsem si říkala, že už snad nic jinýho nedělám, než že tady jenom vyřizuju tyhle ty blbosti. Ale jinak dřív mi to přišlo, že byla větší šance jakoby těm lidem jakoby víc pomoci, že jsme mohli se dostat trošku dál, ty lidi víc motivovat, víc klást důraz. Nemuseli jsme tady řešit "aha, tak já teďka něco mamce přikážu, no jo, ale já to dítě nemám v šestce, to já vlastně nemůžu jí vůbec nic přikazovat, jo." Že to je furt nějaký takovýhle balancování v tomhle a přemejšlení, jak to udělat. Že to dřív bylo jednodušší, aniž bych si musela já sama před sebou a i před nadřízenějšma orgánama tady nějak jim vysvětlovat, dobře, není v šestce, ale vidím, že když jim nepomůžu, tak do šestky rázem spadne, jo. Že to jsou takový trošku brzdy, trošku, teďka, v něčem.

T: Jo. Takže třeba i ta prevence v tom byla jakoby lepší. Jestli jsem to teda dobře teďka pochopila, že jste vlastně pomohla dříve než teďka.

R: Dříve než vůbec můžeme teď něco udělat. Protože že jo, já musím vyhodnotit, že to dítě je fakt tak vážně ohrožený, ale tím pádem mě tady schází primární prevence, tohle už je taková trošku sekundární prevence. Dneska. Dřív to tak jako bylo. Dostali jsme echo třeba ze školy, nebo něco jsme tak jako v rámci vlastní terénní práce vytipovali, tak už jsme si třeba s těma rodinama dali schůzku, ale ne v takovém nějakým direktivním úhlu pohledu, ale spíš takovým "heďte, můžeme vám nějak pomoci nebo

bylo by dobrý, můžete se na nás obrátit". Ale dneska do těch rodin už nemůžem moc. Nemůžeme dělat šetření, nemůžeme dělat nic, pokud dítě není v šestce. A dítě v šestce může bejt, když tam máte ten výčet těch situací, že jo, já nevím, na zdraví, na životě, zemřeli rodiče a podobně, což už jsou takový extrém, kam se až jako často ani nedostanem, jo. Možná ve větších městech asi jo, ale tady Nový město zas není taková škála pestrobarevnosti, že bysme tady měli od každýho, jo. Táhle ty maj sto dětí, tady maj mrtvý rodiče, sto dětí támhle na ulici. To zas úplně ne, no.

T: Teď přejdeme k právům dítěte, vy jste to vlastně zmiňovala, tak zeptám, jak je vlastně identifikujete v konkrétní situaci, co je pro vás důležitý?

R: Práva dítěte. Tak ono tady máme zase nějaký zákony a úmluvy a tahlety věci. Ale já si myslim, že ta společnost, jak se vyvíjí, tak oni se mění i takový ty standardy dětí, takový ty potřeby dětí. Ale určitě v první řadě žádný dítě nesmí zažít nějaký domácí násilí, prostě nepřiměřený fyzický trestání, psychický trestání, vůbec komplet těch všech úhlů, nebo těch... Domácí násilí že jo zahrnuje víc jakoby odvětví, já teď nevím jak to je - fyzický, psychický, ekonomický a tyhle ty. Takže určitě v tomhle tom ohledu by žádný dítě nemělo nic takovýho zažít.

T: Takže právo na bezpečí, to myslíte, že je nejdůležitější?

R: Ta bezpečnost?

T: No, ta bezpečnost, žádný ohrožení zdraví, zdravýho vývoje.

R: Asi bych teďka řekla, že jo. Ale já když se zamyslím, tak si vzpomenu na dalších deset věcí, se kterýma jsem se setkala v praxi, že...

T: Tak povídejte!

R: To je na delší přemějšlení (smích). Ale asi, jo, tady to prostě bezpečný prostředí, si myslím, že je prioritou. A to zahrnuje, že jo, tak vztahy v rodině, nějaký takový přijatelný, samozřejmě nikde není žádná idylka, ale takový ty italský domácnosti a

tak... Asi to bezpečí, asi bych řekla, na prvním místě. S tím, že pak dál budou neméně významný, ale budou další potřeby. Ale to bezpečí asi jo.

T: Dál pak třeba potřeby té lásky, ty emoční jakoby ty potřeby.

R: No, ty jdou hned za nima, no.

T: To klidně můžete říct, jaký jsou ty další, si myslíte, že jsou stejně důležitý třeba.

R: Já si myslím, že takhle jak jste to vlastně řekla, že asi jo. Že takhle by to bylo. Bezpečí, láska, to je vlastně v té rodině. Takový to bezpečný, ten bezpečnej a zdravěj vývoj, to zahrnuje i takový ty kladný vztahy, lásku, umět pochválit, prostě obejmout, tak to je asi v tom jednom. Právo na vzdělání, právo znát svou identitu, rodiče. Ale to už bych dala tak jakoby že jo...

T: Takže když dítě bude v bezpečí, bude mít milující rodinu, tak pak už ty další se můžou jakoby posunout?

R: Tak to právo na vzdělání tak jasný. Povinná školní docházka je povinná. Většinou to středoškolské a vysokoškolské vzdělání se odvíjí už od toho, jaký dítě má výsledky a vůbec jaká je třeba ekonomická situace té rodiny, jo. Že třeba, bylo by to supr, kdyby dítě, když je nadaný, mohlo mít vysokou školu, ale prostě když se nenarodí do rodiny, kde ty finanční prostředky jsou anebo i takový to nastavení na vysokoškolský studium, tak ho prostě nemá. To už je... Každý dítě se narodí někde jinde. Ale ten základ je určitě tohle to, ta láska, to bezpečí a tyhle ty věci, podpurný.

T: A nějaký kulturní aspekty myslíte, že jsou jako taky důležitý? Posuzujete je?

R: Jako třeba trávení volného času rodiny nebo jestli má vztah k nějaký kultuře?

T: No celkově jakoby ta rodina, když to budou já nevím dejme tomu třeba Romové, tak mají jinou kulturu než má tady majoritní společnost, tak jestli to taky posuzujete?

R: Jo takhle... Máme tady jenom pár takovejch jakoby odlišnějších kultur, ale já je nechávám tak jak vim, jakoby co je pro ně přirozený. Já se snažim, každá rodina, aby

měla to, co je pro ně přirozený, to, co pro ně je zažitý, to, co oni si přinášej. Protože to jsou takový ty limity, kam oni můžou jít. Přitom je důležitý, protože v každý rodině, jak jsem říkala na začátku, že někde nemůžeme řešit, jako že dítě nepůjde na střední školu a podobně, protože to nemají zažitý. Nebo, já nevím, nemaj nějaký základní takový, nevím, prostě tady se dělá úklid jednou za tejdenn, tady se nedělá nikde. Ale protože se nedělal nikdy nikde, jo. Takže ta rodina už takhle žije, tak to já se snažim respektovat, pokud to nemá fakt dopady na děti, já nevím, jestli jsou zdraví a podobně, že by tam měli třeba plesnivý zdi nebo tak. A u těch Romů...

T: To byl jenom příklad, to nemusíte.

R: Nebo u těch jinejch kultur. Snažim se respektovat ten jejich původ a ty jejich nějaký zvyky, zvyklosti.

T: A když vlastně vyhodnocujete tu situaci, tak jsou pro vás důležitý jenom klíčový momenty nebo třeba takový ty detaily jemný? Že třeba se pracovník rozhodl na základě toho, že dítě objalo maminku, tak jestli jen spíš ty velký věci nebo i ty drobnosti kolem.

R: Já si myslim, že tak nějak všechno. Ona tam je i taková ta intuice. Já se hodně taky zaměřuju na to mezi řádky. Já si všímám takových těch... Je něco jinýho, když takhle naproti mě sedí rodina, něco mi vyprávěj a podobně. Už jenom to, jestli je to takový, jestli mi to přijde jako naučená nějaká verze anebo jestli je to spontánní. Takže určitě rozlišuju takovou tu spontánnost. Takový to, co oni neřeknou, ale je tam vidět. Takže to je pro mě možná takový důležitější, než samotnej obsahovej projev nebo obsah toho projevu. Protože že jo, tak známe lidi, různě...

T: Chtěj vypadat dobře.

R: Když má přijít sociálka domů, tak co všichni - nakliděj, napečou, sednou si na gauč, takhle se objímaj, ideálně kdyby se z toho udělala fotka. Takže na to já úplně ne. Ale spíš pozoruju, tak jakoby...

T: Takže ty detaily?

R: A takovej ten běžnej přirozenej provoz, jako ten chod tý domácnosti. Jako vždyť je úplně normální, když dítě odmlouvá rodičům, jo. A když pak vidím takový to strnulý "ano, ano", tak pak už si říkám, tady je něco divně. Takže taková ta intuice a číst mezi řádky, to je pro mě důležitý.

T: A podle čeho se rozhodujete v klíčovým okamžiku?

R: Když vyhodnocuju?

T: Jo, jo, jo.

R: Emm. Tak vlastně my musíme to vyhodnocení hlavně psát. A když se rozhodnu, že ho napíšu, že to dítě asi zařadím do té šestky, tak já si vždycky jenom jako sama řeknu, v čem to dítě je ohrožený. Teďka si to začnu jmenovat a řeknu "hmm tady už to je takový na hraně nebo no, tohle už je fakt průšvih" anebo si řeknu "no, sice ohrožený mě připadat může, ale když to zas vezmu z nějakýho takovýho úhlu pohledu sociálně-právní ochrany dětí, tak jako ohrožený není". Prostě narodilo se do rodiny, do takový jaký se narodilo, s tím nic neudělám. A dokážou se obejmout, maj ho rádi, dobře, koníčky nemá, no tak dobře, tak ta rodina koníčky moc nastavené nemá, ale ve výsledku si řeknu "no, mě to třeba může připadat ohrožený dítě, ale podle nějaký metodiky ohrožený není". Takže to je taky... Podle toho. Většinou pak to vyhodnocení, když už píšu, jak tam jsou ty jednotlivý, tak pak všechny položky si píšu jako tato fáze, nebo spíš v tomhle úhlu pohledu ohrožení třeba nevnímám, jo. Ale tady třeba napíšu, i to bydlení může bejt, jo, i když to bydlení většinou řešíme, ale někdy to opravdu tak je, že fakt ty lidi nemaj peníze a máme listopad a prostě není čím topit, jo. Tak to už ohrožení je, takže to si tam třeba poznamenám, ale to jsou takový proměnný, tohle to. A abych řekla konkrétní... Ono to nějak přijde, prostě to vyhodnotím, no (smích).

T: A ten nejlepší zájem dítěte to vlastně jde ruku v ruce s tím, že jo?

R: To je tak nějak stejný. Akorát ono to na první pohled může působit tak jako trošku nespravedlivě, že v některý rodině řešíme tohle, a v některý zas úplně něco jinýho, ale ono to třeba... takhle rodiny některý se třeba znaj a řeknou fajn "no tak fajn, tak vy je

tady necháte žít v tomhle a nás budete buzerovat?" Jo, ale protože každá rodina, v každý rodině tam vidíme jinou míru toho ohrožení, i když v něčem fungují, v něčem zas nefungují tyhle, ale oni mezi sebou to nedokážou pochopit, že "aha, tak prostě oni tady jedí jenom rohlíky suchý a tohle a vy tady budete řešit, že prostě naše dítě nebylo měsíc ve škole", jo. Takový, někdy to jsou fakt takový blbosti. Ale já si myslím, že to s tím souvisí. **Zájem dítěte, ono to vždycky z toho nějak vyplyne. Co je zájem tohoto konkrétního dítěte. Protože tak zákon, tam jsou jenom takový ty odrážky, ale to se ještě musí dopracovat a doplnit, na základě těch vlastních šetření.**

T: Jak vlastně poznáte, co je tím nejlepším zájmem toho dítěte? Toho konkrétního jednoho.

R: **Tam to je spíš, jak to dítě se projevuje. Když už třeba dostanem nějaký oznámení, tak s ním nějak začneme pracovat, začneme si s ním povídat, začneme třeba informovat se ve škole a podobně. A já když zjistím, že mi třeba ve škole řeknou "no on je takovej, straní se kolektivu a tohle" tak už tam, už se tam začíná rýsovat ten zájem dítěte, v čem to může bejt, jo.** Takže třeba některý dítě je relativně na první pohled v pohodě a zas tak nějak nestrádá a může mít rodiče primitivní, nezaměstnaný, otec třeba alkoholik, ale to dítě tak nějak jako to dává, jo. Samozřejmě tam můžu říct, že ideální, kdyby tam rodiče nepili, kdyby se tam nehádali. A pak je dítě, který třeba jeho máma nebo táta, nevím, třeba těch je víc takovej, že dbá na pravidla, na důslednost a podobně až třeba to někdy přehání, že si normální lidi řeknou, tak co je v té rodině špatně, no tak táta jakoby je důslednej, že jo. A to dítě, ta jeho osobnost je už tak nějak jinak nastavená, že to dává hůř. Takže v týchle rodině může bejt ten zájem jenom toho despotickýho otce, kterej to dítě tak nějak jako zbytečně moc lpí na nějakých pravidlech, důslednost, ho třeba jenom trošku usměrním v něčem, podpořím je třeba v návštěvě nějakýho rodinnýho poradny. Takže to třeba může být u tohoto konkrétního dítěte. Ale pak třeba znám děti, který vyrůstaj, že si říkám "ježíš marijá, jak to ty děti můžou s těma rodičema zvládnout" a jsou to perfektní, suprový děti - hodný, skromný, uměj navazovat vrstevnický vztahy, že si říkám... Ale ono to asi bude o té osobnosti, o genetický výbavě, jak to dítě se narodí nebo jak se narodilo, tak někdo je odolnější a někdo prostě ne, no.

T: Takže u každého je to jako jinak?

R: Hm. Takže říkám, někde může být jenom promluva s rodiči, aby trochu ubrali ze svých výchovných metod, někde... Takže ten zájem dítěte je podle toho, jak se třeba projevuje i stou školou, že jo. Když oni třeba řeknou "no on je takovej smutnej, chodí, třeba když je u táty o víkendu, tak přijede v pohodě, ale když přijede od mamky po víkendu, tak je takovej zamklej a to". Tak si řeknu "aha, tak problém asi může být někde u mamky", jo. Tak se pokusíme. Takže v tomletom ten zájem dítěte snažím nějak rozklíčovat jakoby. Ale je to složitý někdy, no.

T: A myslíte si, že může být přehlédnut zájem dítěte jako nad zájem společnosti. To pak možná spíš u těch starších, nějaká trestní činnost, když se do tohoto zapojí. Myslíte, že se to může stát?

R: Hm. To si myslím, že i jo, docela. Zájem dítěte a zájem společnosti, často se stávalo třeba, nebo i třeba pamatuju i na případ kluka. I když by to tak být nemělo. Ale tohleto byl takovej mix, on nebyl úplně jakože... Ale on byl ve škole, tady na základce, byl poměrně nebezpečnej svému okolí. Jakože opravdu tam mohl zranit ostatní děti, byl takovej rebel. A tam se nařizovala ústavka, protože byl nezvladatelný, rodiče to neřešili. Až pak jsem si říkala "no jo, ale my jsme teďka vlastně vždyť on sám sobě je, jasně, on sám sobě jakoby svým způsobem nebezpečnej je tím, že se může dostat do nějakých problémů." Ale víc se tam tlačilo na to, aby byli v bezpečí ty ostatní děti, aby jim neublížoval, aby jim, já nevím, támhle nedemoloval, nebo jednou snad někoho strčil ze schodů, jo. Takže v tu chvíli, když se nařizovala ta ústavka, tak jsem si říkala, že tady se preferuje zájem společnosti a bezpečí ostatních než tohle konkrétního kluka. Ale ono jakoby v závěsu i jeho samotnýho, ale na prvním místě to právě bylo, že spíš ta společnost je chráněná, že snad tu školu podpálí, něco takovýho vyhrožoval. Jako ne že by chtěl, ale spíš to byly takový výhrůžky. Takže z důvodu bezpečí ostatních se přistoupilo k tomuhle tomu.

T: Takže se to může úplně jakoby v klidu stát?

R: Myslím si, že jo. Když se vyhodnotí, že... No, že asi jo.

T: A hlavně je to jako s tou trestnou činností? A asi s tím bezpečím, že jo? Že asi žádný jiný dali příklady, kde by společnost byla nad jedince asi nemáte?

R: Takhle. Někdy mě to připadne u střídavý péče. Tam kolikrát se mi ježej vlasy, protože tam střídavou péči nazývám, že to je prostě uspokojení potřeb rodičů. Mnohdy. V mnoha případech. Protože to jsou malý děti, který se k tomu nemůžou vyjádřit, víme, že ty rodiny spolu nekomunikují, ale prostě by se zalepila bolístka tatínkoj nebo mamince, který prostě že by neměli tu výluční péči tomu druhýmu, tak se to dítě tímhle způsobem rozpůlí. Tak to je, to si myslím, že je takovej jeden za všechny případ, kdy se uspokojuje společnost. Aby prostě se dalo najevo, že tatínkové, oni maj jakoby ze zákona stejný práva, ale jak to ještě líp dokázat, než uděláme půlku z dítěte. Bez ohledu na to, co to dítě chce. Protože víme, že se to děje i u dvouletých, někde myslím, že v Praze, jsem slyšela, že se tam se s tím nemažou, že třičtvrtěroční dítě a odůvodňují to tím, že dítě má právo na oba rodiče. Jasně. Ale ne v tomhle tom případě. Ale úplně jinak. A může se to řešit prostě širokejma kontaktama a jiným způsobem. Tohle je prostě uspokojení potřeb rodičů, střídavka v tomhle případě.

T: Tak přejdeme k rodičovskejm kompetencím, tak se vás nejdříve zeptám, co to pro vás, jak to vnímáte?

R: Rodičovské kompetence, já by to tak asi... Zase, u každýho jinak. Každěj člověk přichází ze svý rodiny, má nějaký návyky, zvyklosti a i svoje limity a možnosti. Takže u každýho člověka, já si myslím, že ty jeho kompetence jsou, když dosáhne na ty svý horní limity. Pak už víc po nich, já se ani nesnažim, něco jde, samozřejmě, formou nějakých návazných služeb, podpory rodičovskejch kompetencí, určitě jo, tohle teď nemyslim, ale pak jsou určitý osobnostní limit, kdy už tam víc se jakoby nedá vymyslet, takže u každýho je to různý. A pro mě je to tak, že se snažim dospět k tomu, na zlepšení těch rodičovskejch kompetencí k tomu limitu, co ty rodiče maj.

T: A jak poznáte ten limit? Nebo nejdříve jak poznáte vůbec celkově kompetentního rodiče?

R: No. Zase vztah, když vyhodnotím, jak to dítě se projevuje, jak se cítí. Vůbec celkově ten život toho dítěte a srovnám to třeba s těma možnostma toho rodiče. Že když je to tam v nějaký rovnováze, tak bych třeba řekla, že to je, že ty rodičovské kompetence jsou na dobrý úrovni, když se to nějak balancuje, ty schopnosti rodiče a to jak se dítě cítí a jak žije, jak má život. Pak a jak to poznám. Tam to je většinou na nějaký takový třeba... Někdy to je poznat na první schůzce, někdy to je takový na delší spolupráci s rodinou, jo. Samozřejmě nepoznáme určitou přesnou míru, ale tak nějak zhruba "aha, tak tady ta maminka, jo tady to všechno dělá suprově, ale prostě neumí to dítě obejmout, neumí ho..." pak třeba člověk zajde víc do historie, tak zjistí, že třeba vyrůstala sama bez mámy, vyrůstala nevim u nějaký tety nebo u pěstounů a podobně, že sama to nezažila, tak to je takovej ten mantinel, že se to třeba pokusíme, aby se to nějakým způsobem učila, formou jsou třeba různé takový skupiny, tady prostě máme Mandl a podobně, ale něco prostě se naučit už nedá.

T: A jak poznáte nekompetentního rodiče? To prostě na první pohled nebo na první schůzce jako poznáte třeba?

R: Na první schůzce většinou ne, ale dá se to. Ale někdy už i se říká, že když člověk vezme za kliku, už... Takhle samozřejmě úplně ne do důsledků, v jakým třeba úhlu nekompetentního, ale už je poznat "aha, tak tady trošku bude asi problém v něčem" a pak už se hledá v čem je ten problém, jo.

T: A myslíte, že se to mění s věkem dítěte i s věkem rodiče? Jako jestli když je to dítě malý, tak ten rodič má ty kompetence lepší, líp to zvládá, než když pak dítěti je třeba deset, patnáct let?

R: No, jak kdy. Někdy jsou třeba takový rodiče, který si pořídí dítě v sedmnácti v osmnácti, je to docela bída, protože sami jsou děti a sami se učej nějaký věci. Tam jim třeba v začátku často pomůžou rodiče, prarodiče a tak různě a tle ty lidi, když dospívají do nějakýho věku a dostanou se na tu hranici, kdy už by byli jako vyzrálí na tu rodičovskou roli, tak se to pak docela jakoby dá ještě zachránit, že se to podaří. Ale pak jsou rodiče, který ne, no. Co byla ta druhá otázka?

T: Takhle celkově, jestli se to mění s věkem dítěte, a vlastně i rodiče?

R: Může no. Tak mimino... Takhle no, jak kdy. Někdy to mimino je jednodušší v tom, že prostě tam rodiče uspokojují základní potřeby, co se dá docela dobře naučit. Dobře tady, když brečí, zkusíme ho nakrmit, namazat zadek, přebalit a dál. Není to zas tak jakoby složitý. Ale když to dítě vyrůstá, tak je určitě náročnější pro rodiče identifikovat ty jeho potřeby, když sami úplně ty kompetence třeba nemaj, tak nějak na nějaký požadovaný úrovni. A vůbec pak když dítě jde do puberty, nebo to může být i před, když dítě jde do školy a podobně, tak už se ty nůžky rozvíraj. Ale v tom batolecím, nebo v tom kojeneckém věku, tam... Takhle většinou tam jde spíš o to, že jim chybí, že s tím dítětem, takový to objetí, takový... Tam spíš k tomuhle tomu. Ale co se týká samotný péče, tak to většinou zvládaj všichni. Ale takový ty potřeby ty vyšší, no. Takový potřeba lásky a takový, tak tam to už skřípe. A samozřejmě čím výš, tak samozřejmě to dítě už reaguje na ten nedostatek, kterej měl už v tomhle tom věku, takže se... a právě proto se rozvíraj ty nůžky. A pak dochází k těm problémům.

T: A když je jedna ta kompetence řekněme jako předimenzovaná, matka svý dítě miluje nade všechno na světě, dělá pro něj všechno, ale zas kvůli tomu zanedbává něco jinýho, že třeba já nevím, nenakoupí, tak nezajistí tu potřeba jídla, jakoby pracujete nějak s tím?

R: To by pak muselo sklouznout do nějaký patologie. Protože pokud to bude taková ta láska sice, jako miluje nade všechno, supr, ale nesmí to být v takový tý, že si to dítě uzurpuje sama pro sebe. To už jsou takový ty patologie, km občas, jo... Ale záleží. Pokud to není, pokud to je fakt jenom taková ta láska, matka, která se dítěti věnuje, chodí s ním radši, půjdou radši na vejlet, užijou si hromadu srandy, než by stála u sporáku, tamhle mu koupí nevím párek v rohlíku nebo něco, tak určitě bych neřešila. Prostě takhle to maj nastavený a myslím, že to dítě si užije s tou mámou a myslím, že to je takovej kladnej vztah. Pak jsou takový ty patologický, kdy si ta matka usurpuje dítě, snaží se v něm vybudovat určitou závislost na sobě, tím si uspokojuje svý nějaký ty potřeby, tak pak už ta matka, tak pak už to problém.

T: To spíš jestli se dá jedna ta kompetence nahradit třeba dvojnásobnou jinou. Spíš jestli to vnímáte takhle.

R: Já si myslím, že i jde. Ale záleží, která za kterou. Jo, nemyslím si, že dítě potřebuje nutně péči, aby já nevim fakt mělo nějaký režim... Takhle, ono to vyzní fakt blbě. Někdo lpí na tom, že každé pátek si dítě prostě uklidí pokojíček, vedou ho k nějaký takovýhle, nějakým takovýmhle závazkům, aby bylo mělo nějaký režim a tak. Dobře, ale myslím si, že když tohle trošku, budou trošku tak jako o*ebávat tuhle tu, ale zase to vykompenzují opravdu tím, že s tím dítětem jsou, věnují se mu, učej ho jezdit na kole, učej ho lyžovat, a to dítě to baví, tak si myslím, že v tomhle tom případě je to i dobře třeba. Že tam nějakým způsobem to dítě nestrádá. Ale záleží kterou kompetenci za kterou, no.

T: Jasně.

R: Tak samozřejmě, když budu lásku a takový to objetí a čas trávený s dítětem, vynahradím mu majetkama, že mu nakoupím supr pokojíček, vybavím mu ho supr, budu ho posílat na dovolenou s babičkou, s prarodičema každé rok, no tak pak ta kompenzace, to je už blbá forma kompenzace.

T: A jaký mají podle vás význam rodičovské kompetence ve vztahu k nejlepšímu zájmu dítěte? Myslíte, že se můžou shodovat?

R: Tam já si myslím, že je taková přímá úměra. Jako v matematice. Čím kompetentnější rodič, tak tím určitě větší blaho dítěte a zájem. Myslím, že to je přímá úměrnost, že by se tam dala.

T: A jak k tomu přistupujete, k tomu posuzování rodičovských kompetencí?

R: Jako jakým způsobem to třeba vyhodnocuju?

T: Ano, jo jo. Jestli máte třeba něco prioritního, co třeba když je nenaplněné, tak automaticky už to špatně

R: Já to neberu jako špatně, že to je. Já to beru, že takhle se to prostě vyskytlo v té společnosti a je potřeba se zamyslet nad tím, co s tím dělat a jestli s tím jde něco dělat. Ale že bych vyloženě na rodiče pohlížela, že je nekompetentní... Jo, tak v nějakým

vyhodnocení tam určitě vyjdou nějaký, že v tomhleto zaostává, něco, něco. Ale takhle. Já se nejdřív snažím rodiče ještě neškatulkovat. Když s tou rodinou začnu pracovat, tak já úplně ho nenazývám, nebo ani že by byl nekompetentní. Ale jenom potom, po těch pokusech, co se třeba za nějakou tu dobu sociální práce s rodinou, tak po nějaký době bych ho nazvala nekompetentní. To jsou pak třeba, že jo, tak ono když už se podává návrh na umístění dítěte někam jinam, tak to už se musí popsat, to už se musí popsat ta nekompetentnost rodičů do návrhu. Ale jinak já většinou s tou rodinou pracuju jako s kompetentní, a takový ty věci, kde vidím, že trošku to, tak se snažím na tom pracovat. Ale úplně...

T: A máte v tom nějakou prioritu? Jestli třeba dejme tomu ta láska je důležitější než něco jiného?

R: Určitě mě tam zajímají ty vztahy v rodině, ty na prvním místě. Ty sleduju. Tak zase dostanem se k tomu, že sousedi třeba řeknou "no, to je strašný prostě, oni tam kouřej z okna rodiče, je tam smrad, prostě neuklízej ani nesetřou chodbu." Fajn, to je úhel pohledu sousedů, mě zajímá, jaký maj vztahy v rodině a jestli to dítě je rádo se svojí mámou, se svým tátou, se svým bráchou, jestli se tam cejtí dobře a samozřejmě můžem doporučit, běžte kouřit ven, když jste kuřáci, nekuřte doma, bylo by to supr, ale spíš na prvním místě tohle to.

T: A v minulosti vnímáte, že to bylo nějak jinak? Nebo to máte stejně nastavené jako teďka?

R: Hm... Za mě, já tuhle práci dělám asi desátej rok, ale já u sebe nějaký rozdíl, že bych předtím... Bylo toho víc, co jsme se zaměřovali. Třeba v těch rodinách co jsme řešili. Ale myslím si, že tím obdobným směrem jdu i teď.

T: Takže to vnímáte stejně?

R: Myslím si, že jo. Akorát jsem trošku zúžila ten pohled zaměření, co v těch rodinách sleduju. Protože říkám, dřív třeba nebyly ty metodiky, nic, takže jsme tam řešili, že opravdu dítě mělo opravdu chaběj jídelníček, hodně takovej nepestřej si pamatuju. Ale

že matka na to neměla, tak fakt to bylo docela problém. Dneska pokud to dítě má zaplacený obědy, má nějakou svačinu prostě, neřeším to. To je prostě na rodině, je to na jejich zodpovědnosti. Ale pokud tam to ostatní funguje, tak si říkám v čem je problém, když má dítě rohlík s máslem k večeři, ono to je daleko lepší než když má steak s hranolkama a s tatarkou, že jo. To je zas úhel pohledu společnosti.

T: A jak s těmi kompetencemi pracujete, jako třeba v té rovině intervenci, jestli je rozvíjíte, jestli je nějak posilujete?

R: Tam když se setkáme s rodinou, kde lze hovořit o nějakých takových třeba nedostacích, tak se snažíme opravdu hned třeba navázat spolupráci s návaznejma službama. Prakticky hned v začátku, protože my na to nemáme jakoby čas ani kapacitu, abysme... Ono to je pak nejlepší, když do té rodiny dochází někdo dvakrát tejdně nebo i třikrát, ideálně. Ale to my prostě nedáváme. Takže prakticky v začátku hnedka spolupráce s návaznejma službama, poradíme se, co by tak do té rodiny bylo nejlepší a namotivujem rodinu na spolupráci.

T: Takže určitě s tím pracujete, aby se rodiče jako laicky zlepšovali.

R: No, není to o tom jenom tytyty, prostě musíte dělat dětem svačinu, ale vim, že ten problém je hlubší. **Že se musí začít někde jinde. A já mám ráda, když se problém řeší z hloubky než jenom osekávat takový ty problémový věci.**

T: Jasně, najít příčinu toho.

R: **Příčinu a co by se s tím dalo dělat.**

T: Dobře. Tak já vám děkuju, to byla moje poslední otázka. A mějte se hezky, nashledanou

R: Nashledanou.

